

М. Акаева

**ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК
ҲУҚУҚИ**

ўқув-услугий қўлланма

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ИЖТИМОЙ ИҚТИСОДИЙ ФАКУЛЬТЕТИ**

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ҲУҚУҚИ

ўқув-услубий қўлланма

Наманган - 2014

Муаллиф:

М. Акаева
юрidik фанлар номзоди

Такризчилар:

Ж. Қозиходжаев,
юрidik фанлар номзоди

О. Чубоева,
катта ўқитувчи

М. А. Акаева

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи. (ўқув-услубий қўлланма)

Наманган Давлат Университети ўқув-услубий кенгашининг 2014 йил 27 июндаги № 10-сонли йиғилишида тасдиқланган ва чоп этишига тавсия этилган.

Ушбу ўқув-услубий қўлланма Олий ва ўрта махсус ўқув юртлири талабалари учун «Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи» фанини мустақил ўрганишларида яқин кўмакчи вазифасини ўтайди.

21390

КИРИШ

Ўзбекистон Республикасида олиб борилаётган ижтимоий-иқтисодий ислохотлар, таълим соҳасини ҳам четлаб ўтмади. Давлат ва жамият ривожини, унинг эртаси-бугунги ёшларнинг билимли, малакаси, уларнинг етук мутахасис бўлишларига кўп жиҳатдан боғлиқ. Давлат таълим тизимини такомиллаштириш йўлида бугун, республикамизда улкан ишлар олиб борилмоқда. Ўқув муассасаларининг таълим соҳаси ва йўналишларидан келиб чиқиб, ўқув дарсликлари билан таъминлаш масаласи бугунги куннинг долзарб вазибаларидан бири ҳисобланади.

Ўқув-услугий қўлланмада қишлоқ хўжалигида янги мулкдорлар синфини вужудга келтириш, қишлоқ хўжалиги мақсадларига мўлжалланган ерлардан оқилона, самарали ва мақсадга мувофиқ фойдаланиш билан боғлиқ ижтимоий муносабатларни ҳуқуқий тартибга солишга қаратилган турли мавзулар содда, раван ва тушунарли тилда, ҳуқуқий ҳужжатларга асосланиб баён этилган. Ушбу ўқув адабиётида қишлоқ хўжалиқ ҳуқуқининг тушунчаси, қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш, қишлоқ хўжалиқ кооперативи (ширкат хўжалиги), фермер хўжалиги, дехқон хўжалиги, қишлоқ хўжалиқ корхоналарининг ердан фойдаланиш ҳуқуқи, улар мулкнинг ҳуқуқий ҳолати, уларнинг молиявий фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш, қишлоқ хўжалигида меҳнат муносабатлари, шунингдек, қишлоқ хўжалиги қонунчилигини бузганлик учун жавобгарлик каби мавзулар ўз аксини топган.

Ўқув-услугий қўлланмада мавзулар кетма-кетлик асосида яхши ёритилган. Мавзуларда мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар, давлатнинг аграр сиёсати, Президентимиз И.А. Каримов асарларидаги таъкидлаб ўтилган қишлоқ хўжалигида мавжуд муаммолар ва уларни бартараф қилиш йўллари ўз ифодасини топган.

Юқорида билдирилган фикрлардан келиб чиққан ҳолда, муаллиф томонидан тайёрланган “Қишлоқ хўжалиқ ҳуқуқи” ўқув-услугий қўлланмаси ўз вақтида яратилган деб ҳисоблаш мумкин. Хулоса қилиб айтганда, ушбу ўқув-услугий қўлланма таълим талабларига жавоб беради, ҳамда уни ҳуқуқшунослик мутахасислиги бўйича таълим олаётган талабаларни “Қишлоқ хўжалиқ ҳуқуқи” фани бўйича ўқитишда қўллаш мумкин.

1-МАВЗУ: ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ҲУҚУҚИНИНГ УМУМИЙ ТУШУНЧАСИ

РЕЖА:

1. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи предмети, тушунчаси ва унинг бозор шароитида тутган роли ва аҳамияти.
2. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг субъектлари ва объектлари.
3. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг асосий тамойиллари.

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи ҳуқуқ тизимидаги мустикал ҳуқуқ соҳаларидан бири ҳисобланади. Мустикал ҳуқуқ соҳаси сифатида қишлоқ хўжалик ҳуқуқи маълум турдаги ижтимоий муносабатларни тартибга солишга қаратилади. Демак, бозор иқтисодиёти шароитида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг ижтимоий - иқтисодий, мулкӣ, меҳнатни ташкил этиш шароитлари хусусиятларидан келиб чиқиб, уларнинг барчаси бир мақсадга, яъни аграр муносабатларни тартибга солишга қаратилганлигини эътиборга олиб қишлоқ хўжалик ҳуқуқини ҳуқуқ тизимидаги ўзига хос, алоҳида ҳуқуқ тармоғидир.

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи мустикал ҳуқуқ тармоғи сифатида ўзаро боғлиқ, бир-бирига яқин бўлган бир мақсадга хизмат қиладиган, бир-бири билан ўзвий боғланган, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ташкил этишга қаратилган ер, мулкӣ, меҳнат ва ташкилий - бошқарув соҳаларидаги ижтимоий муносабатларни тартибга солади. Айгиш мумкинки, қишлоқ хўжалик ҳуқуқи тартибга соладиган ижтимоий муносабатлар ўзига хослиги, турли туманлиги, кенг доирада эканлиги билан характерланиб, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши жараёнида вужудга келадиган ер, мулкӣ, меҳнат, ташкилий - бошқарув билан боғлиқ бўлган муносабатларни қамраб олади. Бу ҳолатни аграр муносабатларнинг турли-туманлигидан келиб чиқиб, бу муносабатларнинг хар бирини мустикал қонунлар билан тартибга солиниши лозимлиги билан изохлаш мумкин. Чунончи, ер муносабатларини Ўзбекистон Республикасининг ер кодекси, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши билан шуғулланувчи товар ишлаб чиқариш субъекти фаолиятини “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги (янги таҳрирдаги) қонун, шахсий ёрдамчи хўжаликлар фаолиятини “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги қонун тартибга солади

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан боғлиқ муносабатларни ягона қонун билан тартибга солмаслик, улар тўғрисидаги битта қонунлар мажмуасининг бўлмаслиги қишлоқ хўжалик ҳуқуқини мустикал ҳуқуқ тармоғи сифатида тан олмаслик учун асос бўлмайди.

Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши муносабатларини тартибга соладиган яхлит қонун бўлмасада, қишлоқ хўжалигини халқ хўжалиги тизимида мустақил тармок эканлигини ҳисобга олган ҳолда, ушбу тармок билан боғлиқ муносабатларни мукамал тартибга солиш лозимлигидан, муҳимлигидан келиб чиқиб қишлоқ хўжалик ҳукуки вужудга келганлиги, уни мавжудлигини, мустақил ҳуқуқ соҳаси эканлигини тан олишимиз керак.

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг ўзига хос хусусиятларини қуйидагилардан иборат деб ҳисоблаш мумкин: биринчидан, бу ҳуқуқ комплекс ҳуқуқ тармоғи бўлиб, ўзида ер, сув, ўрмон, меҳнат, маъмурий, фуқаролик ва бошқа ҳуқуқ соҳаларининг институтларини мужассамлаштиради; иккинчидан, қишлоқ хўжалик ҳукуки қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши билан боғлиқ бўлган ер, мулкый, меҳнат, ташкилий-бошқарув муносабатларини тартибга солади; учинчидан, қишлоқ хўжалик ҳукуки хўжалик юритиш ва мулк шаклидан катъий назар барча турдаги хўжалик тузилмаларининг тенг ҳуқуқлилигини таъминлайди; туртинчидан, барча турдаги мулк шакллари тенг ҳуқуқлилигини, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришига бир хилда жорий этишга кенг имкониятлар яратиб беради; бешинчидан, қишлоқ хўжалик ҳукуки қишлоқ хўжалик ташкилотларининг эркин хўжалик юритиш, етиштирилган маҳсулотларни мустақил айирбошлаш ҳуқуқини мустаҳкамлаб беради; олтинчидан, қишлоқ хўжалик ҳукуки қишлоқ шароитининг табиий-иклимий шароитларини эътиборга олиб тартибга солади; еттинчидан, қишлоқ хўжалик ҳукуки демократия мезонларининг барча тамойилларини мустаҳкамлайди.

Демак, қишлоқ хўжалик ҳукуки деганда - қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариш жараёнида келиб чиқадиган аграр муносабатларни тартибга солувчи ҳуқуқий нормалар йиғиндисига айтилади.

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг субъектлари деганда, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан боғлиқ бўлган муносабатларда қатнашувчи юридик ва жисмоний шахслар тушунилади. Қишлоқ хўжалик ҳукуки субъектларининг ўзига хос жиҳатлари ҳамда умумийлиги уларнинг бевосита қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан шуғулланишлари билан характерланади.

Бозор иқтисодиёти шароитида аҳолини озик-овқат маҳсулотларига бўлган талабларини қондиришда, қишлоқ аҳолисини моддий турмуш тарзини яхшилашда, уларнинг даромадларини юксалтиришда деҳқон хўжаликларининг роли алоҳида аҳамиятга эга бўлмоқда. Полиз экинлари, сут маҳсулотлари, сабзовот экинлари ишлаб чиқаришда уларнинг улуши ҳатто 70-80 фоизни ташкил этади. Шундан келиб чиққан ҳолда деҳқон хўжаликлари ҳам республикамиз қишлоқ

хўжалигида мустақил ишлаб чиқарувчи тузилма сифатида фаолият кўрсатиш кераклиги мақсадга мувофиқ деб ҳисобланди ва улар фаолиятларини тартибга солувчи Ўзбекистон Республикасининг “Дехқон хўжалиги тўғрисида”ги қонуни қабул қилинди. Бу қонун дехқон хўжаликларини юридик шахс ҳуқуқига эга булган ёки шундай мақомга эга бўлмасдан ҳам қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан шуғулланувчи субъект бўлиши мумкинлигини урнатди¹.

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг субъектлари бўлиб корхона, муассаса, ташкилотлар ҳам, жисмоний шахслар ҳам бўлиши, Ўзбекистон Республикаси юридик шахслари ва жисмоний шахслари ҳамда чет эл юридик ва жисмоний шахслари ҳисобланишлари мумкин. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг субъектлари юридик шахс ҳуқуқига эга бўлишлари ёки юридик шахс ҳуқуқига эга бўлмасдан ҳам фаолият кўрсатишлари мумкин. Юридик шахс мақомига эга бўлган барча белгилар қишлоқ хўжалик ҳуқуқи субъектларига ҳам тааллуқли бўлади.

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи тартибга солишга қаратилган ижтимоий муносабатлар қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг объектини ташкил этади. Ушбу ижтимоий муносабатлар доираси жуда кенг бўлиб, турли йуналишлардаги муносабатларни камраб олади. Биринчи турдаги муносабатлар қишлоқ хўжалик ишлаб чиқарувчиларининг хўжалик фаолиятлари билан боғлиқдир. Бу ҳилдаги муносабатлар қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқаришни ташкил этиш, шартнома муносабатларига киришиш, етиштирилган маҳсулотни айирбошлаш қабилардан иборат бўлади. бу каби муносабатларни тартибга солишда Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси, “Фермер хўжалиги тўғрисидаги”ги қонуни, “Қишлоқ хўжалик кооперативлари (ширкат хўжалиги) тўғрисида”ги қонуни ва бошқа меъёрий ҳужжатлар алоҳида роль ўйнайди.

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг объектини ташкил этадиган иккинчи турдаги ижтимоий муносабатлар қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчиларининг табиий ресурслардан, хусусан ер ва сувдан фойдаланишлари билан боғлиқ муносабатлар ҳисобланади. Маълумки, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини ер ва сувдан фойдаланишсиз тасаввур этиб бўлмайди. Улар қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришнинг асосини ташкил этади. Шу сабабдан, қишлоқ хўжалик ҳуқуқи нормалари ер ва сувдан фойдаланиш билан боғлиқ муносабатларни тартибга солишга алоҳида эътибор қаратади. Ер ва сувдан фойдаланиш билан боғлиқ булган муносабатларни тартибга солишга қаратилган қоидалар уз ифодасини асосан Ўзбекистон Республикасининг Ер

¹ Усмонов М.Б. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи./Фалсафа ва ҳуқуқ институти.-Т., 2005 й.-Б.15.

кодексида, “Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида”ги қонунида, “Қишлоқ хўжалик кооперативлари (ширкат хўжалиги) тўғрисида”ги, “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги, “Дехқон хўжалиги тўғрисида”ги қонуларида топган.

Кейинги турдаги ижтимоий муносабатлар қишлоқ хўжалигида меҳнатни ташкил қилиш билан боғлиқ муносабатлардир. Бу турдаги муносабатлар қишлоқ хўжалигида меҳнатни ташкил қилиш шакллари, меҳнатни муҳофаза қилиш, меҳнат интизоми, меҳнат низолари, иш вақти, иш ҳақи қабилар билан боғлиқ бўлади.

Шуни таъкидлаш лозимки, қишлоқ хўжалик ҳуқуқи объектини ташкил қиладиган ижтимоий муносабатларни ички қишлоқ хўжалик ҳуқуқий муносабатлари ҳамда ташқи қишлоқ хўжалик ҳуқуқий муносабатлари каби турларга туркумлаш мумкин. Ички қишлоқ хўжалик ҳуқуқий муносабатларни қишлоқ хўжалик қорхоналарининг ичида бўладиган ички бўлинмаларининг ўзаро ва бошқарув органлари билан муносабатлари, деҳқон хўжалиги билан ширкат хўжалигининг ўзаро муносабати, ширкат хўжалиги билан унинг аъзолари уртасидаги муносабатлар қабилар ташкил қилса, ташқи қишлоқ хўжалик ҳуқуқий муносабатларни эса қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариш тузулмаларининг тайёрлов ташкилотлари, бошқа қорхона, ташкилот, муасасалар, чет эл юридик ва жисмоний шахслари билан муносабатлари ташкил қилади.

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг тамойиллари қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш билан боғлиқ муносабатларни қишлоқ хўжалик ҳуқуқи нормалари томонидан тартибга солишда қўлланиладиган асосий мезонлардир. Бу мезонлар бевосита ҳуқуқ нормасида ёки бошқа меъёрий ҳужжатларда ўз ифодасини топган бўлади ва қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг самарадорлигига эришишга қаратилган бўлади. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Ер кодексининг 14-моддасида қишлоқ хўжалигига мулжалланган ерларни ноқишлоқ хўжалиги эҳтиёжлари учун фақат ўта зарур ҳоллардагина тегишли органларнинг рұхсати билангина бериш мумкинлиги қўрсатилган.

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг асосий тамойиллари сифатида қуйидагиларни қўрсатиш мумкин: қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини бозор иқтисоди талабларига мувофиқлигини таъминлаш тамойили; мамлакатимиз халқ хўжалигида қишлоқ хўжалигининг устиворлик тамойили; қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришининг турли хил мулкчилик ва турли хил хўжалик юритиш шаклини жорий этишни таъминлаш тамойили; қишлоқ хўжалик қорхоналарининг ишлаб чиқаришни ташкил этишдаги мустақиллигини таъминлаш тамойили; қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши натижаларидан манфаатдорликни таъминлаш тамойили; давлат раҳбарлиги тамойили; қишлоқ хўжалиги

ишлаб чиқаришга фан ва техника ютуқларини кенг жорий қилиш тамойили; қишлоқ хўжалигига мулжалланган ерларга нисбатан давлат мулкчилигини сақлаб қолиш тамойили; қишлоқ хўжалигида ер ва сувдан оқилона ва самарали фойдаланишни таъминлаш тамойили; сугориладиган ерлардан фойдаланишнинг устиворлиги тамойили; қишлоқ хўжалик корхоналарини бошқаришда демократия ва қонунчиликни таъминлаш тамойили.

Қайтарниш учун савол ва топшириқлар

1. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи қайси фанлар тармоғига киради?
2. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг ҳуқуқ фанлари билан қандай алоқаси бор?
3. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг ўзига хос жиҳатларини санаб ўтинг?
4. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг мақсади ва вазифалари нималардан иборат?
5. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг тарихий босқичлар борми?
6. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг предмети айтиб беринг?
7. Ерга оид қандай муносабатлар қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг предметига киради?
8. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг қандай йўналтирувчи қондаларини биласиз?

ТЕСТ

1. Қишлоқ хўжалик-ҳуқуқий муносабат субъектлари ... бўлиши мумкин?

- A) жисмоний шахслар
- B) юридик шахслар
- C) ҳамма
- D) давлат органлари
- E) A, B, D

2. Қишлоқ хўжалик -ҳуқуқий муносабат объектига нималар киради?

- A) табиий ресурслар
- B) табиий комплекслар
- C) корхоналар
- D) фермалар
- E) Тўлиқ жавоб йўқ.

3. Қишлоқ ҳуқуқий ... фанлар тармоғига киради?

- A) ижтимоий

- B) иқтисодий
- C) ҳуқуқий
- D) молиявий
- E) C ва D

4. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи предмети бу ... ?

- A) ер-ҳуқуқий муносабатлардир
- B) қишлоқ хўжалик муносабатлардир
- C) иқтисодий-қишлоқ хўжалигига оид муносабатлардир
- D) иқтисодий-ижтимоий муносабатлардир
- E) ер, мулкӣй, меҳнат ва ташкилий - бошқарув соҳаларидаги ижтимоий муносабатлардир.

5. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг мақсади ... ?

- A) ерни муҳофаза қилиш
- B) ресурслардан оқилона файдаланиш
- C) қишлоқ хўжалик ҳуқуқини ривожлантириш
- D) агарар соҳани қонунлар асосида ўрганиш
- E) ҳамма жавоб тўғри

6. Ўзбекистонда Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи қачон-дан бошлаб ўқув предмети сифатида қараладиган бўлинди?

- A) 1960 йиллардан
- B) 1970 йиллардан
- C) 1950 йиллардан
- D) 1980 йиллардан
- E) 1990 йиллардан

7. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи принцип нормалари бу - ... нормалардир.

- A) жазоловчи
- B) меъёрловчи
- C) тақикловчи
- D) руҳсат берувчи
- E) қоидаларни белгиловчи

8. Нима учун қишлоқ хўжалигига оид муносабатларини ҳуқуқий тартибга солиш зарур?

- A) иқтисодий ривожланиш учун
- B) халқаро алоқаларни тиклаш учун
- C) ҳокимиятнинг бўлиниш принципини таъминлаш учун

- D) ахлоқ-одоб нормаларини тартибга солиш учун
E) Тўлик жавоб йўқ

ТАВСИЯ ЭТИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: “Ўзбекистон”, 2003.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли. -Т.: “Ўзбекистон”, 1992.
3. Каримов И.А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти -тўкин ҳаёт манбаи. -Т.: “Ўзбекистон”, 1998.
4. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишидир. - Т.: "Ўзбекистон", 2005.
5. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси -Т.: “Ўзбекистон”, 1998.
6. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришга оид қонунлар, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами -Т.: “Ўқитувчи”, 1998.
7. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “1998-2000 йиллардаги даврда қишлоқ хўжалигидаги иқтисодий ислоҳотларни чуқурлаштириш дастури тўғрисида”ги 1998 йил 18 Март қарори.
8. Усманов М.Б.нинг умумий таҳрири остида. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи. -Т.: ТДЮИ, 2000.
9. Мирзаабдуллаева М.Р. Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлардан фойдаланишга оид қонунчилик хусусида баъзи мулоҳазалар.//Давлат ва ҳуқуқ. 2004. -№6.
10. Усмонов М.Б. Ер ва қонун. -Т.: Адолат, 1994.
11. Усмонов М.Б. Қишлоқ хўжалик қонунчилигини такомиллаштириш муаммолари. //Қонун ҳимоясида, 2003. -№6.

2-МАВЗУ: ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ҲУҚУҚИНИНГ МАНБАЛАРИ

РЕЖА:

1. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг манбалари тушунчаси, хусусиятлари ва таснифи.
2. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг конституциявий асослари.
3. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг манбаи сифатида қонунлар.
4. Қонун ости меъёрий ҳужжатларининг аграр муносабатларини тартибга солишдаги аҳамияти.

Давлат аграр сиёсатининг асосий мақсади ва вазифаси қишлоқ хўжалигида хилма-хил мулкчилик шакллари жорий этиш, хусусий мулк манфаатларини ҳимоя қилиш, тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш ҳамда қишлоқ хўжалик инфраструктурасини ривожлантириш асосида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш ва қайта ишлаб халқимиз эҳтиёжини қондиришдан иборат.

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи - ҳуқуқ тизимининг мажмуалашган (комплекс) ҳуқуқ соҳаси сифатида ўз манбалари асосида ривожланади ва аграр ҳуқуқий муносабатларни тартибга солади. Шунинг учун ҳам аграр ҳуқуқий муносабатларни тартибга солишда манбаларнинг аҳамияти бекиёс бўлиб, қишлоқ хўжалик ҳуқуқи манбаларининг тушунчаси, ҳуқуқ тизимидаги тутган ўрни ва ўзига хос хусусиятларини ўрганиш орқали аграр сиёсатдаги ижтимоий муносабатларни тартибга солиш ва мазмун моҳиятини очиқ бериш мумкин.

Қишлоқ хўжалиги ҳуқуқи - ҳуқуқ тизимининг мажмуалашган (комплекс) ҳуқуқ соҳаси бўлиб, аграр муносабатларни тартибга солишда турли ҳуқуқ соҳалари, яъни ер ҳуқуқи, экология ҳуқуқи, меҳнат ҳуқуқи, фуқаролик ҳуқуқи, молия ҳуқуқи, маъмурий ҳуқуқ ва бошқа соҳалардаги мавжуд ҳуқуқий норма ва институтлардан фойдаланади.

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг манбалари тушунчаси, мазмуни ва хусусиятлари эса бевосита биз ўрганаётган қишлоқ хўжалик ҳуқуқи фанининг тушунчаси ва предмети билан чамбарчас боғлиқдир.

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи манбалари деб аграр муносабатларни тартибга соладиган қонунчилик ҳужжатларининг йиғиндисига айтилади.

Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг манбалари ўз хусусиятларига эга бўлиб, қуйидаги жиҳатлари билан бошқа ҳуқуқ соҳалари манбаларидан фаркланади:

1. Тартибга соладиган ижтимоий муносабатларнинг турли-туманлиги;

2. Ягона кодификацияланган қонун ҳужжатининг бўлмаганлиги;

3. Аграр ишлаб чиқариш жараёнини тартибга солишда табиат қонуниятлари, атроф табиий муҳит ҳолати даражасининг устиворлиги;

4. Давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари меъёрий ҳужжатлари билан биргаликда тор доирадаги локал ҳужжатларнинг мавжудлиги;

5. Аграр-ҳуқуқий муносабатларда ер ҳуқуқи, экология ҳуқуқи, меҳнат ҳуқуқи, фуқаролик ва молия ҳуқуқи, конституциявий ва маъмурий ҳуқуқ ва бошқа ҳуқуқ соҳаларига оид қонунчилик ҳужжатларининг ихтисослашганлиги ва бошқалар.

Асосий қонунимизда белгиланган коида-талаблар тизимини аграр муносабатларни тартибга солиш аҳамияти ва мазмуни жиҳатдан қуйидаги қисмларга бўлиб ўрганиш мумкин:

1) қишлоқ хўжалиги ижтимоий-иқтисодий фаолияти билан боғлиқ фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари;

2) қишлоқ хўжалигининг ижтимоий-иқтисодий ва экологик асослари;

3) қишлоқ хўжалигидаги давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг ҳуқуқий ҳолати;

4) қишлоқ хўжалигида қонунчилик қонунийлик ва ижтимоий адолатни таъминлаш кафолатлари.

Агросаноат мажмуасида жисмоний ва юридик шахсларнинг Конституцияда мустаҳкамланган иқтисодий ва ижтимоий ҳуқуқлари муҳим аҳамиятга эгадир. Айниқса, Асосий қонунда белгиланган ушбу коидаларнинг аграр ижтимоий жараёнидаги ўрни муҳим, яъни, "хар бир шахс мулкдор бўлишга ҳақли, банкка қуйилган омонатлар сир тутилиши ва мерос ҳуқуқи қонун билан кафолатланади"- 36-модда; шунингдек, "хар бир шахс меҳнат қилиш, эркин касб танлаш, адолатли меҳнат шароитларида ишлаш ва қонунда кўрсатилган тартибда ишсизликдан ҳимояланиш ҳуқуқига эгадир"- 37-модда.²

Қишлоқ хўжалигида ер, сув ва бошқа ресурслардан фойдаланиш ва муҳофаза қилиш коида-талаблари, махсус ваколатли давлат органлари яъни Ўзбекистон Республикаси Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси, Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри давлат қўмитаси ва бошқа органлари орқали назорат қилиниб, давлатнинг муҳофаза функцияси таъминланади.

² Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Тошкент. "Ўзбекистон". 2003 й.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида кишлоқ хўжалигининг сиёсий-ташкилий, ижтимоий-иқтисодий ва бошқа жабҳаларда ижтимоий муносабатларини белгиловчи, кишлоқ хўжалиқ конунчилиқ чора-тадбирларининг ижросини амалга оширишга қаратилган давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг ҳуқуқий ҳолати мустаҳкамлангандир.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида мустаҳкамланган асосий тамойил, қоида-талаблар асосида кишлоқ хўжалигининг барча тармоқлари учун муҳим бўлган махсус конунчилиқ ҳужжатлари қабул қилинади.

Шундай қилиб, Конституция ҳуқуқ тизимининг бошқа соҳалари каби кишлоқ хўжалиғи ҳуқуқининг ҳам асосий манбаси ҳисобланади ҳамда конституциявий қоидаларда аграр муносабатларнинг ҳуқуқий пойдевори мустаҳкамланади.

Иқтисодиётимизнинг устивор соҳаларидан бири ҳисобланган кишлоқ хўжалиғидаги пайдо бўладиган ижтимоий муносабатларни амалга оширишда конунлар алоҳида ўрин эгаллайди.

«Ўтган давр мобайнида бозор иқтисодиёти талабларига жавоб берадиган конунчилиқ ва ҳуқуқий асосни яратиш, давлат мулкини хусусийлаштириш, кишлоқда иқтисодий ва аграр муносабатларнинг мутлақо янги шакллари жорий қилиш борасида кўпгина ишлар амалга оширилганлигини тан олишимиз керак. Асосан маъмурий-буйруқбозлик ва тақсимот вазифаларини бажариб келган, аслида эса бутунлай ортиқча бўлган кўллаб бўғин ва тузилмаларга барҳам берилди»¹. Айни маҳалда бугунги кунда кишлоқ хўжалиғидаги ислохотларни янада кенгайтириш ва чуқурлаштириш алоҳида масала бўлиб қолмоқда.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, "Фермер хўжалиғи тўғрисида"², "Дехқон хўжалиғи тўғрисида"ги, "Қишлоқ хўжалиқ кооперативи (ширкат хўжалиғи) тўғрисида" конунлари давлат аграр сиёсатининг асосий йўналишларини белгилаб иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришда муҳим аҳамият касб этади.

Қишлоқ хўжалиғига оид Ўзбекистон Республикасининг конунларида агросаноат ишлаб чиқариш жараёнининг механизми, асосий қоида-талаблари ва шарт-шароитлари белгиланган бўлиб, уларни ҳар бир кишлоқ ишлаб чиқариш субъектлари билан муносабатга киришиши ва ҳаётийлигини таъминлашда конун ости меъёрий ҳужжатларининг аҳамияти беқиёсдир.

¹ Каримов И.А. Ислохотлар стратегияси- мамлакатимиз иқтисодий салоҳиятини юксалтиришдир Т. Ўзбекистон, 2003. -18-бет.

² Мазкур Қонуннинг янги таҳрири ЎЗР 26.08.2004 й. 692-П-сон Қонуни билан тасдиқланган

Бугунги кунда, аграр муносабатларни тартибга солишда қонун ости меъёрий ҳужжатлари тизими қуйидагилардан иборатдир:

-Ўзбекистон Республикаси Президенти фармони ва Вазирлар Маҳкамасининг қарори;

-Қишлоқ хўжалигида махсус ваколатли давлат бошқарув органлари ҳисобланган вазирлик, давлат қўмита ва идораларининг низом, йўриқнома ва буйруқлари ва бошқа меъёрий кўрсатмалари;

-Маҳаллий давлат ҳокимият органларининг қишлоқ хўжалигига оид фармойиш ва қарори;

-Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариш корхона, ташкилот, муассасаларнинг низом, устав ва ички хўжалик қоидалари ва бошқа ҳужжатлари.

Шундай қилиб, қонун ости меъёрий ҳужжатлари тизими улкан ҳажми ташкил этиб, аграр муносабатларни тартибга солишдаги аҳамияти, ўрни, иштироки ва усулига кўра бир-биридан фарқ қилади.

Қишлоқ хўжалиги тизимида барча вазирлик, давлат қўмитаси, идоралар, корхона, ташкилот ва муассасалар ҳамда фуқаролар учун умуммажбурий аҳамиятга эга бўлган Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, махсус ваколатли давлат бошқарув органлари ҳамда Маҳаллий давлат ҳокимият органларининг меъёрий ҳужжатларининг аҳамияти бекиёсдир. Масалан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим йўналишлари тўғрисида"², Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Фермер хўжаликларини ривожлантириш Концепцияси тўғрисида" 2003 йил 27 октябрдаги ПФ-3342-сон Фармони, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг, "Қишлоқ хўжалигида ижара муносабатларини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида" 5 Ноябрь 2003 йил, "2004-2006 йилларда фермер хўжаликларини ривожлантириш концепциясини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида" 30 Октябр 2003 йил, "Қишлоқ хўжалиги корхоналарини фермер хўжаликларига айлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарори³, "Фермер хўжалиги тўғрисида" (Янги таҳрирдаги), "Дехқон хўжалиги тўғрисида"ги қонуни ва бошқалар.

Қонун ости меъёрий ҳужжатлари республикамиз аграр қонунчилик ҳужжатлари тизимида алоҳида ўринга эга бўлиб, қонун талабларини амалиётда қўлланишини таъминлашга хизмат қилади.

² "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2003 й., 5-6-сон, 46-модда.

³ "Ўзбекистон Республикаси қонулар тўплами" 2002 йил, 1-сон

Қайтариш учун савол ва топшириқлар

1. Қишлоқ хўжалиқ ҳуқуқининг манбалари деганда нимани тушунаси?
2. Қишлоқ хўжалиқ ҳуқуқининг манбалари қандай таснифланади?
3. Умумий аҳамиятга эга бўлган қонунларга мисоллар келтирини?
4. Махсуслаштирилган манбалар қишлоқ хўжалиқ ҳуқуқида қим томонидан қабул қилинади?
5. Ўзбекистон Республикаси Конституциясида қайси моддалар аграр муносабатларга бевосита қаратилган?
6. Сизнинг фикрингизча Конституциямизнинг қайси моддалари билвосита ердан оқилона фойдаланишга қаратилгандир?
7. Олий Мажлис томонидан қандай аграр соҳага тегишли қонунлар қабул қилинган?
8. Қонун ости норматив ҳужжатлар ва қонунчилик ҳужжатлари нима учун керак?

Т Е С Т

1. Давлат аграр сиёсатининг асосий мақсади ва вазифаси....?

- А) қишлоқ хўжалигида хилма-хил мулкчилик шакллари жорий этиш
- В) хусусий мулк манфаатларини ҳимоя қилиш
- С) тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш
- Д) қишлоқ хўжалиқ инфраструктурасини ривожлантириш
- Е) барчаси тўғри

2. Ерга нисбатан мулкчилик ҳуқуқи ЎЗР Конституциясининг қайси моддасида ўрнатилган?

- А) 52
- В) 53
- С) 55
- Д) 56
- Е) барчаси тўғри

3. Ер Кодекси нечта моддадан иборат

- А) 88 та
- В) 89 та
- С) 90 та
- Д) 91 та

4. «Сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисида»ги қонун қачон қабул қилинган?

- A) 1998 йил 6 май
- B) 1997 йил 6 май
- C) 1995 йил 6 май
- D) 1994 йил 6 май
- E) 1993 йил 6 май

5. «Ер кодекси» қачон қабул қилинган?

- A) 1993 йилда
- B) 1995 йилда
- C) 1997 йилда
- D) 1998 йилда
- E) 1999 йилда

6. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқига оид қонунларни қабул қилади.

- A) Олий Мажлис
- B) Вазирлар Маҳкамаси
- C) Президент
- D) Олий хўжалик суди
- E) маҳаллий давлат ҳокимияти органлари

7. Махсус аграр соҳага тегишли қонунларга қуйидагилар кирди?

- A) мулкчилик, ижара, лизинг тўғрисидаги қонунлар
- B) мулкчилик, экологик экспертиза, ижара тўғрисидаги қонунлар
- C) ер, ўрмон, сув ва сувдан фойдаланиш тўғрисидаги қонунлар
- D) "Фермер хўжалиги тўғрисида (янги таҳрирда)", "Деҳқон хўжалиги тўғрисида", "Ветеренария тўғрисида", "Ўруғчилик тўғрисида", "Селекция тўғрисида" (янги таҳрири), "Ўсимликлар карантини тўғрисида"ги қонунлар.
- E) Барчаси тўғри.

ТАВСИЯ ЭТИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: “Ўзбекистон”, 2003.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли. -Т.: “Ўзбекистон”, 1992.
3. Каримов И.А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти -тўкин ҳаёт манбаи. -Т.: “Ўзбекистон”, 1998.
4. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. - Т.: “Ўзбекистон”, 2005.
5. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришга оид қонунлар, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами -Т.: “Ўқитувчи”, 1998.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “1998-2000 йиллардаги даврда қишлоқ хўжалигидаги иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш дастури тўғрисида”ги 1998 йил 18 Март қарори.
7. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси -Т.: “Ўзбекистон”, 1998.
8. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. -Т.: Адолат, 2004.
9. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси. -Т.: Адолат, 2005.
10. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси. -Т.: Адолат, 2005.
11. Усманов М.Б.нинг умумий таҳрири остида. Қишлоқ хўжалик ҳукуқи. -Т.: ТДЮИ, 2000.

3-МАВЗУ: ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИ ДАВЛАТ ТОМОНИДАН ТАРТИБГА СОЛИШ

РЕЖА:

- 1. Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солишнинг тушунчаси мақсади, йуналишлари ва хусусиятлари.**
- 2. Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солишнинг шакллари, тамойиллари.**
- 3. Қишлоқ хўжалигини тартибга солувчи давлат органлари тизими уларнинг асосий йуналишлари.**

Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш деганда агросаноат мажмуида ижтимоий-иқтисодий ислохотларни амалга ошириш юзасидан давлат бошқарув органлари фаолияти тушунилади.

Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солишнинг асосий мақсади аҳолини сифатли қишлоқ хўжалик маҳсулотлари билан таъминлаш, мамлакатимиз иқтисодий кудратини мустаҳкамлаш ва аҳолининг ижтимоий ҳолатини яхшилашдан иборатдир.

Ушбу мақсадни амалга оширишда давлат бошқарув органлари олдида маъсулиятли вазифа ва йўналишларни белгилашни тақозо этади.

Амалга оширилаётган аграр ислохотларнинг мазмун - моҳиёти давлат бошқарув органларининг агросаноат мажмуини тартибга солиш чора-тадбирлари билан бир қаторда асосан иқтисодий чора ва усулларни қўлланишини талаб этади.

Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш биринчидан, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини ишлаб чиқарувчи субъектларга қулай шарт-шароитлар яратиб бериш, уларнинг иқтисодий ва хўжалик мустақиллигини таъминлаш, мулкдорларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш асосида таъсир кўрсатиш, иккинчидан, маъмурий - ҳуқуқий усуллардан иқтисодий усулларнинг устиворлигини таъминлашини назарда тутилади.

Қишлоқ хўжалигида давлат бошқарувининг хусусиятлари қуйидаги омиллар билан боғлиқдир.

1. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариш жараёнининг табиий омилларга боғлиқлиги, яъни ер, сув, ўсимлик, ҳайвонот дунёси ва атмосфера ҳавосининг ҳолатига боғлиқлиги;

2. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришнинг яъни, экинларни экиш ва маҳсулотни йиғиб териб олишда мавсумийлигининг қўлланиши;

3. Агросаноат мажмуи йирик, мураккаб тўзилмаларни ўз ичига олиб, нафақат қишлоқ хўжалик тармоқлари фаолияти балки халқ

хўжалигининг машинасозлик, кимё саноати, билан чамбарчас боғлиқлиги ва бошқалар.

Юкорида санаб ўтилган омиллар қишлоқ хўжалиги давлат томонидан тартибга солишга қаратилган фаолиятига ўз таъсирини кўрсатади ва давлат бошқарув органлари олдига янгидан-янги вазифа ва йўналишларни белгилайди. Чунки, қишлоқ хўжалиги табиат бағрида жойлашган, табиий ресурслардан фойдаланиш асосида ишлаб чиқариш жараёни олиб борилади. Ушбу ҳолат эса ўз навбатида ушбу соҳада бошқарувни амалга ошираётган давлат органлари ўз фаолиятини атроф табиий муҳит ҳолати билан уйғунлаштирилган ҳолда олиб боришни кўзда тутади.

Шундай қилиб, қишлоқ хўжалиги иқтисодийетимизнинг муҳим соҳаларидан бири бўлиб, босқичма-босқич олиб борилаётган ислохотларни таъминлашда давлат органларининг ислохотчи, ташкилотчи бўлишини белгилайди.

Қишлоқ хўжалигида давлат бошқарувининг шакллари Ўзбекистон Республикаси Конституцияси, қонун ва агросаноат мажмуини ислох қилишга қаратилган дастурлар асосида белгиланган бўлиб, уч қисмга бўлинади:

1) Қишлоқ хўжалик муносабатларини тартибга солишга қаратилган қоида- талабларни белгилаш;

2) Қишлоқ хўжалик қонунчилиги ҳужжатларини ижросини таъминлаш;

3) Қонунчилик ҳужжатлари, дастурларда белгиланган қоида- талаблар ва чора-тадбирларнинг бажарилишини назорат қилиш, ҳамда тегишли чораларни белгилаш.

Давлат бошқаруви юкорида санаб ўтилган шакллар асосида қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш фаолияти амалга оширилади. Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солишда давлат органларининг қонун ижодкорлиги фаолияти муҳим аҳамиятга эга бўлиб, қишлоқ хўжалик маҳсулотларини экиш, етиштириш, йиғиб- териб олиш, айрбошлаш, қайта ишлаш, маҳсулотни сотиш билан боғлиқ муносабатларнинг ҳуқуқий ҳолатини белгилайди.

Қишлоқ хўжалигига оид қонун, фармон, қарор ва бошқа меъёрий аҳамиятдаги ҳужжатлар давлат ҳокимияти ва ижро ҳокимияти органлари томонидан қабул қилиниб, барча вазирликлар, давлат кўмиталари, идоралар, юридик ва жисмоний шахслар учун умуммажбурий аҳамиятга эга ҳисобланади.

Қишлоқ хўжалик қонунчилик ҳужжатларида мустақамланган қоида-талабларнинг ижросини таъминлаш давлат ижро ҳокимияти

органларининг энг асосий вазифаларидан бири бўлиб, амалга оширилишини кўзда тутди.

Қишлоқ хўжалик қонунчилиқ ҳужжатлари қонда талабларини барча вазирлик ва жисмоний шахслар томонидан бажарилишини назорат қилиш ва тегишли чора-тадбирларни белгилаш билан боғлиқ давлат органларининг қафолатлаб, ижтимоий адолатни таъминлаш ва ишлаб чиқариш субъектларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ҳимоя қилишга хизмат қилади.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, қишлоқ хўжалиги давлат томонидан тартибга солишнинг моҳиятини бозор муносабатларига ўтиш жараёнида агросаноат мажмуини қўллаб-қувватлаш, бозор иқтисодиёти механизмини шакллантиришда ишлаб чиқариш ва хўжалик субъектларига етарли шарт-шароитлар яратиш, илмий жиҳатдан асосланган йўналиш кўрсатиш билан боғлиқ фаолиятлар ташкил этади.

Шунинг учун ҳам ушбу соҳани давлат томонидан тартибга солиш фаолияти назарий-амалий ғояларга асосланган аниқ йўналишларга яъни тамойилларга эга бўлиши катта аҳамиятга эга. Ҳаммамизга маълумки, жамият ҳаётида содир этилаётган барча ижтимоий муносабатлар маълум тамойил асосида олиб борилгандагина, белгиланган мақсад ва натижаларга тез, қўлай ва осон эришиш имкониятини беради.

Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш давлат томонидан амалга оширилади.

Давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг агросаноат мажмуида олиб бораётган фаолиятининг мазмуни, йўналиши ва хусусиятларига қараб, уларни 2 қисмга бўлиш мумкин.

1. Умумий ваколатли давлат органлари,
2. Махсус ваколатли давлат органлари.

Қишлоқ хўжалигида умумий ваколатли давлат органлари қуйидагилардан иборат:

1. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси;
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти;
3. Ўзбекистон Республикасининг Вазирлар Маҳкамаси;
4. Маҳаллий давлат ҳокимияти органлари;

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 76-моддасига асосан, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси олий давлат вакиллик органи бўлиб, қонун чиқарувчи ҳокимиятни амалга оширади. Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси икки палатадан - Қонунчилик палатаси (қуйи палата) ва Сенатдан (юқори палата) иборат.¹

¹ Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: "Ўзбекистон", 2003.

Умумий ваколатли давлат органлари иктисодийги барча соҳалари, шу жумладан кишлок хўжалигида туб аграр ислохотларни ривожлантириш, агросаноат мажмуининг ҳукукий пойдеворини шакллантириш, амалга ошириш ҳамда барча мулк ҳукуки субъектларининг ҳукуқларини кафолатлашга хизмат килади.

Агросаноат мажмуини давлат томонидан тартибга солишда махсус ваколатли давлат органлари куйидагилар ҳисобланади:

⇒ Ўзбекистон Республикасининг Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги;

⇒ Сув хўжалиги бош бошқармаси;

⇒ Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри давлат кўмитаси.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, давлат органлари кишлок хўжалигида аграр муносабатларни бевосита амалга ошириш фаолиятини олиб бориш юзасидан ушбу соҳага оида махсус ваколатларга эгадирлар.

Қишлоқ хўжалигида махсус ваколатли давлат органлари тизимида Ўзбекистон Республикаси кишлок ва сув хўжалиги вазирлиги марказий уринни эгаллайди ва кишлок ва сув хўжалиги соҳасида давлат бошқарув органи ҳисобланади.

Ушбу давлат органи ўз фаолиятини амалдаги қонун ҳужжатлари, шунингдек, Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 28, N 290-сонли қарори билан тасдиқланган “Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва Сув хўжалиги вазирлиги ҳақида”ги Низоми асосида олиб борилади.

Қишлоқ хўжалигида махсус ваколатли давлат органлари тизимида Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари давлат кўмитаси алоҳида ўринга эгадир. Бу орган Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2003 йил 9 декабрдаги ПФ-3358 сон «Республика давлат бошқаруви тизимини такомиллаштириш тўғрисида»ги³ фармонида асосан Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри бўйича давлат кўмитаси сифатида эътироф этилди.

Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри бўйича давлат кўмитаси алоҳида уринга эгадир. Ушбу давлат органи Вазирлар Маҳкамасининг 19 Октябр 2004 йил 483-сонли “Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри бўйича давлат кўмитаси тўғрисида”ги Низом асосида олиб боради.

Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солишга қаратилган давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари тизими шаклланган бўлиб, ижтимоий-иктисодий ислохотларни амалга

³ Ўзбекистон Республикаси қонунлари тўплами. 2003 й. 11-12-сон.

ошириши кишлок хўжалик маҳсулотлари билан аҳолини таъминлашга хизмат қилади.

Қайтариш учун савол ва топшириқлар

1. Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солишнинг тушунчасини таърифланг?

2. Демократик давлатларда аграр тармоқни бошқариш тизими қандай бўлади?

3. Давлатнинг умумий ваколатли давлат бошқарув органларига қайси органлар қиради?

4. Адабиётларда давлатнинг махсус аграр тармоқдаги бошқаруви қандай тизимдан иборат?

5. Олий Мажлиснинг аграр тармоқдаги ваколатларини санаб ўтинг?

6. Қайси қонунлар ўзини ўзи бошқариш органларининг ваколатини белгилайди?

7. Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри бўйича давлат қўмитасининг асосий вазифалари нималардан иборат?

8. Ўзбекистонда қандай нодавлат ноғижорат ташкилотларини биласиз?

9. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва Сув хўжалиги вазирлигининг асосий вазифалари нималардан иборат?

Т Е С Т

1. . . . давлатнинг умумий ваколатли давлат аграр бошқарув органларига қиради.

А) Вазирлар Маҳкамаси

В) Олий Мажлис

С) Маҳаллий давлат ҳокимияти

Д) Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри бўйича давлат қўмитаси

Е) А, В, С

2. Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри бўйича давлат қўмитаси. . . назоратни амалга оширади?

А) соҳавий

В) комплекс

С) идоравий

Д) маҳаллий

Е) регионал

3. . . . давлатнинг махсус агара бошқарув органига кирмайди.

А) Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри бўйича давлат қўмитаси

В) Табиатни муҳофаза қилиш давлат қўмитаси

С) Олий Мажлис

Д) Президент девони

Е) А, В

4. Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари, геодезия, картография ва давлат кадастри бўйича давлат қўмитаси тўғрисида”ги Низом „.қабул қилинган?

А) 2004 йил 19 Октябрда

В) 1996 йил 27 декабрда

С) 1997 йил 27 декабрда

Д) 2000 йил 27 декабрда

Е) 1999 йил 27 декабрда

5. Президент аграр соҳадаги қонунларни бажарилашини . . .

А) назорат қилади

В) кузатади

С) қафолатлайди

Д) тартибга солади

Е) текширади

6. Давлат ер кадастри нима?

А) ер тўғрисидаги ишончли маълумотлар ва ҳужжатлар тизими

В) ертўғрисида ҳисобот бериш тизими

С) ер ҳақида маълумотлар йиғиндиси

Д) ер ҳолатини кузатиш вазифаси

ТАВСИЯ ЭТИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: “Ўзбекистон”, 2003.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли. -Т.: “Ўзбекистон”, 1992.
3. Каримов И.А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти -тўкин ҳаёт манбаи. -Т.: “Ўзбекистон”, 1998.
4. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. - Т.: "Ўзбекистон", 2005.
5. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришга оид қонунлар, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами -Т.: “Ўқитувчи”, 1998.
6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “1998-2000 йиллардаги даврда қишлоқ хўжалигидаги иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш дастури тўғрисида”ги 1998 йил 18 Март қарори.
7. Усманов М.Б.нинг умумий таҳрири остида. Қишлоқ хўжалик ҳукуқи. -Т.: ТДЮИ, 2000.
8. Усмонов М.Б. Қишлоқ хўжалик қонунчилигини такомиллаштириш муаммолари. //Қонун ҳимоясида, 2003. -№6.

4-МАВЗУ: ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ КООПЕРАТИВИ (ШИРКАТ ХЎЖАЛИГИ)НИНГ ХУҚУҚИЙ ХОЛАТИ

РЕЖА:

1. Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги)нинг ҳуқуқий ҳолатига умумий тафсиҳ
2. Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги)га аъзолик
3. Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги)ни бошқариш
4. Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги)нинг мол-мулки

Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) товар, қишлоқ хўжалиги маҳсулоти етиштириш учун пайчилик ва асосан оила (жамоа) пудратига, фуқароларнинг ихтиёрий равишда бирлашишига асосланган юридик шахс ҳуқуқларига эга мустақил хўжалик юритувчи субъектдир.

Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодкесига мувофиқ тижорат ташкилоти ҳисобланиб, қишлоқ хўжалик корхоналарнинг бир туридир.

Ширкат хўжалиги ўз фаолиятини амалга ошириш учун қуйидаги ҳуқуқларга эгадир:

ширкат хўжалиги Уставида назарда тутилган ихтисослашувга ва тузилган шартномаларга мувофиқ ўзига узоқ муддатли ижарага берилган ер участкасида ишлаб чиқариш фаолиятини мустақил ташкил этиш;

маҳсулотларга нархларни шартнома асосида мустақил белгилаш ва маҳсулотларни, агар қонун ҳужжатларида ўзгача ҳол назарда тутилмаган бўлса, тузилган шартномалар асосида ўз хоҳишига кўра сотиш;

моддий-техника ресурслари, бошқа мол-мулк, ҳамда акциялар ва бошқа қимматли қоғозларни сотиб олиш, бошқа юридик ва жисмоний шахслардан асбоб-ускуналар ва бошқа мол-мулкни ижарага ёки вақтинча фойдаланишга олиш, ҳамда кредитлар олиш, ўз мол-мулкни сотиш, ижарага бериш, гаровга қўйиш ва бошқа усул билан ўзгага бериш;

ер участкаларини юридик ва жисмоний шахсларга уч йилгача муддатга субижарага, боғлар ва узумзорларни эса ижарага бериш;

уюшмалар, иттифоқлар ва бошқа бирлашмаларга кириш.

Ширкат хўжалигининг қуйидаги мажбуриятларни бажаради:

ер ва сув ресурсларидан самарали ва мақсадли фойдаланилишини таъминлаш; сувни тежаш, сувдан лимит бўйича фойдаланиши

тўғрисидаги шартномага риоя этиш мувофиқ фойдаланиш, ер ва сув ресурсларидан фойдаланишнинг ички хўжалик ҳисоби ва ҳисоботини ташкил этиш;

ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш ва ер участкасининг унумдорлигини ошириш чора-тадбирларини кўриш, бизнес-режаларда ушбу мақсадлар учун маблағлар ажратилишини назарда тутиш, ички гидромелиорация тизимини таъмирлаш ва шўрланган ерларни ювиш;

янги агротехнологияларни жорий этиш, экология талабларига ва атроф муҳитни муҳофаза қилишнинг бошқа қоидаларига риоя қилиш;

экинларни навлар бўйича жойлаштиришнинг белгиланган талабларига, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштиришда стандартлар талабларига риоя этиш; зарарқундалар ва касалликларга қарши кураш олиб бориш;

ширкат хўжалиги аъзолари ва унда меҳнат шартномаси бўйича ишловчи шахсларнинг меҳнат фаолияти ҳисобини юритиш, уларга хавфсиз меҳнат шароитларини таъминлаш ва меҳнатга ўз вақтида ҳақ тўлаш. ресурсларидан тежаб фойдаланган пудратчилар ва ижарачиларни рағбатлантириш,

Ширкат хўжалиги қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа мажбуриятлар бўйича ўзга ҳуқуқларга эгадир ва улар бўйича жавоб беради.

Ширкатнинг аъзоларини сони "Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида"ги Қонуннинг 5-моддаси иккинчи қисмига мувофиқ чекланмаган. Аммо ширкат хўжалиги аъзолари сонини белгилашда ҳар бир гектарга тўғри келадиган иш кучи сонига қараб туриб, меҳнат самарадорлигини ошириш мақсадида белгилаш тавсия этилган.

Қишлоқ хўжалиги кооперативига (ширкат хўжалигига) аъзо бўлиб кириш берилган ариза асосида амалга оширилади.

Ширкат хўжалиги аъзолари сонини кўпайтириш умумий йиғилишнинг мутлақ ваколатига қиради. Ширкат хўжалигига аъзоликка қабул қилиш шахснинг ёзма аризаси асосида амалга оширилади.

Ширкат хўжалиги аъзолигига махсус билимларга ва иш тажрибасига эга бўлган шахсларни қабул қилиш зарур бўлганда хўжалик бошқаруви уч ойгача бўлган синов муддати белгилashi мумкин.

Ширкат хўжалигига аъзоликка қабул қилинаётган шахс умумий йиғилиш томонидан белгиланган миқдорда ширкат хўжалиги пай жамғармасига улуш қўшиши ёхуд чиқиб кетган аъзонинг пайини сотиб олиши керак.

Ширкат хўжалиги аъзолари қарилик ёки ногиронлик бўйича пенсияга чиқсалар, умумий мажлис қарори билан уларнинг аъзоликлари сақланиб қолиниши мумкин.

Ҳар бир аъзо учун ширкат хўжалиги молия-ҳисоб-китоб марказида шахсий ҳисоб рақами очилади ва унда унинг бошланғич мулкӣ пайи ва кўшимча пай бадаллари, шунингдек тўланган дивидендлар акс эттириб борилади. Барча аъзоларнинг шахсий ҳисоб рақамларидаги мулкӣ пайларининг йиғиндиси ширкат хўжалигининг пай жамғармаси миқдориға тенг бўлиши керак.

Пай жамғармасини шакллантириш, мулкӣ пайларни тақсимлаш ва улар бўйича дивидендлар тўлаш тартиби ширкат Умумий йиғилиш томонидан тасдиқланадиган низом билан белгиланади.

Ширкат хўжалигини бошқариш, унинг ҳуқуқӣ ҳолати хусусиятларини белгилайди. Ширкат хўжалигининг бошқарув органлари олий (умумий мажлис), ижроя (бошқарув, раис) ва назорат (тафтиё комиссияси ёки тафтишчи) органлариға бўлинади.

Ширкат хўжалигининг умумий мажлисида барча ширкат аъзолари қатнашишға ҳақлидир. Ширкат хўжалигининг умумий мажлиси ширкатнинг фаолиятиға тааллуқли бўлган барча масалаларни ҳал қилишға ҳақлидир. Шу билан бирға "Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида"ги Қонуннинг 11-моддасиға мувофиқ умумий мажлис мутлоқ ваколатларға эға. Ушбу ваколатлар ширкат фаолиятининг муҳим масалалари билан боғлиқ бўлиб, ижроя органининг ваколатиға ўтказилиши мумкин эмас.

Ширкат хўжалигининг жорий фаолиятиға бошқарув ва раис раҳбарлик қилади. Бошқарув коллегиал орган ҳисобланиб, унинг аъзолари ширкат уставида кузда тутилган муддат ва сон миқдорида умумий мажлис томонидан сайланади.

Ширкат хўжалиги бошқаруви куйидаги ваколатларға эға:

ширкат хўжалиги фаолиятининг бизнес-режаларини ишлаб чиқиш ва умумий йиғилиш тасдиғиға киритиш;

ширкат хўжалиги аъзоларининг умумий йиғилишини чақириш ҳамда улар томонидан қабул қилинган қарорларнинг ижросини назорат қилиш;

ширкат хўжалиғиға янги аъзолар қабул қилиш ва аъзоликни тутатиш тўғрисидаги қарорни умумий йиғилиш тасдиғиға киритиш;

зарурат бўлганда мустақил аудиторлик текширишлари ўтказилишини ташкил этиш;

ердан фойдаланиш, ер тузиш ва ер участкалари ажратиш бўйича тақлифларни умумий йиғилишнинг кўриб чиқиши учун киритиш;

ширкат хўжалиги Уставида ва қонун ҳужжатларида назарда тутилган бошқа масалаларни ҳал этиш.

Ширкатнинг молиявий хўжалик фаолияти устидан назоратни амалга оширувчи орган булиб, унинг аъзолари ширкат уставида қўзда тутилган муддат ва сон микдоридида умумий мажлис томонидан сайланадиган ва унга ҳисоботдор булган тафтиш комиссияси ёки тафтишчи амалга оширади. Тафтиш комиссияси (тафтишчи) бир йилда бир марта ширкат хўжалигининг молия-хўжалик фаолиятини тафтиш қилади. Йил давомида заруратга қараб ўтказилган текшириш натижалари ҳамда бир йиллик тафтиш натижаси тўғрисида бошқарувга маълум қилади ва умумий йиғилиш олдидида ҳисобот беради. Тафтиш комиссияси аъзолари (тафтишчи) ширкат хўжалигининг ижро этувчи органи таркибига кириши мумкин эмас.

Ширкат хўжалигининг муваққил балансида акс этирилган асосий жамғармалар, айланма маблағлар ҳамда бошқа бойликлар ширкатнинг мол-мулкини ташкил этади. Ушбу мол-мулк Фуқаролик кодексининг 58-моддасининг биринчи қисмига ва "Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида"ғи Қонунини 17-моддасининг биринчи қисмига мувофиқ унинг мулки ҳисобланади. Шу билан бирга ширкатнинг мол-мулки унинг аъзоларини умумий мулки ҳисобланади.

Ширкат хўжалигининг мол-мулки асосий жамғармалар қиймати, этиштирган маҳсулоти, уни сотишдан тушган даромадлар (фойда), аъзоларнинг пул ва моддий бадаллари, банк кредитлари, қимматли қозғалар ҳисобидан ҳамда кооперативнинг уставида назарда тутилган бошқа фаолият натижасида ва қонунларда тақиқланмаган бошқа манбалар ҳисобидан ҳосил бўлади. Кооператив мол-мулкини шакллантиришда юридик ва жисмоний шахслар шартнома асосида пул ва моддий бадаллар киритиш йўли билан иштирок этишлари мумкин.

Қишлоқ хўжалиги кооперативи томонидан ташкил этиладиган корхоналар ва ташкилотларнинг мол-мулки, шунингдек хўжаликлараро корхоналар ва ташкилотларнинг мол-мулки уларнинг улушли иштирокига мувофиқ шу кооперативнинг мулкидир.

Мулкий пай микдорини аниқлаш, пайлар бўйича дивидендлар бўлаш тартиби, шартлари қонун ҳужжатлари билан белгиланади. Ширкат хўжалиги ҳар бир аъзоси мулкий пайининг аниқ микдори кооперативнинг (ширкатнинг) аъзосига мол-мулкнинг муайян улушига ҳамда хўжалик оладиган умумий даромаднинг (фойданинг) тегишли қисмига бўлган унинг ҳуқуқини муваққиллаб қўювчи, номи ёзилган гувоҳнома берилган ҳолда ширкатнинг юқори бошқарув органи қарори билан белгиланади.

Ширкат хўжалиги даромадининг (фойдасининг) пайлар бўйича дивидендлар тўлаш учун мўлжалланган қисми йил якунларига кўра тақсимланади ва мулкый пайнинг микдорига мутаносиб равишда тўланади.

Ширкат хўжалиги аъзолигидан чиқиш фермер хўжалиги ёки янги ширкат хўжалиги ташкил этиш мақсадида амалга оширилган ҳолларда мулкый пайлар қонун ҳужжатларига мувофиқ натура ҳолатида ажратиб берилиши мумкин, бошқа ҳолларда эса пул қийматида қайтарилади.

Қайтариш учун савол ва топшириқлар

1. Қишлоқ хўжалиги кооперативининг тушунчасини таърифланг?
2. Қишлоқ хўжалиги кооперативини бошқариш тартиби қандай?
3. Ширкат хўжалиги аъзолигига қабул қилиш тартиби?
4. Кооператив мол-мулкни нималар ташкил қилади?
5. Қишлоқ хўжалиги кооперативининг ҳуқук ва мажбуриятларини санаб ўтинг?
6. Қайси қонунлар қишлоқ хўжалиги кооперативи ҳуқуқий макomini белгилайди?
7. Қишлоқ хўжалик кооперативининг устав жамғармаси тўғрисида Наъмунавий Низом ҳақида нималарни биласиз?
8. Қишлоқ хўжалик кооперативида пай жамғармаси тўғрисида Наъмунавий Низом ҳақида нималарни биласиз?
9. Қишлоқ хўжалик кооперативининг мол-мулкни нималар ташкил қилади?

Т Е С Т

1. Қишлоқ хўжалик кооперативлари (ширкат хўжаликлари), фермер ва деҳқон хўжаликларининг ердан фойдаланиш ҳуқуқи қандай нормалар билан тартибга солинади?

- а) биргина ер ҳуқуқи нормалари билан,
- в) аграр ҳуқуқ нормалари билан,
- с) сув ҳуқуқ нормалари билан
- д) ер ва аграр ҳуқуқи нормалари билан

2. ЎЗР да ерга нисбатан қандай мулкчилик шакли белгиланган?

- А) давлат мулки.
- В) давлат, кооператив мулки
- С) давлат ва жамоат мулки
- Д) давлат ва хусусий мулк

3. «Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида»ги қонун қачон қабул қилинган?

- A) 1998 йил 30 апрел
- B) 1997 йил 27 декабрда
- C) 1996 йил 26 августда
- D) 1995 йил 15 апрелда
- E) 1994 йил 27 августда

4. Қишлоқ хўжалиги кооперативини (ширкат хўжалигини) ташкил этиш?

A) Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) унинг муассислари томонидан ихтиёрийлик асосида ташкил этилади.

B) Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) унинг муассислари томонидан умуммажбурий асосида ташкил этилади.

C) Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) унинг муассислари томонидан ихтиёрий ва мажбурийлик асосида ташкил этилади.

D) Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) унинг умумий йиғилиши томонидан ташкил этилади.

E) Тўғри жавоб йўқ

5. Қишлоқ хўжалиги кооперативига (ширкат хўжалигига) аъзо бўлиб кириш ва унга аъзолик?

A) Ёши 16 га тўлган, кооператив (ширкат) уставини тан олувчи ва унинг талабларига риоя этувчи, кооператив (ширкат) фаолиятида ва унинг жамгармаларини шакллантиришда иштирок этувчи жисмоний шахслар қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) аъзоси бўлишлари мумкин.

B) Ёши 17 га тўлган, кооператив (ширкат) уставини тан олувчи ва унинг талабларига риоя этувчи, кооператив (ширкат) фаолиятида ва унинг жамгармаларини шакллантиришда иштирок этувчи жисмоний шахслар қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) аъзоси бўлишлари мумкин.

C) Ёши 18 га тўлган, кооператив (ширкат) уставини тан олувчи ва унинг талабларига риоя этувчи, кооператив (ширкат) фаолиятида ва унинг жамгармаларини шакллантиришда иштирок этувчи жисмоний шахслар қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) аъзоси бўлишлари мумкин.

D) Ёши 19 га тўлган, кооператив (ширкат) уставини тан олувчи ва унинг талабларига риоя этувчи, кооператив (ширкат) фаолиятида ва унинг жамгармаларини шакллантиришда иштирок этувчи жисмоний

шахслар қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) аъзоси бўлишлари мумкин.

Е) Ёши 21 га тўлган, кооператив (ширкат) уставини тан олувчи ва унинг талабларига риоя этувчи, кооператив (ширкат) фаолиятида ва унинг жамғармаларини шакллантиришда иштирок этувчи жисмоний шахслар қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) аъзоси бўлишлари мумкин.

6. Қишлоқ хўжалиги кооперативини (ширкат хўжалигини) бошқариш?

А) Қишлоқ хўжалиги кооперативини (ширкат хўжалигини) бошқариш унинг аъзолари иштирок этиши асосида амалга оширилади.

В) Қишлоқ хўжалиги кооперативини (ширкат хўжалигини) бошқариш ўзини ўзи бошқариш асосида амалга оширилади.

С) Қишлоқ хўжалиги кооперативини (ширкат хўжалигини) бошқариш ўзини ўзи бошқариш, ошкоралик асосида амалга оширилади.

Д) Қишлоқ хўжалиги кооперативини (ширкат хўжалигини) бошқариш ошкоралик, кооператив (ширкат) фаолияти масалаларини ҳал этишда унинг аъзолари иштирок этиши асосида амалга оширилади.

Е) Қишлоқ хўжалиги кооперативини (ширкат хўжалигини) бошқариш ўзини ўзи бошқариш, ошкоралик, кооператив (ширкат) фаолияти масалаларини ҳал этишда унинг аъзолари иштирок этиши асосида амалга оширилади.

7. Тафтиш комиссияси (тафтишчи) қандай орган?

А) Тафтиш комиссияси (тафтишчи) қишлоқ хўжалиги кооперативининг (ширкат хўжалигининг), хўжалик фаолиятини текширади.

В) Тафтиш комиссияси (тафтишчи) қишлоқ хўжалиги кооперативининг (ширкат хўжалигининг), бошқарувнинг молиявий фаолиятини текширади.

С) Тафтиш комиссияси (тафтишчи) қишлоқ хўжалиги кооперативининг умумий мажлисга ҳисоб берадига орган.

Д) Тафтиш комиссияси (тафтишчи) қишлоқ хўжалиги кооперативининг (ширкат хўжалигининг), бошқарувнинг молиявий ҳамда хўжалик фаолиятини текширади ва у умумий мажлисга ҳисобдордир.

Е) Тўғри жавоб йўқ

ТАВСИЯ ЭТИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: “Ўзбекистон”, 2003.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли. -Т.: “Ўзбекистон”, 1992.
3. Каримов И.А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти -тўкин ҳаёт манбаи. -Т.: “Ўзбекистон”, 1998.
4. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислох этишдир. - Т.: "Ўзбекистон", 2005.
5. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси -Т.: “Ўзбекистон”, 1998.
6. “Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси 30.04.1998 й. 600-1-сон Қонуни билан тасдиқланган. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси 1998 й. 5-6-сон, 84-модда // Ўзбекистон Республикаси 30.08.2003 й. 535-11-сон, 12.12.2003 й. 568-11-сонли Қонунлар билан ўзгартиришлар киритилган // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси 2003 й. 9-10-сон, 149-модда, 2004 й. 1-2-сон, 18-модда
7. Усманов М.Б. Ер ва қонун. -Т.: Адолат, 1994.
8. Усманов М.Б.нинг умумий таҳрири остида. Ер ҳуқуқи. -Т.: ТДЮИ, 2002.
9. Усмонов М.Б. Қишлоқ хўжалигида ижара. -Т.: ТДЮИ нашриёти, 2005.
10. Файзиев Ш.Х. Аграр сиёсатнинг такомиллаштириш масалалари. //Хўжалик ва ҳуқук 2003. -№4.
11. Файзиев Ш.Х. Вопросы совершенствования земельно-водного законодательства в условиях формирования рыночной экономики. // Илмий-амалий конференция материаллари. ТДЮИ 2004, феврал.

РЕЖА:

1. Фермер хўжалиги тушунчаси, вужудга келиш асослари ва тартиби.
2. Фермер хўжалигининг ердан фойдаланиш ҳуқуқи.
3. Фермер хўжалиги фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш.
4. Фермер хўжалигини тугатиш асослари ва тартиби.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2004-2006 йилларда фермер хўжаликларини ривожлантириш концепцияси тўғрисида»²ги 2003 йил 27 октябрдаги ПФ-3342 сонли фармони, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 30 октябрдаги «2004-2006 йилларда фермер хўжаликларини ривожлантириш концепциясини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»³ги 476- сон қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг "2005-2007 йилларда фермер хўжаликларини жадал ривожлантиришга қаратилган тақлифлар тайёрлаш бўйича махсус комиссия тузиш тўғрисида"⁴ 2004 йил 4 ноябрдаги Ф-2069-сон Фармойиши, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2004 йил 24 декабрдаги № 607 «2005-2007 йилларда фермер хўжаликларини жадал ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»⁵ги қарорларида яқин йилларда фермер хўжаликлари барқарор ривожланишини таъминлашнинг асосий йўналишлари белгилаб берилди. Демак, айтишимиз мумкин-ки, фермер хўжаликларини ривожлантириш давлатимиз аграр сиёсатининг устувор йўналиши сифатида қолаверади.

Кишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш тадбиркорлик субъектлари таркибда фермер хўжаликлари салмоқли ўринни эгаллайди. Ўзбекистон Республикасининг 1998 йил 30 апрелда қабул қилинган «Фермер хўжалиги тўғрисида»ги қонун (Мазкур қонуннинг янги таҳрири ЎЗР 26.08.2004 й. 692-й-сон қонуни билан тасдиқланган¹) унинг ҳуқуқий ҳолатини белгилашда асосий ҳужжат ҳисобланади. Ушбу қонуннинг 3-моддасига асосан, фермер хўжалиги ижарага берилган ер участкаларидан фойдаланган ҳолда кишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқариши билан шуғулланувчи, мустақил хўжалик юритувчи субъектдир.

² Кишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш асослари. Т.; "Фан", 2003, 12-б.

³ Ўша манба. 41-бет.

⁴ "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2004 йил, 52-сон.

⁵ "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2004 йил, 52-сон, 521-модда.

¹ "Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами", 2004 йил, 40-41-сон, 433-модда.

Фермер хўжалиги ташкил этиш шартлари конунда аниқ кўрсатиб берилган. Қонуннинг 5-моддасига кўра, Фермер хўжалиги аксарият ҳолларда ортиқча меҳнат ресурслари бўлмаган ерларда ва ҳудудларда ташкил этилади.

Фермер хўжалиги хўжалик бошлиғи томонидан, хўжаликка алоҳида мол-мулк ажратиб бериш ва уставини тасдиқлаш йўли билан ташкил этилиши қонуннинг 6-моддасида баён этилган. Қонуннинг 4-моддасида эса, ўн саккизга тўлган, қишлоқ хўжалигида тегишли малака ва иш тажрибага эга бўлган шахслар фермер бўлиши мумкин.

Чорвачилик маҳсулотлари етиштиришга ихтисослашган фермер хўжалиги камида 30 шартли бош чорва моли бўлган тақдирда ташкил этилади. Фермер хўжалигига бериладиган ер участкаларининг энг кам ўлчами бир шартли бош чорва молга ҳисобланганда Андижон, Наманган, Самарқанд, Тошкент, Фарғона ва Хоразм вилоятларидаги суғориладиган ерларда камида 0,30 гектарни, бошқа вилоятлар ва Қорақалпоғистон Республикасидаги суғориладиган ерларда камида 0,45 гектарни, суғорилмайдиган (лалмикор) ерларда эса камида 2 гектарни ташкил этади.

Вазирлар Маҳкамасининг 2002 йил 5 январдаги 8-сон қарори билан тасдиқланган «Қайта ташкил этилаётган қишлоқ хўжалиги корхонаси негизида фермер хўжалиги барпо этиш учун талабгорларни танлаш ва уларнинг танловини ўтказиш Тартиби»² ва Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигининг 2005 йил 18 ноябрдаги 237а-сон буйруғи билан тасдиқланган «Фермер хўжалигини юритиш учун ер участкаларини беришда танлов ғолибини аниқлаш тартиби тўғрисида Низом» фермер хўжаликларини ташкил этишда талабгорларни танлаш ва уларнинг танловини ўтказиш шартларини, танлов ғолибларини аниқлаш тартибини белгилаб беради.

Танловда иштирок этиш ҳуқуқига Ўзбекистон Республикасининг фуқаролари, шу жумладан фаолият кўрсатаётган фермер хўжаликларининг бошлиқлари эга. Ер участкалари бериш (сотиш) масалаларини кўриб чиқиш бўйича комиссия фермер хўжалигига ер участкалари бериш бўйича танлов ўтказилади.

Танловда иштирок этиш учун қатнашувчиларни танлаш икки босқичдан иборат бўлади:

биринчи босқичда ҳужжатларнинг тўлиқлиги ва мазмуни текширилади;

иккинчи босқичда талабгорларнинг аризаларида баён қилинган тақлифларнинг иқтисодий асосланганлиги ўрганиб чиқилади. Бунда

² Информационно-правовой системы «Норма». ООО «NORMA HAMKOR». Версия-3.. 2005.

талабгорларнинг имкониятлари 10 баллик рейтинг шкаласида баҳоланади.

Сўнги вақтларда Республикамизда боғ ва узумзорларни ривожлантириш мақсадида шу йўналишда фермер хўжалиklarини ташкил этишга алоҳида эътибор берилмоқда. Хусусан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2006 йил 9 январдаги «Мева-сабзавотчилик ва узумчилик соҳасида иктисодий ислохотларни чуқурлаштириш чора-тадбирлари тўрисида»ги ПФ-3709-Фармони ва 2006 йил 11 январдаги «Мева-сабзавотчилик ва узумчилик соҳасини ислох қилиш бўйича ташкилий чора-тадбирлар тўрисида»ги ПК-255-сон қарори бу борадаги ҳуқуқий асос бўлди. Шунга қўра, Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирининг 2006 йил 18 январдаги 13-сон буйруғи билан «Қайта ташкил этилаётган қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкатлари)нинг боғ ва узумзорларини сотиш тартиби тўрисида Низом» тасдиқланди. Низом қайта ташкил этилаётган қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкатлари)нинг, шу жумладан мева-сабзавотчилик ва узумчиликка ихтисослашган қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкатлари)нинг боғ ва узумзорларини фермер хўжалиги юритиш учун сотиш тартибини белгилайди.

Фермер хўжалигини давлат рўйхатидан ўтказиш Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 20 августдаги 357-сонли "Тадбиркорлик фаолиятини ташкил этиш учун рўйхатдан ўтказиш тартиботлари тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисида"¹ги қарори билан тасдиқланган "Тадбиркорлик субъектларини давлат рўйхатидан ўтказиш, ҳисобга қўйиш ва руҳсат берувчи ҳужжатларни расмийлаштириш тартиби тўғрисидаги Низом"га асосланади. Туманлар ва шаҳарлар ҳокимликлари ҳузуридаги тадбиркорлик субъектларини рўйхатдан ўтказиш инспекциялари рўйхатга олувчи давлат органи бўлиб ҳисобланади ва Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги, Иктисодиёт вазирлиги ва Давлат мулки қўмитасининг 2003 йил 27 сентябрдаги 05-20-401-сонли, 14-сонли ва 01/23-55-сонли қарорлари билан тасдиқланган «Туманлар ва шаҳарлар ҳокимликлари ҳузурида тадбиркорлик субъектларини рўйхатдан ўтказиш инспекциялари тўғрисида Намунавий Низом»²га мувофиқ фаолият юритади.

Фермер хўжалиklarини ташкил этишнинг негизида уларга ер бериш масаласи ётади. Фермер хўжалиklarига асосан қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар берилади. Ўзбекистон Республикаси Ер кодексининг 46-моддасига мувофиқ, қишлоқ хўжалигига

¹ Информационно-правовой системы «Норма». ООО «NORMA HAMKOR». Версия-3.. 2005.

² Информационно-правовой системы «Норма». ООО «NORMA HAMKOR». Версия-3.. 2005.

мўлжалланган ерлар Ўзбекистон Республикаси фуқароларига фермер хўжаликларини юритиш учун берилиши мустаҳкамланган. Фермер хўжаликларига ер беришнинг ҳуқуқий тартиби «Фермер хўжалиги тўғрисида»ги қонуннинг 10, 11 моддаларида кўрсатиб ўтилган бўлиб, унга мувофиқ, Фермер хўжаликларини юритиш учун ер участкалари танлов асосида ижарага эллик йилгача бўлган, лекин ўттиз йилдан кам бўлмаган муддатга берилади.

Фермер хўжаликларига ер участкаларини беришнинг ҳуқуқий тартиби Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 30 октябрдаги 476-сон қарори билан тасдиқланган «Ер участкаларини фермер хўжаликларига узоқ муддатли ижарага бериш тартиби тўғрисида Низом»³га асосан белгиланади.

Фермер хўжалигига бериладиган ер участкаларининг энг кам ўлчами ҳар бир шартли бош чорва молига ҳисобланганда:

Андижон, Наманган, Самарканд, Тошкент, Фарғона ва Хоразм вилоятларидаги суғориладиган ерларда - камида 0,30 гектарни;

Қорақалпоғистон Республикаси, Бухоро, Қашқадарё, Жиззах, Навоий, Сурхондарё ва Сирдарё вилоятларидаги суғориладиган ерларда - камида 0,45 гектарни;

суғорилмайдиган (лалмикор) ерларда - камида 2 гектарни ташкил этади.

Дехқончилик маҳсулотлари етиштиришга ихтисослашадиган фермер хўжаликларига ижарага бериладиган ер участкаларининг энг кам ўлчами:

пахтачилик ва ғаллачилик учун - камида 10 гектарни;

боғдорчилик, узумчилик, сабзавотчилик ва бошқа экинлар етиштириш учун - камида 1 гектарни ташкил қилади.

Фермер хўжалигига ер участкаси имкони борича ягона мавзе бўйича, контурлар яхлитлиги сақлаб қолинган ҳолда берилади.

Фермер хўжалиги бошлиғига ижарага бериладиган ер участкаси чегараларини кўрсатиш ер ресурслари туман хизмати вакили томонидан чегарадош ер эгалари ва ердан фойдаланувчилар вакиллари иштирокида, шартнома тузилгандан кейин беш кун муддатда амалга оширилади. Агар чегара сувсиз ерлар бўйлаб ўтса, у ҳолда чегара шудгорланади, бурилиш бурчакларига эса чегара белгилари қўйилади. Ерларни кўрсатиш далолатнома билан расмийлаштирилади. Далолатнома ер ресурслари бўйича туман хизмати вакили, чегарадош ер эгалари ва ердан фойдаланувчилар вакиллари ҳамда фермер хўжалиги бошлиғи томонидан имзоланади. Далолатнома икки нусхада тузилади,

³ Кишлоқ хўжалигида иқтисодий ислохатларни чуқурлаштириш асослари. Ўзбекистон Республикаси фанлар академияси «Фан» нашриёти. 2003, 73-бет.

улардан биттаси ер ресурслари бўйича туман хизматида, иккинчиси фермер хўжалиги бошлигида сақланади.

Фермер хўжалигининг ер участкасига нисбатан узок муддатли ижара ҳукуки белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилиши, фермер хўжаликларининг ерга нисбатан ҳуқуқларини юридик жиҳатдан тан олиниши демакдир.

Фермер хўжалигининг ҳуқуқ субъектлиги унга берилган ҳуқуқ ва мажбуриятлар доирасида тадбиркорлик фаолиятини амалга оширишни талаб этади. Қонунга асосан фермер хўжалиги юридик шахснинг барча ҳуқуқларига эга бўлади.

Фермер хўжалиги бошка шаклларда хўжалик фаолияти юритувчи тижоратчи корхоналар билан тенг ҳуқуқларга эга.

Фермер хўжаликларининг хўжалик фаолиятига давлат органлари ҳамда ташкилотларининг, улар мансабдор шахсларнинг аралашувиغا йул куйилмайди, қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно. яъни, фермер хўжалиги фаолиятини текшириш, давлат эҳтиёжлари учун маҳсулот реализация қилиш шартнома мажбуриятлари бажарилмаган ёки ер тўғрисидаги қонун ҳужжатлари бузилганлигига далиллар бўлган, шунингдек ягона ер солиғи ўз вақтида тўланмаган ҳолларда, ижарага олиш шартномасига мувофиқ ижарага берилган ер участкасидан фақат белгиланган мақсадда ва оқилона фойдаланиш масалалари бўйича, белгиланган тартибда амалга оширилади (қонун 30-модда).

Давлат органлари ва бошка органлар ҳамда ташкилотларнинг, улар мансабдор шахсларининг ва фуқароларнинг гайри қонуний хатти-харакатлари (қарорлари натижасида), шунингдек бундай органлар, ташкилотларнинг, улар мансабдор шахсларининг фермер хўжалигига нисбатан қонун ҳужжатларида назарда тутилган мажбуриятларни лозим даражада бажармасликлари оқибатида фермер хўжалигига етказилган зарарлар, шу жумладан бой берилган фойда қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қопланади.

Фермер хўжалиги уз мажбуриятлари бўйича қонунларга мувофиқ ундириш қаратилиши мумкин булган мол-мулки билан жавоб беради. умумий қоидага асосан, давлат фермер хўжалигининг мажбуриятлари бўйича, фермер хўжалиги эса давлат мажбуриятлари бўйича жавоб бермайди.

Фермер хўжалиги тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганликда айбдор булган шахслар белгиланган тартибда жавобгар бўладилар.

Фермер хўжалиги юридик шахс сифатида фаолияти қайта ташкил этилиши ва тугатилиши мумкин. Фуқаролик кодексининг 49-моддасида, ҳамда Фермер хўжалиги тўғрисидаги қонуннинг 31-

моддасида фермер хўжалигини юридик шахс сифатида қайта ташкил этиш тартиби белгиланган.

Фермер хўжалигини кушиб юбориш, кушиб олиш ёки узгартириш шаклида қайтадан ташкил этиш ваколати туман хокимининг розилиги билан амалга оширилади. Фермер хўжалигини кушиб олиш шаклида қайта ташкил этиш ҳолларини истисно қилганда, янгидан вужудга келган фермер хўжалиги давлат руйхатидан утказилган пайтдан бошлаб фермер хўжалиги қайта ташкил этилган ҳисобланади.

Фермер хўжалиги унга бошқа фермер хўжалигини кушиб олиш шаклида қайта ташкил этилганда кушиб олинган фермер хўжалигининг фаолияти тухтатилгани ҳақидаги ёзув юридик шахсларнинг ягона давлат реестрига киритилган пайтдан бошлаб бундай фермер хўжалиги қайта ташкил этилган ҳисобланади.

Қонунчиликда Фермер хўжалигини тугатиш асослари белгилаб қўйилган бўлиб, фермер хўжалиги қуйидаги ҳолларда тугатилади:

- ер участкасини ижарага олиш ҳуқуқидан ихтиёрий воз кечилганида;

- фермер хўжалиги банкрот деб топилганда, шу жумладан моддий-техника ресурслари етказиб берувчилар, иш бажарувчилар ва хизмат кўрсатувчилар билан ҳисоб-китоб мунтазам равишда амалга оширилмаганида;

- фермер хўжалигининг бошлиғи вафот этиб, хўжалик фаолиятини давом эттиришни хоҳловчи меросхўр бўлмаса;

- давлат ва жамият эҳтиёжлари учун ёки ер тўғрисидаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун, шу жумладан фермер хўжалиги ер участкасидан белгиланган мақсадда фойдаланмаганида, хусусан контрактация шартномасида назарда тутилмаган кишлоқ хўжалиги экинларини экканида ер участкасини олиб қўйиш зарурати бўлган тақдирда, ер участкасини ижарага олиш шартномаси белгиланган тартибда бекор қилинса (32-модда).

Қонуннинг 33-моддасида Фермер хўжалигини тугатиш тартиби мустаҳкамланган. Унга қўра, агар фермер хўжалиги ихтиёрийлик асосда тугатилганда фермер хўжалиги бошлигининг қарорини чиқариш талаб этилади. Башарти фермер хўжалигининг хохишига боғлиқ булмаган тақдирда, қонун ҳужжатларида назарда тутилган тартибда суднинг ҳал қилув қарорига асосан тугатилади.

Қайтариш учун савол ва топшириқлар

1. Фермер хўжалиги тушунчаси, вужудга келиш асослари ва тартиби?
2. Фермер хўжалиги тўғрисидаги қонуннинг асосий хусусиятлари нималардан иборат?
3. Фермер хўжалиги Наъмунавий устави ҳақида нималарни биласиз?
4. Кимлар фермер хўжалиги аъзоси бўла олади?
5. Фермер хўжалигининг ердан фойдаланиш ҳуқуқи?
6. Фермер хўжалиги фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш?
7. Фермер хўжалигини тугатиш асослари ва тартиби?
8. Фермер хўжалигининг мол-мулки?

Т Е С Т

1. Ер участкаларини фермер хўжаликларига бериш бўйича танлов талабгорларининг мутахассислиги ва маълумоти неча баллик тизимида баҳоланади?

- А) 1-10 баллик
- В) 5-10 баллик
- С) 4-10 баллик
- Д) 6-10 баллик
- Е) 6-4баллик

2. Фермер хўжалиги юритиш учун ер участкасини ижарага бериш шартномасини қайта расмийлаштириш тўғрисидаги қарор ким томонидан қабул қилинади?

- А) туман ҳокими
- Б) туман комиссияси
- С) Вазирлар Маҳкамаси
- Д) фермер
- Е) деҳқон хўжалиги

3. Ҳокимнинг қарори бўйича фермер хўжалиги билан туман ҳокими ўртасида тузиладиган ер участкасини ижарага бериш шартномасини ким тайёрлайди?

- А) туман комиссияси
- Б) фермер
- С) ер ресурслари бўйича туман хизмати
- Д) ҳамма жавоблар тугри

Е) А ва Б

4. Давлат кадастрини ким юритади ?

- А). "Ергеодезкадастр" давлат кўмитаси;
- В). Вазирлар Маҳкамаси
- С). Кишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги.
- Д). Фермер хўжалиги раиси

5. Фермер хўжалиги тушунчасини аниқланг?

А) Фермер хўжалиги доимий ососда берилган ер участкаларидан фойдаланувчи субъектдир.

В) Фермер хўжалиги ижарага берилган ер участкаларидан фойдаланувчи субъектдир.

С) Фермер хўжалиги кишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқариши билан шугулланувчи субъектдир.

Д) Фермер хўжалиги ижарага берилган ер участкаларидан фойдаланган ҳолда кишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқариши билан шугулланувчи, мустақил хўжалик юритувчи субъектдир.

Е) Тўғри жавоб йўқ

6. Фермер хўжалигининг бошлиғи кимлар бўлиши мумкин?

А) Ўн саккиз ёшга тўлган, кишлоқ хўжалигида тегишли малака ёки иш тажрибасига эга бўлган шахс фермер бўлиши мумкин

В) 20 ёшга тўлган, кишлоқ хўжалигида тегишли малака ёки иш тажрибасига эга бўлган шахс фермер бўлиши мумкин

С) 25 ёшга тўлган, кишлоқ хўжалигида тегишли малака ёки иш тажрибасига эга бўлган шахс фермер бўлиши мумкин

Д) Фермер хўжалигининг бошлиғи шу хўжаликнинг муассиси - фермердир. Ўн саккиз ёшга тўлган, кишлоқ хўжалигида тегишли малака ёки иш тажрибасига эга бўлган шахс фермер бўлиши мумкин

Е) Тўғри жавоб йўқ

7. Фермер хўжалигини ташкил этиш тартиби қандай?

А) Фермер хўжалиги шу хўжаликнинг умумий йиғилиши томонидан ташкил этилади. Фермер хўжалиги шу хўжалик бошлиғи томонидан ташкил этилади.

В) Фермер хўжалигига тегишлича алоҳида мол-мулк ажратиб беради ва уставини тасдиқлайди.

С) А ва С

Д) Фермер хўжалиги шу хўжалик бошлиғи томонидан ташкил этилади, у фермер хўжалигига тегишлича алоҳида мол-мулк ажратиб беради ва уставини тасдиқлайди.

Е) Тўғри жавоб йўқ

ТАВСИЯ ЭТИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙЎХАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: “Ўзбекистон”, 2003.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли. -Т.: “Ўзбекистон”, 1992.
3. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси -Т.: “Ўзбекистон”, 1998.
4. “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси 30.04.1998 й. 602-I-сон Қонуни билан тасдиқланган. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси 1998 й. 5-6-сон, 86-модда // Ўзбекистон Республикаси 15.12.2000 й. 175-II-сон, 12.05.2001 й. 220-II-сон, 12.12.2003 й. 568-II-сонли Қонунлар билан ўзгартиришлар киритилган // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси 2001 й. 1-2-сон, 23-модда, 5-сон, 89-модда, 2004 й. 1-2-сон, 18-модда
5. Мирзаабдуллаева М.Р. Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлардан фойдаланишга оид қонунчилик хусусида баъзи мулоҳазалар.//Давлат ва ҳуқуқ, 2004. -№6.
6. Мирзаабдуллаева М.Р. Ер ижараси қонунчилиги ислоҳотлари. Фуқаролик қонунчилиги: Муаммо ва ечимлар? Мавзусидаги халқаро илмий конференция материаллари. -Т.: ТДЮИ, 2004.
7. Мирзаабдуллаева М.Р. Ерга бўлган ҳуқуқни вужудга келишида танловнинг аҳамияти. // Ер қонунчилиги такомиллаштириш муаммолари. Конференция тўплами. –Т.: 2005.
8. Мирзаабдуллаева М.Р. Фермер хўжалигини ташкил этишни ҳуқуқий тартиби. –Т.: ДАУ. 2004.
9. Усмонов М.Б. Ер хусусийми ёки умумий. Халқ сўзи. 1991. 27 июнь.
10. Усмонов М.Б. Ерга оид савдо муносабатларини такомиллаштириш муаммолари. //Бозор иқтисодиёти шароитида савдо мулкларини ҳуқуқий таъминлаш муаммолари. Илмий-амалий конференция тўплами. –Т.: ТДЮИ нашриёти, 2004.

РЕЖА:

1. Деҳқон хўжаликларининг ижтимоий-иқтисодий табиати ва узига хос хусусиятлари.
2. Деҳқон хўжалиги тушунчаси, вужудга келиш асослари ва тартиби.
3. Деҳқон хўжалигининг ердан фойдаланиш ҳуқуқи.
4. Деҳқон хўжалиги фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш.

Ҳозирги вақтда мамлакатимиз қишлоқ хўжалигида хўжалик юритишнинг турли хил шакллари кенг жорий қилиш ва ривожлантиришга, тармоқда чуқур иқтисодий ислоҳотлар амалга оширишга қатъиямнат қаратилмоқда. Хўжалик юритиш ва мулкдан самарали фойдаланишнинг ҳамда ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишнинг кишиларда тадбиркорликка кенг имконият очишнинг, меҳнатга охирги натижаларидан манфаатдорликнинг руёбга чиқаришнинг асосий воситаларидан бири бошқа хўжалик юритиш шакллари билан бир қаторда ёрдамчи хўжаликни (деҳқон хўжалигини) ҳам ҳар томонлама ривожлантиришдан иборатдир. Фуқароларнинг ёрдамчи хўжаликни ривожлантириш ер участкаларидан ҳамда бошқа мол мулклардан оқилона ва самарали фойдаланиш, ташаббускорликни ривожлантириш, меҳнатга тугри муносабатда булиш каби хусусиятларни шакллантиради. бугунги кунда фуқароларнинг ёрдамчи хўжаликларига деҳқон хўжалиги мақоми берилиб, Ўзбекистон Республикасининг “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги қонуни қабул қилинди.

Деҳқон хўжаликларининг асосий хусусиятлари қуйидагилардан иборат: биринчидан, деҳқон хўжалиги юритиш оила аъзоларининг шахсий меҳнатига асосланади; иккинчидан, деҳқон хўжалигидаги ишлаб чиқариш хусусий ва шахсий мулкчиликка асосланади; учинчидан, деҳқон хўжалигига ажратиб берилган ер участкаларига нисбатан давлат мулкчилиги сақланиб қолинади; туртинчидан, деҳқон хўжаликлари қишлоқ аҳолисининг даромад манбаи булиб ҳисобланади.

Деҳқон хўжалигининг ҳуқуқий мақоми 1998 йилнинг 30 апрелда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”¹ги қонун билан белгиланади.

Ўзбекистон Республикасининг “Деҳқон хўжалиги тўғрисида”ги қонуннинг 1-моддасига асосан деҳқон хўжалиги - оилавий майда товар хўжалиги булиб, оила аъзоларининг шахсий меҳнати асосида, мерос

килиб колдириладиган умрбод эгалик килиш учун оила бошлигига берилган томорка ер участкасида кишлок хўжалиги махсулоти етиштиради ва реализация килади.

Дехкон хўжалиги ҳуқуқий макомининг характерли хусусиятларидан бири шундан иборатки, бундай хўжаликдаги фаолият тадбиркорлик фаолияти жумласига киради ҳамда деҳкон хўжалиги аъзоларининг истагига кура юридик шахс ташкил этган холда ва юридик шахс ташкил этмасдан амалга оширилади. конунда курсатилишича, деҳкон хўжалиги аъзолари жумласига биргаликда яшаётган ва деҳкон хўжалигини биргаликда юритаётган оила бошлиги, унинг хотини (эри), болалари, шу жумладан фарзандликка олинган болалари, тарбияга олган болалари, ота-оналари, меҳнатга қобилиятли ёшга етган бошқа қариндошлари киради.

Деҳкон хўжалигининг ҳуқуқий макomini ёритишда уни ташкил этиш тартибининг узига хос хусусиятга эга эканлиги намoён бўлади. Қонунга кура, деҳкон хўжалиги ихтиёрийлик асосида, хўжалик бошлигининг кишлок хўжалиги кооперативининг (ширкат хўжалигининг) бошқарувига ёхуд бошқа кишлок хўжалиги ёки ўрмон хўжалиги корхонаси, муассасаси ва ташкилотининг иш берувчисига (маъмуриятига) ёзма мурожаатига асосан ташкил этилади. Ер участкаси бериш тўғрисидаги аризада сўралаётган ер участкасининг жойлашган ери, майдони, деҳкон хўжалигининг таркиби ҳамда ер участкасидан белгиланган мақсадда фойдаланиш кўрсатилади.

Туман ҳокими ер участкаси бериш тўғрисида илтимоснома асосида ва ер участкалари бериш (реализация килиш) тўғрисидаги масалаларни кўриб чиқиш бўйича туман комиссиясининг хулосаси асосида деҳкон хўжалиги юритиш учун ер участкаси бериш ҳамда мазкур хўжаликни давлат рўйхатига олиш ҳақида қарор қабул килади.

Туман ҳокимининг ер участкаси беришни рад этиш тўғрисидаги қарори устидан судга шикоят килиниши мумкин (5-модда).

Дехон хўжалиги белгиланган тартибда давлат рўйхатига олинган пайтдан эътиборан ташкил этилган деб ҳисобланади.

Деҳкон хўжаликларига ер беришни ҳуқуқий тартибга солишда Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси ва “Деҳкон хўжалиги тўғрисида”ги конун аҳамияти жуда каттадир.

Ўзбекистон Республикасининг “Деҳкон хўжалиги тўғрисида”ги конуннинг 7- моддасига кўра, томорқа ер участкаси - кишлок хўжалик махсулотини эркин савдо ҳамда оила эҳтиёжлари учун етиштириш, шунингдек яқка тартибдаги уй-жой қурилиши ҳамда уй-жойни ободонлаштириш мақсадида оила аъзоларидан бирига мерос килиб колдириладиган умрбод эгалик килишга конун ҳужжатларида

белгиланган тартибда ва улчамларда ажратиб бериладиган ер участкасидир..

Дехкон хўжаликларига ер участкалари мерос килиб, умрбод эгалик қилиш учун бериллади.

Фуқароларга деҳқон хўжалиги юритиш учун 0,06 гектар доирасида томорка ер участкаларига мерос килиб қолдириладиган умрбод эгалик қилиш ҳуқуқи кимошди савдоси асосида реализация қилиниши мумкин.

Дехқон хўжалигига мерос килиб қолдириладиган умрбод эгалик қилишга берилган ер участкалари хусусийлаштирилиш ва олди-сотди, гаров, ҳада, айирбошлаш объекти булиши мумкин эмас. Қонунда курсатилган ҳолларда ер участкасига мерос килиб қолдириладиган умрбод эгалик қилиш ҳуқуқи кредит олиш учун гаровга қуйилиши мумкин. Дехқон хўжалигига берилган томорка ер участкасининг улчами ва чегаралари деҳқон хўжалиги бошлиги розилиги билангина узгартирилиши мумкин. Дехқон хўжалиги бошлиги вафот этган тақдирда, томорка ер участкасига мерос килиб қолдириладиган умрбод эгалик қилиш ҳуқуқи шу хўжалик аъзоларининг узаро келишуви асосида, деҳқон хўжалиги фаолиятини давом эттириш истагида булган хўжалик аъзоларидан бирига мерос буйича утади.

Дехқон хўжалиги тадбиркорлик фаолиятининг субъекти сифатида узига берилган томорка ер участкасида деҳқон хўжалигининг ишлаб чиқариш фаолиятини мустақил ташкил этиш; етиштириладиган ва реализация қилинаётган маҳсулотга мустақил равишда баҳо белгилаш; етиштирган маҳсулотни, шу жумладан бу маҳсулотни истеъмолчиларга уз хошиши буйича реализация қилиш ҳуқуқини тасарруф этиш; харид этиладиган маҳсулотга олдиндан ҳақ туланадиган фьючерс битимлари тузиш; тадбиркорликдан чекланмаган миқдорда даромад (фойда) олиш; кишлок хўжалиги маҳсулоти етиштирувчиларга сотиш учун ва эркин савдога мулжалланган акцияларни сотиб олиш ва уз мол -мулкни, шунингдек томорка ер участкасига мерос килиб қолдириладиган умрбод эгалик қилиш ҳуқуқини, шу жумладан ким ошди савдоси асосида сотиб олинган ҳуқуқни гаровга қуйиш ҳуқуқларига эгадир.

Шу билан биргаликда деҳқон хўжалиги муайян мажбуриятларни ҳам уз зиммасига олади. Булар жумласига: томорка ер участкасидан қатъий белгиланган мақсадда фойдаланиш; табиий объект бўлмиш ерга зарар етказмаслик; томорка ер участкасини асраш, унинг унумдорлигини сақлаш ва ошириш юзасидан сарф-харажатлар қилиш; янги берилган томорка ер участкасидан, агар қонун ҳужжатларида бошқа муддат белгиланган бўлмаса, бир йил ичида фойдаланишга киришиш; агротехника талабларига, белгиланган режим, сақлаш вазифаси ва сервитутларга риоя этиш; деҳқон хўжалигининг

мажбуриятлари ва қарзлари бўйича тўла жавобгар бўлиш; хўжалик аъзолари учун хавфсиз меҳнат шароитини таъминлаш кабилар кирази.

Дехқон хўжалиги мулкнинг ҳуқуқий режими мохияти шундан иборатки, уларга қарашли мол- мулкка булган мулк ҳуқуқи давлат химосясидадир.

Дехқон хўжаликларининг хўжалик фаолиятига давлат органлари ва бошка органлар ҳамда ташкилотларнинг, улар мансабдор шахсларининг аралашувиға йул қуйилмайди. Давлат органлари ва бошка органлар ҳамда ташкилотларнинг улар мансабдор шахсларнинг ва фуқароларнинг гайриқонуний ҳаракатлари(қарорлари) натижасида, шунингдек бундай органлар, ташкилотларнинг, улар мансабдор шахсларнинг деҳқон хўжаликлариға нисбатан қонун ҳужжатларида назарда тутилган мажбуриятларни лозим даражада бажармасликлари оқибатида деҳқон хўжалигиға етказилган зарарлар, шу жумладан бой берилган фойда қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда қопланиши қерак. Давлат деҳқон хўжалигининг мажбуриятлари бўйича, деҳқон хўжалиги эса давлат мажбуриятлари бўйича жавоб бермайди.

Қайтариш учун савол ва топшириқлар

1. Деҳқон тушунчаси, вужудға қелиш асослари ва тартиби?
2. Деҳқон хўжалиги тўғрисидаги қонуннинг асосий хусусиятлари нималардан иборат?
3. Деҳқон хўжалигининг ердан фойдаланиш ҳуқуқи?
4. Деҳқон хўжалиги фаолиятини ҳуқуқий тартибға солиш?
5. Деҳқон хўжалигини тугатиш асослари ва тартиби?
6. Деҳқон хўжалигининг мол-мулки.?

ТЕСТ

1. Деҳқон хўжалиги тушунчасини аниқланг?

А) Деҳқон хўжалиги оилавий майда товар хўжалиги бўлиб ҳисобланади

В) Оила аъзоларининг шахсий меҳнати асосида, мерос қилиб қолдириладиган умрбод ерга эғалик қилади

С) Мерос қилиб қолдириладиган умрбод эғалик қилиш учун оила бошлиғиға берилган томорқа ер участкасида қишлоқ хўжалиги маҳсулоти етиштиради ва реализация қилади.

Д) Деҳқон хўжалиги оилавий майда товар хўжалиги бўлиб, оила аъзоларининг шахсий меҳнати асосида, мерос қилиб қолдириладиган умрбод эғалик қилиш учун оила бошлиғиға берилган томорқа ер

участкасида қишлоқ хўжалиги маҳсулоти етиштиради ва реализация қилади.

Е) Тўғри жавоб йўқ

2. Дехқон хўжалиги аъзолари кимлар ?

А) Дехқон хўжалиги аъзолари жумласига биргаликда яшаётлар ва дехқон хўжалигини биргаликда юритаётган оила бошлиғи қиради

В) Оила бошлиғи, ота-оналари, меҳнатга қобилиятли ёшга етган бошқа қариндошлари қиради.

С) Оила бошлиғи, тарбияга олган болалари, ота-оналари, меҳнатга қобилиятли ёшга етган бошқа қариндошлари қиради.

Д) Дехқон хўжалиги аъзолари жумласига биргаликда яшаётган ва дехқон хўжалигини биргаликда юритаётган оила бошлиғи, унинг хотини (эри), болалари, шу жумладан фарзандликка олинган болалари, тарбияга олган болалари, ота-оналари, меҳнатга қобилиятли ёшга етган бошқа қариндошлари қиради.

Е) Тўғри жавоб йўқ

3.«Дехқон хўжалиги тўғрисида»ги қонун қачон қабул қилинган?

А) 1998 йил 30 апрел

В) 1997 йил 27 декабрда

С) 1996 йил 26 августда

Д) 1995 йил 15 апрелда

Е) 1994 йил 27 августда

4. «Дехқон хўжалиги тўғрисида»ги қонун нечта моддадан иборат?

А). 31

В). 89

С).90

Д). 45

Е) 100

5. «Дехқон хўжалиги тўғрисида»ги қонун неча бобдан иборат?

А) 3

В) 4

С) 5

Д) 6

Е) 7

6. Дехқон хўжалигини тугатиш (фаолиятини тўхтатиш) тартиби қандай?

А) дехқон хўжалиги аъзоларининг қарорига биноан.

В) қонун ҳужжатларида назарда тутилган ҳолларда суднинг қарорига биноан тугатилади (фаолияти тўхтатилади).

С) Дехқон хўжалигини тугатиш (фаолиятини тўхтатиш) қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади.

Д) В ва С

Е) А, В ва С

7. Дехқон хўжалигига солиқ солиш амалга ошириладими?

А) Юридик шахс ташкил этган тузилган дехқон хўжалиги қонун ҳужжатларига мувофиқ мол-мулк солиғи тўлайди.

В) Юридик шахс ташкил этган ҳолда ҳамда юридик шахс ташкил этмасдан тузилган дехқон хўжалиги сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқи тўлайди.

С) Юридик шахс ташкил этган ҳолда ҳамда юридик шахс ташкил этмасдан тузилган дехқон хўжалиги қонун ҳужжатларига мувофиқ ер солиғи тўлайди.

Д) Юридик шахс ташкил этган ҳолда ҳамда юридик шахс ташкил этмасдан тузилган дехқон хўжалиги қонун ҳужжатларига мувофиқ ер солиғи, сув ресурсларидан фойдаланганлик учун солиқ ва мол-мулк солиғи тўлайди.

Е) Тўғри жавоб йўқ

8. Дехқон хўжалигининг мулки бўлиб ҳисобланади?

А) ўзига қарашли уй-жойлар, хўжалик иморатлари, қишлоқ хўжалик экинзорлари ва кўчатзорлари, дов-дарахтлар, интеллектуал мулк объектларига, шунингдек бошқа мол-мулкларга қонунда тақиқланмаган асосларда эга бўлинган бошқа мол-мулкка мулкдордир.

В) ишлаб чиқариш фаолияти натижасида етиштирилган маҳсулотга.

С) олинган даромадга (фойдага).

Д) маҳсулдор чорва моллар, паррандалар, қишлоқ хўжалик техникаси, асбоб-ускуна ва ашё-анжомлари, транспорт воситалари, пул маблағлари.

Е) Барча жавоб тўғри

ТАВСИЯ ЭТИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: “Ўзбекистон”, 2003.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли. -Т.: “Ўзбекистон”, 1992.
3. Каримов И.А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти -тўқин ҳаёт манбаи. -Т.: “Ўзбекистон”, 1998.
4. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислоҳ этишдир. - Т.: “Ўзбекистон”, 2005.
5. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси -Т.: “Ўзбекистон”, 1998.
6. “Дехкон хўжалиги тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси 30.04.1998 й. 604-I-сон Қонуни билан тасдиқланган. // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси 1998 й. 5-6-сон, 88-модда // Ўзбекистон Республикаси 15.12.2000 й. 175-II-сон, 12.05.2001 й. 220-II-сон, 30.08.2003 й. 535-II-сон, 12.12.2003 й. 568-II-сон, 03.12.2004 й. 714-II-сонли Қонунлар билан ўзгартиришлар киритилган // Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлис Ахборотномаси 2001 й. 1-2-сон, 23-модда, 5-сон, 89-модда, 2003 й. 9-10-сон, 149-модда, 2004 й. 1-2-сон, 18-модда
7. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалигида ислоҳотларни чуқурлаштиришга оид қонунлар, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами -Т.: “Ўқитувчи”, 1998.
8. Мирзаабдуллаева М.Р. Ер ижараси қонунчилиги ислоҳотлари. Фуқаролик қонунчилиги: Муаммо ва ечимлар? Мавзусидаги халқаро илмий конференция материаллари. -Т.: ТДЮИ, 2004.
9. Мирзаабдуллаева М.Р. Ерга бўлган ҳуқуқни вужудга келишида танловнинг аҳамияти. // Ер қонунчилиги такомиллаштириш муаммолари. Конференция тўплами. -Т.: 2005.
10. Усмонов М.Б. Қишлоқ хўжалигида ижара. -Т.: ТДЮИ нашриёти, 2005.
11. Усмонов М.Б. Қишлоқ хўжалиқ қонунчилигини такомиллаштириш муаммолари. //Қонун химоясида, 2003. -№6.
12. Усмонов М.Б. Ер хусусийми ёки умумий. Халқ сўзи. 1991. 27 июнь.
13. Усмонов М.Б. Ерга оид савдо муносабатларини такомиллаштириш муаммолари. //Бозор иқтисодиёти шароитида савдо мулкларини ҳуқуқий таъминлаш муаммолари. Илмий-амалий конференция тўплами. -Т.: ТДЮИ нашриёти, 2004.

7-МАВЗУ: ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДА МЕХНАТ МУНОСАБАТЛАРИНИ ХУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ

РЕЖА:

1. Қишлоқ хўжалик корхоналарида меҳнатни ташкил этишнинг ҳуқуқий шакллари.
2. Қишлоқ хўжалигида иш вақти ва дам олиш вақти.
3. Қишлоқ хўжалигида меҳнатни муҳофаза қилиш.
4. Қишлоқ хўжалик корхоналарида меҳнат интизоми.

Бозор иқтисодиёти шароитида республикамиз қишлоқ хўжалигида меҳнатни ташкил этишнинг турли хил илгор шакллари кенг жорий этишга катта эътибор берилмоқда. Қишлоқ хўжалигида меҳнатни ташкил этишнинг илгор шаклларида ижара пудрати, оила (жамоа) пудрати каби усуллари кенг кулланилиб, улар мустақил хўжалик юритиш, ишлаб чиқариш самарадорлиги, меҳнат натижаларидан манфаатдорлик, бошқаришнинг кенг демократияга асосланганлиги билан характерланади.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида меҳнатни ташкил қилиш халқ хўжалигининг бошқа тармоқларидан фарқли уларок қишлоқ шароитининг узига хос хусусиятлари, иқлим шароитлари, қишлоқ хўжалик маҳсулотлари етиштиришнинг мавсумийлиги (сезонлилиги), бу даврда иш вақтининг узайтирилиш, дам олиш кунларининг бошқа даврга кучирилиш каби хусусиятлар билан характерланади.

Қишлоқ хўжалигида меҳнатни ташкил этиш Ўзбекистон Республикаси конституцияси “Қишлоқ хўжалик кооперативлари (ширкат хўжалиги) тўғрисида”ги, “Фермер хўжалиги тўғрисида”ги қонунлари, Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат Кодекси, “Қишлоқ хўжалик кооперативлари(ширкат хўжалиги) нинг наъмунавий устави, ҳар бир қишлоқ хўжалик корхонасининг устави ҳамда ички меҳнат тартиби наъмунавий қоидаларида белгиланган тамойиллар асосида амалга оширилади.

Қишлоқ хўжалигида оила (жамоа) пудрати муносабатларининг субъектлари булиб бир томондан фермер, кооператив, давлат қишлоқ хўжалик корхоналари, иккинчи томондан эса булимлар, бригадалар, звенолар, оилалар, алоҳида ходимлар ҳисобланадилар. Оила (жамоа) пудрати субъектлари булиб қишлоқ хўжалик корхонаси билан меҳнат муносабатларида булган ходимлар, шунингдек узга шахслар ҳам ҳисобланиши мумкин. Биринчи ҳолатда пудратчи меҳнат шартномаси (контракт) асосида ишлок хўжалик корхонасида меҳнат қилаётган

ходим бўлади. Уларнинг меҳнат муносабатлари Ўзбекистон Республикасининг меҳнат кодекси, “кишлоқ хўжалик кооперативлари (ширкат хўжаликлари) тўғрисида”ги қонуни билан тартибга солинади.

Меъёрий ҳужжатларни ўрганиш ва амалиётни таҳлил қилиш шундан далолат берадики, меҳнатни ташкил қилишнинг пудрат шакли жамоа пудрати, звено пудрати, бригада пудрати, оила пудрати, яққа тартибдаги пудратларга булинади. Ушбу шакллар моҳиятига кўра ўхшаш бўлиб, бир-биридан фақат субъектив таркибига асосан фарқланади.

Пудратчиларга оила (жамоа) пудрати шартномаси асосида ер, фермалар, техника ва бошқа ишлаб чиқариш воситалари берилади. Бу хилдаги мол-мулклар ижара, оила(жамоа) пудрати муносабатларининг объекти ҳисобланади.

Қишлоқ хўжалигида оила (жамоа) пудратининг аҳамияти тўғрисида гапирганда шуни таъкидлаш мумкинки, у ишлаб чиқариш воситалари ва бошқа мол-мулклардан оқилона ва самарали фойдаланишга, қишлоқ меҳнатқашлари ишлаб чиқариш самарадорлиги, тула хўжалик ҳисоби ва узини маблағ билан таъминлашни жорий этишга, ишлаб чиқариш жараёнини унумли бошқаришга, меҳнатни охирги натижаларидан манфаатдорликка олиб келади.

Қишлоқ хўжалик корхоналарида иш вақти ва дам олиш вақти Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат Кодекси, ширкат хўжаликларининг наъмунавий устави ҳамда қишлоқ хўжалик корхоналари ички меҳнат тартиби қоидалари билан тартибга солинади.

Қишлоқ хўжалик корхоналарида иш вақти - бу қишлоқ хўжалик ходими жамоат ишлаб чиқаришида сарфлаши зарур булган меҳнат микдоридир. Иш вақтини меъёрлаш қишлоқ хўжалик ходими уз иш жойида булишга ва уз вазифасини виждонан бажаришга мажбур булган вақт даврлари билан белгиланади. Иш вақтининг нормал муддати Ўзбекистон Республикаси меҳнат кодексига кўра ҳафтасига 40 соатдан ошиши мумкин эмас. Шу сабабдан, қишлоқ хўжалик корхоналарида нормал иш вақтининг давомийлиги олти кунлик иш ҳафтасида кунига етти соат, дам олиш ва байрам кунлари олдидан эса олти соат қилиб белгиланади.

Қишлоқ хўжалигида иш вақтини нормалаш ўзига хос хусусиятга эга. Ишлаб чиқариш зарурияти тутилиб қолганда қишлоқ хўжалик корхоналарида белгиланган иш куни тартиби бузилиб, иш кунининг бошланиши ва тугашини узгартириши, узайтирилиши мумкин. Аммо қишлоқ хўжалик корхоналарида кунлик иш вақтини узайтириш ун соатдан ошиб кетмаслиги керак. Узайтирилган иш вақти хомиладор

аёллар, эмизикли аёллар, ёш боласи бор аёлларга нисбатан тадбик қилиниши мумкин эмас.

Чорвачилик ва бошка ишлаб чиқариш жараёни узлуксиз булган ишларда, шунингдек долзарб қишлоқ хўжалик ишларида катнашаётган механизаторлар учун икки ёки уч сменали иш вақти ташкил этилиши мумкин. Бундай ҳолларда ишлаб чиқариш характериға караб меҳнатни ташкил этиш графиги тузилади.

қишлоқ хўжалик ходимларининг айрим тоифаларига, масалан ёш боласи бор аёллар, вояға етмаган усмирлар, зарарли меҳнат шароитларида ишлаётган ходимлар учун қонунда белгиланган тартибда қискартирилган иш вақти урнатилиши мумкин.

Қишлоқ хўжалик ишлари кизгин пайтларда қишлоқ хўжалик ходимларининг дам олиш вақтларини иш кам пайтларға қучириш мумкин.

Қишлоқ хўжалик ходимларининг дам олиш кунлари ҳақ туланадиган йиллик таътиллер бериш билан ҳам қафолатланади. Қишлоқ хўжалик ходимларининг йиллик ҳақ туланадиган таътиллари давомийлиги 24 иш кунидан кам булмаслиги керак.

Ўзбекистон Республикасининг “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисидаги”ги қонунининг 2- моддасида меҳнатни муҳофаза қилиш тушунчаси қурлатилган. Унга қура меҳнатни муҳофаза қилиш деганда инсоннинг меҳнат жараёнидаги ҳавфсизлиги, сихат-саломатлиги ва қобилияти сақланишини таъминлашға қаратилган ижтимоий - иқтисодий, ташкилий, техникавий, санитария-гиғиена ва даволаш - профилактика тадбирлари ҳамда воситалари тизими тушунилади. Меҳнатни муҳофаза қилишнинг асосий мақсади ва вазифаси ишлаб чиқариш жараёнида инсоннинг соғлиғини сақлаш, унинг ҳаётини ҳавф остида қолдирмаслик, унга қулай меҳнат шароити яратиб беришдан иборатдир.

Меҳнатни муҳофаза қилиш Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, “Меҳнатни муҳофаза қилиш тўғрисида”ги қонуни, “меҳнат кодекси”, “қишлоқ хўжалик кооперативлари (ширкат хўжаликлари) тўғрисида”ги қонун, ширкат хўжалигининг наъмунави устави, “фермер хўжалиғи тўғрисида”ги қонун, фермер хўжалигининг наъмунавий устави ва бошка меъёрий ҳужжатлар билан тартибға солинади.

Ўзбекистон Республикаси конституциясида қўрсатилишича, ҳар бир шахс адолатли меҳнат шароитларида ишлаш ҳуқуқига эгадир (37-модда). Ушбу ҳуқуқий қонда талабига қура қишлоқ хўжалик ходимлари узларининг соғлиғига, ҳаётиға ҳавф солмайдиган, зарар етказмайдиган меҳнат шароитларида ишлаш ҳуқуқларига эға бўладилар. Қишлоқ

хўжалик корхоналари ўз ходимларига шундай шароитни яратиб беришга мажбур ҳисобланадилар.

Қишлоқ хўжалик корхоналарида хавфсиз меҳнат шароитини ташкил этиш учун давлат ва бошқа жамоа хўжаликлари раҳбарлари жавобгар бўладилар. Чунончи, Ўзбекистон Республикаси меҳнат кодексининг 211- моддасида белгиланишича, иш берувчи меҳнатни муҳофаза қилиш талабларини бузганлик учун жавобгар бўлади. иш берувчи меҳнат шароитлари тўғрисида, шу жумладан касб касалликлари ва бошқа касалликларга чалиниш эҳтимоли, шу билан боғлиқ ҳолда унга бериладиган имтиёз ва компенсация лар, шунингдек шахсий химоя воситалари ҳақида хабардор қилиниши керак (213-модда).

Ҳомиладор аёлларнинг ишлаб чиқариш нормалари камайтирилиб, уларнинг уртача ойлик иш ҳақи сақланади. 2 ёшга тулмаган боласи бор аёллар уртача иш ҳақи сақланган ҳолда енгилроқ ишга утказилади. Ҳомиладор аёлларни ва ун турт ёшга тулмаган боласи бор аёлларни уларнинг розилигисиз тунги ишларга, иш вақтидан ташқари ишларга, дам олиш кунларидаги ишларга жалб қилишга ва хизмат сафарига юборишга йул қуйилмайди.

Меҳнатни муҳофаза қилиш қонунларини бузган мансабдор шахслар қонунда белгиланган тартибда интизомий, маъмурий, жиноий жавобгарликка тортиладилар.

Меҳнат интизомини мустаҳкамламасдан туриб қишлоқ хўжалиги таракқиётига эришиб бўлмайди.

Меҳнат интизоми деганда қишлоқ хўжалик корхоналари ходимларининг Ўзбекистон Республикаси қонунлари, бошқа меъёрий ҳужжатлар, қишлоқ хўжалик корхоналари ички меҳнат тартиби қоидаларида белгилаб қуйилган бурчларига оғишмай риоя қилиш мажбуриятлари тушунилади. Меҳнат интизоми тушунчаси уз ичига қишлоқ хўжалик ходимларининг узига юклатилган вазифаларни виждонан бажариши, меҳнатга ҳалол муносабатда булиши, меҳнат натижаларининг сифат ва самарадорлигига эришиши қабиларни камраб олади.

Қишлоқ хўжалик корхоналарида меҳнат интизоми билан боғлиқ бўлган муносабатлар Ўзбекистон Республикасининг меҳнат кодекси, қолхозларнинг наъмунавий устави, ҳар бир қорхонанин ички меҳнат тартиби қоидалари билан тартибга солинади. Бу меъёрий ҳужжатларда қишлоқ хўжалик қорхоналари қодимларининг бурчлари, меҳнат интизомини таъминлаш қоралари, рағбатлантириш, интизомий жазолар қаби муносабатлар тартибга қолинган.

Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодексининг 176-моддасида қурсатилишича, қодим уз меҳнат вазифаларини ҳалол, виждонан

бажариши, меҳнат интизомига риоя қилиши, иш берувчининг қонуний фармойишларини уз вақтида ва аниқ бажариши, технология интизомига, меҳнат муҳофазаси, техника хавфсизлиги ва ишлаб чиқариш санитарияси талабларига риоя қилиши, иш берувчининг мол-мулкани авайлаб асраши шарт.

Меҳнат интизомини бузиш узрсиз сабабларига кура қишлоқ хўжалик қорхоналари умумий йиғилиши, бошка бошқарув органлари қарорини ёки мансабдор шахсларнинг фармойишларини бажармаслик, ишга кеч келиш, прогул қилиш, ишдан эрта кетиб қолиш, ишга маст ҳолда келиш, мажбурий меҳнат минимумини бажармаганлик, жамоа мулкига бепарволик билан муносабатда бўлиш, хавфсизлик техникаси қоидалари ва ёнгиндан муҳофаза қилиш тадбирларига риоя қилмаслик, сифатсиз маҳсулотлар ишлаб чиқариш, ердан фойдаланиш қоидаларини бузиш каби қуринишларда намоён бўлади.

Меҳнат интизомини таъминлаш ҳалол меҳнат учун рағбатлантириш ва муқофотлаш усуллари орқали, ноинсоф ходимларга нисбатан эса жазо қораларини қуллаш орқали амалга оширилади.

Меҳнат интизомини таъминлаш мақсадида ходимга меҳнат интизомини бузганлиги учун қуйидаги интизомий жазо қораларини қуллаш мумкин: 1) хайфсан; 2) уртача ойлик иш ҳақининг 20%дан ортиқ бўлмаган миқдорда жарима; 3) меҳнат шартномасини бекор қилиш.

Интизомий жазо қораларини қуллаш тартиби Ўзбекистон Республикаси меҳнат кодекси (182-модда), қишлоқ хўжалик кооперативларининг наъмунавий устави ҳамда қишлоқ хўжалик қорхоналарининг ички тартиб қоидаларида белгиланган.

Қайтариш учун савол ва топшириқлар

1. Қишлоқ хўжалик қорхоналарида меҳнатни ташкил этиш тушунчаси ва ҳуқуқий асослари?

2. Қишлоқ хўжалик қорхоналарида меҳнатни ташкил этиш тўғрисидаги қонунларнинг хусусиятлари нималардан иборат?

3. Меҳнатни муҳофаза қилиш тушунчаси ва унинг аҳамияти ҳақида нималарни биласиз?

4. Қишлоқ хўжалик қорхоналарида меҳнатни ташкил этишда барча ҳолларда ҳам меҳнат шартномаси тузиладими?

5. Қишлоқ хўжалик қорхоналарида меҳнатни ташкил этишнинг ҳуқуқий шакллари?

6. Қишлоқ хўжалигида иш вақти ва дам олиш вақти ҳақида нималарни биласиз?

7. Қишлоқ хўжалик корхоналарида меҳнатга ҳақ тўлашнинг асосий тамойиллари?

8. Қишлоқ хўжалик корхоналарида меҳнатга ҳақ тўлашнинг асосий тамойиллари?

Т Е С Т

1. Қайси шахслар меҳнатни муҳофаза қилинишига бўлган ҳуқуқларига эга?

А) Ўзбекистон Республикаси фуқаролари меҳнатни муҳофаза қилиниши ҳуқуқига эгадирлар.

В) Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, чет эл фуқаролари меҳнатни муҳофаза қилиниши ҳуқуқига эгадирлар.

С) Ўзбекистон Республикаси фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар меҳнатни муҳофаза қилиниши ҳуқуқига эгадирлар.

Д) Жисмоний ва юридик шахслар.

Е) Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, чет эл фуқаролари ва фуқаролиги бўлмаган шахслар меҳнатни муҳофаза қилиниши ҳуқуқига эгадирлар.

2. «Меҳнатни муҳофаза қилиниш тўғрисида»ги қонун қачон қабул қилинган?

А) 1993 йил 6 май

В) 1994 йил 27 декабрда

С) 1995 йил 26 августда

Д) 1995 йил 15 апрелда

Е) 1994 йил 27 августда

3. Меҳнатни муҳофаза қилишда давлат томонидан бошқаришни қайси орган амалга оширади?

А) Меҳнатни муҳофаза қилишни давлат томонидан бошқаришни Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси амалга оширади.

В) Меҳнатни муҳофаза қилишни давлат томонидан бошқаришни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси амалга оширади.

С) Меҳнатни муҳофаза қилишни давлат томонидан бошқаришни Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги амалга оширади.

Д) Меҳнатни муҳофаза қилишни давлат томонидан бошқаришни Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси амалга оширади.

Е) Тўғри жавоб йўқ

4. Ишга жойлашишга давлат йўли билан кўмаклашишни қайси орган амалга оширади?

А) Аҳолининг ишга жойлашишига кўмаклашиш тегишли органлари томонидан амалга оширилади.

В) Аҳолининг ишга жойлашишига кўмаклашиш Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш инспекциялари томонидан амалга оширилади.

С) Аҳолининг ишга жойлашишига кўмаклашиш Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги тизимининг тегишли органлари томонидан амалга оширилади.

Д) Аҳолининг ишга жойлашишига кўмаклашиш Ички ишлар вазирлиги тизимининг тегишли органлари томонидан амалга оширилади.

Е) Тўғри жавоб йўқ

5. Меҳнат Кодекси қачондан бошлаб амалга киритилган?

А) 1996 йил 1 апрел

В) 1995 йил 27 декабрда

С) 1995 йил 26 августда

Д) 1996 йил 15 апрелда

Е) 1994 йил 27 августда

6. Меҳнат шартномасининг муддати белгилан?

А) номуайян муддатга

В) беш йилдан ортиқ бўлмаган муайян муддатга

С) муайян ишни бажариш вақтига мўлжаллаб тузилиши мумкин

Д) 10 йилдан ортиқ бўлмаган муайян муддатга

Е) А,В ва С

7. Интизомий жазоларни белгиланг?

А) хайфсан, ички меҳнат тартиби қоидаларида ходимга ўртача ойлик иш ҳақининг эллик фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда жарима солиш ҳоллари ҳам назарда тутилиши мумкин. Ходимнинг иш ҳақидан жарима ушлаб қолиш.

В) хайфсан, ўртача ойлик иш ҳақининг ўттиз фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда жарима.

С) Ўртача ойлик иш ҳақининг ўттиз фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда жарима, ички меҳнат тартиби қоидаларида ходимга ўртача ойлик иш ҳақининг эллик фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда жарима солиш ҳоллари ҳам назарда тутилиши мумкин. Ходимнинг иш ҳақидан жарима ушлаб қолиш.

Д) Хайфсан, ўртача ойлик иш ҳақининг ўттиз фоизидан ортик бўлмаган миқдорда жарима меҳнат шартномасини бекор қилиш. Ички меҳнат тартиби қондаларида ходимга ўртача ойлик иш ҳақининг эллик фоизидан ортик бўлмаган миқдорда жарима солиш ҳоллари ҳам назарда тутилиши мумкин. Ходимнинг иш ҳақидан жарима ушлаб қолиш.

Е) А ва С

ТАВСИЯ ЭТИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: “Ўзбекистон”, 2003.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли. -Т.: “Ўзбекистон”, 1992.
3. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси -Т.: “Ўзбекистон”, 1998.
4. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. -Т.: Адолат, 2004.
5. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси. -Т.: Адолат, 2005.
6. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси. -Т.: Адолат, 2005.
7. Мирзаабдуллаева М.Р. Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлардан фойдаланишга оид қонунчилик хусусида баъзи мулоҳазалар.//Давлат ва ҳуқуқ. 2004. -№6.
8. Мирзаабдуллаева М.Р. Ер ижараси қонунчилиги ислохотлари. Фуқаролик қонунчилиги: Муаммо ва ечимлар? Мавзусидаги халқаро илмий конференция материаллари. -Т.: ТДЮИ, 2004.
9. Мирзаабдуллаева М.Р. Ерга бўлган ҳуқуқни вужудга келишида танловнинг аҳамияти. // Ер қонунчилиги такомиллаштириш муаммолари. Конференция тўплами. -Т.: 2005.
10. Мирзаабдуллаева М.Р. Фермер хўжалигини ташкил этишни ҳуқуқий тартиби. -Т.: ДАУ. 2004.

8-МАВЗУ: ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИДАГИ ШАРТНОМА МУНОСАБАТЛАРИГА УМУМИЙ ТАВСИФНОМА

РЕЖА:

1. Қишлоқ хўжалигида шартнома муносабатларининг тушунчаси ва моҳияти.
2. Қишлоқ хўжалик шартномаларини тузиш ва рўйхатдан ўтказиш тартиби
3. Қишлоқ хўжалик шартномалари тарафларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари
4. Шартнома мажбуриятларини бажариш тартиби, бажармаганлик учун жавобгарлик ва бажарилиши мониторингини олиб бориш
5. Қишлоқ хўжалик шартномаларининг алоҳида турлари ва уларнинг хусусиятлари.

Шуни таъкидлаш лозимки, ҳеч бир субъект фақат ўзи ҳеч ким билан алоқа қилмай «яшай» олмайди. Қишлоқ хўжалиги субъектларининг бу алоқаси аввало улар ўртасидаги шартномавий-ҳуқуқий муносабатларни вужудга келиши билан боғлиқ. Шартнома тушунчаси ФКнинг 353-моддасида назарда тутилган бўлиб, унга кўра шартнома бу икки ёки ундан ортиқ шахснинг фуқаролик ҳуқуқлари ва бурчларини вужудга келтириш, ўзгартириш ва бекор қилишга қаратилган келишув ҳисобланади. ФКнинг 8-моддасига кўра, шартномалар тарафлар ўртасида фуқаролик ҳуқуқ ва бурчлари вужудга келишининг асосларидан биридир. Агар мазкур норма талабларидан келиб чиқадиган бўлсақ, кишлоқ хўжалиги шартномаси бу кишлоқ хўжалиги субъектларининг ҳуқуқ ва мажбуриятларни вужудга келиш, ўзгартириш ва бекор қилиш билан боғлиқ келишувидир деган хулосага келишимиз мумкин бўлади. Шартнома тушунчаси, моҳияти, тузиш ва бекор бўлиш асослари фуқаролик ҳуқуқида батафсил ўрганилади, шу сабаб у хусусда алоҳида тўхталмасдан, асосий эътиборни кишлоқ хўжалик шартномаларига қаратиш мақсадга мувофиқ. Зеро кишлоқ хўжалик шартномаларининг асосий умумий қоидалари айнан шу фуқаролик ҳуқуқи нормалари билан тартибга солинади.

Шартномалар тузишнинг эркинлиги, ундан тарафларнинг ўзаро манфаатдорлиги айтиш кунда кишлоқ хўжалик шартномаларига ҳос хусусият ҳисобланади. Зеро бу эркинлик фермер хўжаликлари, дехқон хўжаликлари умуман кишлоқ хўжалик субъектларининг эркин меҳнат қилишини, ўз меҳнатининг натижасини мустақил реализация қилишини, манфаатдорлик ҳиссини ўйғонишини таъминлаб бермоқда.

Айни кунда кишлок хўжалиги шартномаларини тузиш ва бажаришни таъминлаш мақсадида ҳамда соҳани тезкор ва таъсирчан ҳуқуқий механизмини яратиш учун мамлакатимизда “Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида” қонуни, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Кишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим йўналишлари тўғрисида” 2003 йил 24 мартдаги ПФ-3226-сон Фармони, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 04.09.2003 йилги «Кишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида шартномавий муносабатларни такомиллаштириш ва мажбуриятлар бажарилиши учун томонларнинг жавобгарлигини ошириш чора-гадбирлари тўғрисида»ги 383-сонли қарори билан тасдиқланган «Кишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчилари билан тайёрлов, хизмат кўрсатиш ташкилотлари ўртасида шартномалар тузиш, уларни рўйхатдан ўтказиш, бажариш, шунингдек, уларнинг бажарилиши мониторингини олиб бориш тартиби тўғрисида»ги Низом қабул қилинди. Мазкур ва бунга ўхшаш қонун ҳужжатлари кишлок хўжалик шартномаларини тузиш ва бажариш мониторинги юритишни тартибга солади. Булар ўз навбатида тузилган шартномаларни тезроқ ва реалроқ ишлашига хизмат қилмоқда.

Булар ичида махсус «Кишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчилари билан тайёрлов, хизмат кўрсатиш ташкилотлари ўртасида шартномалар тузиш, уларни рўйхатдан ўтказиш, бажариш, шунингдек, уларнинг бажарилиши мониторингини олиб бориш тартиби тўғрисида»ги Низом бевосита кишлок хўжалик шартномаларига тегишли бўлиб, у кишлок хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчилар, тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотлари ўртасида шартномалар тузиш ва уларни бажаришда пайдо бўладиган муносабатларни тартибга солади, шунингдек уларни туман кишлок ва сув хўжалиги бўлимларида рўйхатдан ўтказиш ҳамда уларнинг бажарилиши мониторингини олиб бориш тартибини белгилайди.

Кишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчилар билан тайёрлов, хизмат кўрсатиш ташкилотлари ўртасида шартномалар тузиш ва уларни рўйхатдан ўтказиш амалдаги қонун ҳужжатларига асосан амалга оширилади. Контракция, лизинг, ижара шартномалари, шунингдек, моддий-техника ресурслари етказиб бериш ва хизматлар кўрсатиш ва ишларни бажариш юзасидан тузилган шартномалар хўжаликларнинг бизнес-режаларида назарда тутилган ҳажмлардан келиб чиққан ҳолда, агротехника тадбирларини амалга ошириш бошланишидан бир ой олдин, лекин календарь йил бошланишидан кечикмай тузилади.

Шартномаларни тузишда томонлар тегишли турдаги шартномалар учун ишлаб чиқилган алоҳида намунавий шаклларга амал қилиши

мумкин. Бундай намунавий шакллар ваколатли давлат органлари томонидан ишлаб чиқилади. Лекин бу шакллар қонуний тусга энга бўлмай, асосан томонлар Фуқаролик кодекси ва Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисидаги қонун талабларидан келиб чиқиб тузишлари лозим бўлади.

Шартномаларда шартноманинг мавзуси, шартнома тузилган сана ва жойи, шартнома предмети - маҳсулотнинг номи, ассортименти, миқдори (ҳажми), сифати, нархи (турлари бўйича), шартноманинг умумий суммаси, томонларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари, маҳсулотларни етказиб бериш тартиби ва шартлари, топшириш-қабул қилиб олиш (ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш) пунктлари ва даврлари (муддатлари), идишга, маркировка қилишга, ўраш-жойлашга қўйиладиган талаблар, ҳисоб-китоблар тартиби, шакли ва муддатлари, томонларнинг тўлов, почта ва юқлаб жўнатиш реквизитлари, шартнома мажбуриятлари бажарилмаганлиги ёки зарур даражада бажармаганлиги учун томонларнинг мулкӣ жавобгарлиги, форс-мажор ҳолатлари, низоларни ҳал этиш тартиби, шартномага ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тартиби, бошқа томонларнинг қелишувига киритиладиган шартлар ҳамда томонларнинг реквизитлари кўрсатилади. Давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари(пахта, буғдой, шоли, пилла) харид қилиш юзасидан тузиладиган контрактация шартномаларида давлат эҳтиёжлари учун харид қилинадиган ҳамда хўжаликлар ихтиёрида қоладиган маҳсулотларнинг сорти ва миқдори ҳам кўрсатилади.

Шартномаларга шунингдек аниқ турдаги шартномалар учун ёки уларга нисбатан томонлардан бирининг аризасига кўра ёхуд қонунчиликка мувофиқ қелишувга эришилиши керак бўлган шартномалар учун назарда тутилган бошқа муҳим шартлар ҳам киритилиши мумкин.

Шартномага қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, моддий-техника ресурслари етказиб бериш ва хизматлар кўрсатиш (ишларни бажариш) муддатлари, миқдори ва ассортиментини белгиловчи, иккала томоннинг имзоси билан тасдиқланган ҳамда шартноманинг таркибий қисми ҳисобланадиган жадвал илова қилинади.

Қишлоқ хўжалиги товар ишлаб чиқарувчисининг бевосита жойлашган жойидаги тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотлари агротехника чора-тадбирларини амалга оширишдан бир ой олдин шартнома тузиш учун хўжаликка ўзининг ваколатли вакилини юбориши керак. Хўжалик шартнома лойиҳаси тайёрлов ёки хизмат кўрсатиш ташкилоти вакилидан олинган вақтдан бошлаб 7 кун мобайнида уни кўриб чиқиши ва эътирозлар бўлмаган тақдирда лойиҳани имзолаши ва

тайёрловчига қайтариши шарт. Хўжаликда шартнома лойиҳаси шартлари бўйича эътирозлар пайдо бўлган тақдирда хўжалик юқорида кўрсатилган муддатларда келишмовчиликлар тўғрисида протокол тузади ва уни тайёрлов ёки хизмат кўрсатиш ташкилотига жўнатади, бу тўғрида туман кишлок ва сув хўжалиги бўлимини хабардор қилади. Хўжаликнинг шартнома хулосасига илгари шартнома лойиҳасида назарда тутилганлардан бошқача шартларда розилиги мавжуд бўлган жавоби акцепт (акцептлаш) ҳисобланмайди. Бундай жавобга акцептлашни рад этиш ва айтиш бир вақтда янги таклиф (оферта) сифатида қаралади. Оферта ва акцепт тушунчалари фуқаролик кодекси ва фуқаролик ҳуқуқи дарсликлариди батафсил баён этилган.

Тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилоти келишмовчиликлар тўғрисидаги баённома олинган вақтдан бошлаб 7 кун мобайнида уни (зарурат бўлганда туман кишлок ва сув хўжалиги бўлими вакили билан биргаликда) кўриб чиқиши ва кўриб чиқиш натижалари бўйича таклифларни шартнома лойиҳасига киритиши ёхуд ҳал этилмаган келишмовчиликларни худди шу муддатларда кўриб чиқиш учун тегишли хўжалик судига бериши шарт. Келишмовчиликлар тўғрисидаги баённома қабул қилинмаганда ёки уни кўриб чиқиш натижалари тўғрисида ўз вақтида хабардор қилинмаганда хўжалик низони судда кўриб чиқишга беришга ҳақлидир. Шартнома томонлардан ҳар бири ва туман кишлок ва сув хўжалиги бўлими учун бир нусхадан тузилади ва барча нусхалари бир хил юридик кучга эга бўлади. Тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотлари хўжаликлар билан шартномаларнинг ўз вақтида тузилиши учун жавоб беради.

Қишлоқ хўжалик шартномаси имзоланган вақтдан бошлаб 3 кун мобайнида тайёрлов ёки хизмат кўрсатиш ташкилотлари томонидан туман кишлок ва сув хўжалиги бўлимига рўйхатдан ўтказиш учун тақдим этилади. Рўйхатдан ўтказиш учун тақдим этилган шартномаларни кўриб чиқиш туман кишлок ва сув хўжалиги бўлими томонидан 3 иш кунни мобайнида амалга оширилади. Шартномаларни рўйхатдан ўтказишда қўшимча ҳужжатлар ёки тўлов талаб қилинишига йўл қўйилмайди. Ортиқча ҳужжатлар талаб қилиш қонуний жавобгарлик учун асос бўлади. Рўйхатдан ўтказиш учун тақдим этилган шартноманинг амалдаги қонун ҳужжатларига мувофиқлиги, белгиланган муҳим шартлар мавжудлиги, хизмат кўрсатиш ташкилотлари томонидан нарх бўйича тартибга солиниши керак бўлган маҳсулотлар (ишлар, хизматлар) нархларининг ошириб юборилиши текширилади.

Туман кишлок ва сув хўжалиги бўлимида шартномаларни рўйхатдан ўтказиш дафтарлари юритилади, бу дафтарда шартноманинг

рўйхатдан ўтказиш тартиб рақами, шартнома тузилган сана, шартнома рўйхатдан ўтказилган сана, шартноманинг томонлари, етказиб бериладиган маҳсулотлар ва кўрсатиладиган хизматлар (бajarилган ишлар) турлари ва миқдори (ҳажмлари), шартнома суммаси, рўйхатдан ўтказилган шартномани олган шахснинг имзоси ва сана мавжуд бўлиши керак. Шартнома рўйхатдан ўтказилган тақдирда тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотлари шартнома рўйхатдан ўтказилган кундан бошлаб икки кун муддатда хўжаликларга рўйхатдан ўтказилган шартноманинг бир нусхасини жўнатишлари шарт. Агар шартномани рўйхатдан ўтказиш рад этилса, тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотлари бу ҳақда хўжаликни рад этиш сабабларини кўрсатган ҳолда рад этиш ҳужжати олинган кундан бошлаб 2 кун муддатда хабардор қилиши шарт.

Рўйхатдан ўтказилган шартномага киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар шартнома билан бўлган тартибда расмийлаштирилади ва улар туман қишлоқ ва сув хўжалиги бўлимларида рўйхатдан ўтказилгандан кейин бажарилиши керак.

Шартноманинг томонларда ҳамда туман қишлоқ ва сув хўжалиги бўлимида қоладиган нусхалари томонлар шартнома мажбуриятларининг ҳаммасини бажарган вақтдан бошлаб уч йил мобайнида сақланади.

Қишлоқ хўжалик шартномаларини тузувчи тарафлар қонунда ва шартномада назарда тутилган ҳуқуқларни ўз зиммаларига олишлари мумкин. Қишлоқ хўжалик субъектлари турлича бўлиб, улар шартномада тараф сифатида иштирок этганда турлича ном билан аталади. Масалан, олди-сотди шартномаларида сотувчи ёки сотиб олувчи, маҳсулот етказиб бериш шартномасида маҳсулот етказиб берувчи ва сотиб олувчи, ижара шартномасида ижарага олувчи ва ижарага берувчи, лизинг шартномасида лизинг берувчи, лизинг олувчи ва сотувчи(ишлаб чиқарувчи) ва бошқалар. Уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари қонун ва шартномада белгиланади. Лекин умум маънода қишлоқ хўжалик субъектлари шартномавий муносабатдаги ҳуқуқ ва мажбуриятларини ёритишда шартли равишда хўжалик, тайёрловчи ташкилот ва хизмат кўрсатувчи ташкилот нуктаи назардан уларнинг алоҳида ҳуқуқ ва мажбуриятларини ёритишни мақсадга мувофиқ деб топдик. Зеро улар асосан шартномавий муносабатга киришувчи субъектлардир ҳамда шартномалар ҳам мазкур шахслар доирасида асосан тузилади.

Хўжалик.

Қишлоқ хўжалик шартномаси бўйича хўжаликлар шартномада назарда тутилган ҳолларда тайёрлов ташкилотидан уруғ ва экиш материаллари билан таъминлашни талаб қилиш, маҳсулотни топширишда, унинг сифатини аниқлашда қатнашиш ва тайёрлов

ташкilotидан маҳсулот учун тегишли тўловни талаб қилиш, тайёрлов ташкilotидан маҳсулот етиштириш учун шартномада белгиланган муддатларда ва микдорда аванс тўланишини талаб қилиш (кишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг айрим турларини давлат эҳтиёжлари учун харид қилиш бундан мустасно), тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкilotидан амалдаги давлат стандартлари ва шартномани бажариш учун зарур бўлган бошқа норматив ҳужжатлар билан таъминлашни талаб қилиш, тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкilotидан маҳсулот хўжалик ҳисобидан ташилганда транспорт харажатларини қопланишини талаб қилиш, хизмат кўрсатиш ташкilotидан шартномага мувофиқ бериладиган буюртманоммага биноан тегишли сифатдаги, ассортиментдаги маҳсулотлар етказиб беришни ва хизматлар кўрсатишни (ишларни бажаришни) талаб қилиш, тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкilotидан шартнома шартларини бажармаслик ёки зарур даражада бажармаслик натижасида етказилган зарар қопланишини талаб қилиш ҳамда қонун ҳужжатлари ва шартномага мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўладилар.

Тарафлар зиммаларига олган мажбуриятни бажармаганлик ёки лозим даражада бажармаганлик учун жавобгар бўладилар. Айнан бу жавобгарликларни талаб қилиш ҳам хўжаликнинг ҳуқуқларидан бири ҳисобланади. Товар (ишлар, хизматлар) унга ёмон сифат билан сотилган хўжалик ўз хоҳишига кўра:

-зарур сифатдаги ана шундай товар (ишлар, хизматлар)га алмаштиришни;

-товар (ишлар, хизматлар)нинг нуқсонларини бепул бартараф этишни ёки нуқсонларни тузатиш учун сотиб олувчи ёхуд учинчи шахс томонидан қилинган харажатлари тўланишини;

-нархларнинг мутаносиб равишда камайтирилишини талаб қилишга ҳақлидир. Айнан бу каби ҳуқуқлар иккинчи тарафга мажбурият бўлиб ўтади.

Хўжалик маҳсулотнинг муайян турларини тайёрловчи ташкilotга шартномада белгиланган микдорларда ва ассортиментда ҳамда муддатларда тегишли сифат билан етказиб бериш, шартномага илова қилинаётган ҳужжатларни тўғри расмийлаштириш ва маҳсулотни топширишда қўйиладиган бошқа талабларга (идишга жойлаш, кадоклаш, қорамолларни тамғалаш ва бошқаларга) риоя этиш, маҳсулотни тайёрлов ташкilotига топшириш учун ўз вақтида тайёрлаш, етказиб берилган моддий-техника ресурслари ва кўрсатилган хизматлар (бажарилган ишлар) учун тўловни (ҳисоб-китобларни) хизмат кўрсатиш ташкilotлари билан тузилган шартномаларга мувофиқ ўз вақтида амалга ошириш мажбуриятига эга. Хўжалик қонун

ҳужжатларига ва шартномага мувофиқ бошқа мажбуриятларни ҳам ўз зиммасига олади.

Тайёрлов ташкилоти.

Тайёрлов ташкилотининг ҳуқуқларига шартномада белгиланган муддатларда маҳсулотларнинг муайян турларини белгиланган миқдорларда ва ассортиментда, тегишли сифат билан ўз вақтида топширишни талаб қилиш, кишлок хўжалиги маҳсулотлари аваанс суммасида назарда тутилган ҳажмларда топширилмаган тақдирда тузилган шартномага мувофиқ илгари берилган аванс маблағлари қопланишини хўжаликлардан талаб қилиш, (кишлок хўжалиги маҳсулотларининг айрим турларини давлат эҳтиёжлари учун харид қилиш бундан мустасно) ҳамда конун ҳужжатларига ва шартномага мувофиқ бошқа ҳуқуқлари ҳам қиради.

Тайёрлов ташкилотининг мажбуриятларига эса конун ҳужжатларига мувофиқ хўжаликлар билан томонлар келишган ҳажмларда ўз вақтида шартномалар тузиш, хўжаликларга шартномада белгиланган даврларда, кишлок хўжалиги маҳсулотлари етиштириш муддатларига мувофиқ маҳсулотлар қийматининг камида 50 фоизи миқдорида (чорвачилик маҳсулотлари бўйича - шартномаларда кўрсатилган ҳажмлар қийматининг 25 фоизи миқдорида) аванс маблағлари тўлаш (кишлок хўжалиги маҳсулотларининг айрим турларини давлат эҳтиёжлари учун харид қилиш бундан мустасно), харид қилинадиган маҳсулотнинг вазни ва сифатини тўғри аниқлаш, хўжаликлар томонидан етказиб бериладиган маҳсулотларини шартномада назарда тутилган миқдорларда ва муддатларда харид қилиш, уларнинг узлуксиз қабул қилиб олинишини таъминлаш, хўжаликлар ихтиёрида қоладиган маҳсулотларни шартномада назарда тутилган ҳолларда давлат стандартлари ва техник шартлар талабларига мувофиқ сақлаш ҳамда уларнинг ҳолати тўғрисида хўжаликларга мунтазам равишда хабар қилиб туриш, хўжаликлар ихтиёрида қолдириладиган маҳсулотлар сифатининг ёмонлашиши оқибатида хўжаликларга етказилган зарарни қоплаш, агар шартномада ўзгача ҳол назарда тутилмаган бўлса, кишлок хўжалиги маҳсулотларини ўз вақтида қабул қилишни ва ташишни таъминлаш, харид қилинаётган маҳсулот сифатини амалдаги стандартлар талабларига мувофиқ аниқлаш, шартномада белгиланган нархларга мувофиқ ва муддатларда маҳсулот учун ҳисоб-китоб қилиш, кишлок хўжалиги маҳсулотларини сақлаш, тайёрлаш, ташиш ва қайта ишлашда улар нобуд бўлишининг олдини олиш, маҳсулотларни амалдаги стандартларга мувофиқ қайта ишлаш, сотишга тайёрлаш ва уларни сотишга тааллуқли ҳужжатларни расмийлаштириш, хўжаликларни идишлар, ўраш материаллари ва

норматив-техник хужжатлар (стандартлар, техник шартлар, маҳсулотларнинг айрим турларини харид қилиш, қабул қилиб олиш, сифатини баҳолаш тартибини тартибга солувчи қондалар) билан шартномаларга мувофик таъминлаш, шартномаларда назарда тутилган ҳолларда хўжаликларни уруғлик ва экиш материаллари билан таъминлаш, кишлоқ хўжалиги маҳсулотлари тайёрлов ташкилоти жойлашган жойда ёки улар кўрсатган бошқа жойда қабул қилиб олинган тақдирда хўжаликлар томонидан контракция шартномасига мувофик етказиб берилган кишлоқ хўжалиги маҳсулотларини белгиланган муддатларда қабул қилиб олиш ва бошқалар қиради.

Тайёрлов ташкилоти қонун ҳужжатларига ва шартномага мувофик бошқа мажбуриятларни ҳам ўз зиммасига олиши мумкин.

Шартнома мажбуриятларни бажариш деб, мажбурият олган тараф томонидан ҳуқуқни талаб қилувчи кредитор талабига мувофик муайян бир ҳаракатнинг қилиниши ёки ҳаракатдан сакланиш тушунилади. Фуқаролик ҳуқуқида мажбурият субъектлари муайян ҳуқуқларга эга бўлган ва зиммасига мажбурият олган шахслар бўлиб, ҳар бир мажбуриятда албатта, икки тараф иштирок этади. Муайян бир ҳаракатнинг қилинишини ёки муайян ҳаракатни қилишдан сакланишни талаб этишга ҳақли бўлган тараф-кредитор, муайян ҳаракатни қилишга ёки ҳаракат қилишдан сакланишга мажбур бўлган тараф эса қарздор деб аталади. Демак, қарздорнинг мажбуриятни бажариши-кредиторга ашёни топшириш, маълум ишни бажариш, жабрланувчига етказилган зарарни қоплаш, асоссиз олинган мулкни қайтариш қабилардан иборат. Қишлоқ хўжалик субъектлари томонидан олинган мажбуриятларнинг ўз вақтида бажарилиши халқ хўжалигида муҳим аҳамиятга эга бўлиб, ишлаб чиқариш, ишлар бажариш, хизматлар кўрсатишни ривожлантириш, мулкӣ муносабатларни мустаҳкамлаш, жамиятнинг тобора ўсиб бораётган моддий ва маданий талабларини қондиришда катта роль ўйнайди.

Шартномани бажаришдан бир томонлама воз кечишга ёки шартнома шартларини бир томонлама ўзгартиришга, агар қонун ҳужжатлари ёки шартномада белгиланмаган бўлса йўл қўйилмайди.

шартнома мажбуриятларини бажаришда харид қилинаётган кишлоқ хўжалиги маҳсулоти (бажарилаётган иш ва кўрсатилаётган хизмат) нинг сифати ва миқдорини баҳолаш, унинг учун ҳақ ўз вақтида ва тўғри тўланиши бўйича томонлар ўртасида низоли масалалар ва келишмовчиликлар пайдо бўлган тақдирда, бундай масалалар ва келишмовчиликлар туман кишлоқ ва сув хўжалиги бўлими томонидан судгача бўлган тартибда ёки хўжалик суди томонидан ҳал этилади.

Ҳар қандай шартномаларда ўзига хос мажбуриятларни бажариш усуллари ва шартлари мавжуд. Бу аввало шартнома ва қонун талабларидан келиб чиқади.

Агар ҳуқуқ ва мажбуриятларни белгилаш ва уни амалга ошириш юзасидан тарафлар ўртасида низо келиб чиқадиган бўлса, у ҳолда биринчи ўринда низо ҳар икки тарафнинг келишуви асосида бартараф этишга ҳаракат қилинади. Агар низо ҳал қилинмаса у ҳолда хўжалик судига мурожаат қилинади.

Маҳсулотни ташиш ва тушириш бўйича барча харажатлар тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотлари зиммасида бўлади. Маҳсулот хўжалик транспортида етказиб берилса, тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотлари хўжаликка маҳсулотни ташиш харажатларини ҳақиқий вазни (идишни ҳам қўшиб) бўйича қоплайди. Маҳсулотни ташиш харажатлари бутун масофа учун қопланади. Контрактация шартномалари бўйича харажатлар маҳсулот хўжаликдан жўнатилган жойдан бошлаб (саралаш пункти, бригада, бўлим, чорвачилик фермаси, яйлов, марказий омбор, хўжаликнинг марказий қўрғони ва ҳоказолар) шартномада назарда тутилган қабул қилиш пунктигача қопланади. Моддий-техника ресурслари етказиб бериш шартномалари бўйича харажатлар маҳсулотни қабул қилиш пунктидан шартномада назарда тутилган етказиб бериш жойигача қопланади.

Хўжаликларнинг транспортда ташиш ва тушириш харажатлари қонун ҳужжатларига мувофиқ тасдиқланган нормалар ва тарифлар бўйича ёхуд томонларнинг келишувига кўра белгиланади. Тайёрлов ташкилотининг қўшимча талабларига риоя қилган ҳолда маҳсулот жўнатиш билан боғлиқ шартномада белгиланмаган харажатлар тегишли равишда тайёрловчи ҳисобига тўланади. Тайёрлов ташкилоти томонидан стандарт талабларига мувофиқ бўлмаган, шунингдек қўшимча равишда сортларга ажратиш тайёрловчи томонидан бажарилади, ишларни бажариш бўйича харажатлар эса қўшимча битим бўйича қопланади. Хўжаликлар билан тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотлари ўртасидаги олдиндан ҳақ тўлаш ва якуний ҳисоб-китоблар шартномада ва қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда, шаклда ва муддатларда амалга оширилади.

Шартнома юзасидан қарздор бўлган шахс уни бутунлай бажармаслиги ёки лозим даражада бажармаслиги, мажбуриятни бажариш юзасидан белгиланган ҳуқуқ нормаларига риоя қилмаслиги ҳуқуққа хилоф ҳаракат ёки ҳаракатсизлиги ҳисобланиб, бу ҳол шартнома мажбуриятини бузиш деб қўрилади. Шартнома мажбуриятларини бажармаганлик ёки лозим даражада бажармаслик

учун фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик қўлланилади. Бу жавобгарлик мулкый характерда бўлади. Шартнома бўйича томонларнинг жавобгарлиги Ўзбекистон Республикаси Фуқаролик кодексининг 324-339-моддалари талабларига мувофиқ белгиланади. Бундан ташқари жавобгарлик ҳолатлари тарафлар имзолаган шартнома шартларидан ҳам келиб чиқади. Шартнома мажбуриятларини бажармаслик жавобгар шахсдан зарарни тўлаш ёки неустойка тўлаш мажбуриятини келтириб чиқаради.

Тарафлар шартнома шартларини бажармаганда агар бу шартни етарлича ўз шартномаларида кўрсатмаган бўлсалар, Хўжалик юритувчи субъектларнинг шартномавий-ҳуқуқий базалари тўғрисидаги қонундан келиб чиқиб жавобгарлик белгиланади.

Масалан қишлоқ хўжалик маҳсулотларини етказиб бериш муддатлари кечиктириб юборилган, тўлиқ етказиб берилмаган, ишлар бажарилмаган ёки хизматлар кўрсатилмаган ҳолларда, товар етказиб берувчи (пудратчи) сотиб олувчига (буюртмачига) кечиктирилган ҳар бир кун учун мажбурият бажарилмаган қисмининг 0,5 фоизи миқдорда пеня тўлайди, бироқ бунда пенянинг умумий суммаси етказиб берилмаган товарлар, бажарилмаган ишлар ёки кўрсатилмаган хизматлар баҳосининг 50 фоиздан ошиб кетмаслиги лозим. Пеняни тўлаш шартнома мажбуриятларини бузган тарафни товарларни етказиб бериш муддатларини кечиктириб юбориш, тўлиқ етказиб бермаслик, ишларни бажармаслик ёки хизматларни кўрсатмаслик оқибатида етказилган зарарни қоплашдан озод этмайди.

Неустойка (жарима, пеня) тўлаганлигидан қатъи назар, шартнома мажбуриятларини бузган тараф иккинчи тарафга ана шу зарар оқибатида ўзи етказган зарар қисмини ҳам қоплайди. Қўрилган зарарга шартнома мажбуриятлари бажарилмаганлиги ёки лозим даражада бажарилмаганлиги муносабати билан тараф қилган харажатлар, мол-мулк йўқолиш ёки шикастланиши, шунингдек агар иккинчи тараф шартнома мажбуриятларини бажарганида тараф олиши мумкин бўлган лекин ололмайдиган даромадлар қиради.

Муддатини ўтказиб юбориш ёки шартнома мажбуриятларини ўзгача тарзда лозим даражада бажармаслик ҳоллари учун белгиланган неустойкани (жаримани, пеняни) тўлаш ҳамда шартнома мажбуриятларини лозим даражада бажармаслик оқибатида етказилган зарарнинг ўрнини қоплаш, тарафларни мажбуриятни асл ҳолида бажаришдан озод этмайди.

Шартнома мажбуриятлари хўжалик юритувчи субъект мансабдор шахснинг айби билан бажарилмаган ёки лозим даражада бажарилмаган, унинг томонидан хўжалик юритувчи субъектнинг пул маблағлари ва

бошқа мол-мулки мақсадга номувофик фойдаланилганлиги аниқланган, тўлов интизоми бузилган, хўжалик юритувчи субъект банкротликка дучор қилинган ёки шартнома муносабатлари соҳасида бошқа қоидабузарликлар содир этилган тақдирда, хўжалик юритувчи субъектнинг мансабдор шахси Фуқаролик кодексининг 45 ва 48 - моддаларига мувофик фуқаролик - ҳуқуқий жавобгарликка, Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 175, 176, 176, 212 ва 214-моддаларига мувофик маъмурий жавобгарликка, шунингдек Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексининг 175, 181, 186, 205, 207 ва 209-моддаларига мувофик жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин.

Хўжаликни стандартлар талаблари ва техник шартларга жавоб берадиган, маҳсулотнинг тегишли турларини харид қилишни тартибга солувчи йўриқномалар ва қоидаларда ёки контракция шартномасида белгиланган миқдорда ва муддатларда идиш ва ўраш материаллари билан таъминланмаганлиги учун тайёрлов ташкилоти хўжаликка етказиб берилмаган идиш, ўраш материалларининг етказиб бериш вақтида амалда бўлган қийматининг 2 баравари миқдорида жарима тўлайди. Тайёрловчининг хўжаликни идиш билан таъминламаганлиги маҳсулот сифатининг пасайишига ёки тез бузилувчи маҳсулотнинг бузилишига олиб келган бўлса, тайёрлов ташкилоти хўжаликка кўрилган зарарнинг жарима билан қопланмаган қисмини ҳам тўлайди. Бунда хўжалик сифатсиз қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етказиб берилганлиги учун жавобгарликдан озод қилинади. Агар юқлаб жўнатилган маҳсулот (бажарилган ишлар ёки кўрсатилган хизматлар)нинг сифати, асортименти, сорти стандарт талабларига, техник шартларга, намуналарга (эталонларга) ёки шартномада белгиланган бошқа шартларга жавоб бермаган тақдирда, айбдор томон сифати зарур даражада бўлмаган маҳсулот (бажарилган ишлар, кўрсатилган хизматлар) қийматининг 20 фоизи миқдорида жарима тўлайди.

Томонларнинг келишувига кўра шартномада шартнома мажбуриятлари бажарилмаслиги ёки зарур даражада бажарилмаслиги учун жавобгарликнинг амалдаги қонун ҳужжатларига зид бўлмаган бошқа чоралари ҳам назарда тутилиши мумкин.

Зилзила, қурғоқчилик, сув тошқини, ёнғин ва бошқа табиий офатлар натижасида олдиндан кўриш ва бартараф этиш мумкин бўлмаган ҳолатлар (форс-мажор ҳолатлар) муносабати билан уларнинг иродаси ва хоҳишига боғлиқ бўлмаган сабаблар бўйича ўз зиммаларига олган шартнома мажбуриятлари бажарилмаганлиги учун бир томон бошқа томон олдида жавоб бермайди.

Тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотлари хўжаликлар билан тузилган шартномалар бажарилиши мониторингини ўтказди. Ушбу мақсадларда тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотларида ҳар бир хўжалик бўйича Шартномаларни рўйхатдан ўтказиш ва уларнинг бажарилишини мониторинг қилиш дафтари юритилади.

Тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотлари ҳисобот давридан кейинги ойнинг 10-кунидан кечикмай ҳар ойда хўжаликлар жойлашган жойдаги тегишли туман қишлоқ ва сув хўжалиги бўлимларини белгиланган шакл бўйича пахта, бошоқли экинлар дони ва шоли бўйича хўжаликлар билан тузилган шартномалар бажарилишининг бориши тўғрисида хабардор қилади. Хизмат кўрсатувчи ташкилотлар ҳисобот давридан кейинги ойнинг 10-кунидан кечикмай ҳар ойда хўжаликлар жойлашган жойдаги тегишли туман қишлоқ ва сув хўжалиги белгиланган шакл бўйича пахта, бошоқли экинлар дони ва шоли етиштириш учун хўжаликлар билан моддий-техника ресурслари етказиб бериш ва хизматлар кўрсатиш (ишларни бажариш) бўйича тузилган шартномалар бажарилишининг бориши тўғрисида хабардор қилади.

Туман қишлоқ ва сув хўжалиги бўлимлари хўжаликлар томонидан тақдим этилган ахборотни 5 кун муддатда (15-кунда) вилоят қишлоқ ва сув хўжалиги бошқармаларига юборади. Вилоят қишлоқ ва сув хўжалиги бошқармалари вилоят бўйича шартномалар бажарилишининг боришини 5 кун муддатда (20-кунда) умумлаштирадилар ҳамда туманлар, тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотлари бўйича йиғма ахборот тайёрлайдилар. Йиғма ахборот Ўзбекистон Республикаси қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлигига ҳамда ҳудудий адлия органларига юборилади.

Адлия органлари ҳамда қишлоқ ва сув хўжалиги органлари тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотлари томонидан шартнома мажбуриятлари бажарилиши устидан ўз ваколатлари доирасида назорат қиладилар ва мониторинг олиб борадилар.

Қишлоқ хўжалигида турлича шартномалар тузилади. Бу шартномаларнинг аксарияти фуқаролик ҳуқуқида ўрганиладиган олди-сотди, контрактация, товарларни етказиб бериш тўғрисидаги давлат контракти, кўчмас мулкларни сотиш, ҳадя, қурилиш пудрати, ижара, лизинг, ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш кредит, мол-мулкни ишончли бошқариш, оддий ширкат ва бошқа шартномалардан иборат. Бу фуқаролик-ҳуқуқий шартномаларни қишлоқ хўжалик корхоналари ўз манфаатларини кўзлаб тузадилар. Масалан ўз маҳсулотларини сотиш жараёнида олди-сотди, маҳсулот етказиб бериш, товарларни етказиб бериш тўғрисидаги давлат контракти тузсалар, ўз бино ва иншоатлари олди-сотдисини кўчмас мулкларни сотиш қоидаларига таяниб

расмийлаштирадилар. Фермерлар, деҳкон ва ширкат хўжаликлари турли биноларни, иншоотларни қурилиш пудрати шартномаси талабларига кўра тузса, ўзини моддий-техника билан таъминлашда, янги техника воситалари олганда қулай бўлган лизинг шартномасини тузишни маъқул кўрадилар. Бу юқорида кўрсатилган шартномалар фуқаролик ҳуқуқида ўтилганлиги боис асосий эътиборни қуйидаги айрим шартномаларга қаратишни лозим деб топдик.

Контракция шартномалари.

Контракция шартномалари Фкнинг 465-467-моддалари ҳамда Вазирлар Маҳкамасининг 2003 йил 4 сентябрдаги 383-сон қарорига асосан тасдиқланган Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчилар билан тайёрлов, хизмат кўрсатиш ташкилотлари ўртасида шартномалар тузиш, уларни рўйхатдан ўтказиш, бажариш, шунингдек уларнинг бажарилиши мониторингини олиб бориш тартиби тўғрисида Низом асосида тартибга солинади. Фкнинг 465-моддасига кўра контракция шартномасига мувофиқ қишлоқ хўжалиги маҳсулотини етиштирувчи қишлоқ хўжалиги маҳсулотини қайта ишлаш ёки сотиш учун бундай маҳсулотни харид қиладиган шахсга - тайёрловчига шартлашилган муддатда топшириш (топшириб туриш) мажбуриятини олади, тайёрловчи эса бу маҳсулотни қабул қилиш (қабул қилиб туриш), унинг ҳақини шартлашилган муддатда белгиланган баҳода тўлаш (тўлаб туриш) мажбуриятини олади.

Мазкур шартномани тартибга солишда юқоридаги Низом асосий ўринлардан бирини эгаллайди ва у қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчилар, тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотлари ўртасида шартномалар тузиш ва уларни бажаришда пайдо бўладиган муносабатларни тартибга солади, шунингдек уларни туман қишлоқ ва сув хўжалиги бўлимларида рўйхатдан ўтказиш ҳамда уларнинг бажарилиши мониторингини олиб бориш тартибини белгилайди.

Контракция шартномалари, шунингдек моддий-техника ресурслари етказиб бериш ва хизматлар кўрсатиш (ишларни бажариш) юзасидан тузилган шартномалар хўжаликларнинг бизнес-режаларида назарда тутилган ҳажмлардан келиб чиққан ҳолда, агротехника тадбирларини амалга ошириш бошланишидан бир ой олдин, лекин календарь йил бошланишидан кечикмай тузилади. Шартномаларни тузишда томонлар тегишли турдаги шартномалар учун ишлаб чиқилган алоҳида намунавий шаклларга амал қилиши мумкин.

Шартномаларда шартноманинг мавзуси, маҳсулотнинг номи, ассортимент, миқдори (ҳажми), сифати, нархи (турлари бўйича), шартноманинг умумий суммаси, томонларнинг ҳуқуқлари ва ўзаро мажбуриятлари, маҳсулотларни етказиб бериш тартиби ва шартлари,

топшириш-кабул қилиб олиш (ишларни бажариш, хизматлар кўрсатиш) пунктлари ва даврлари (муддатлари), идишга, маркировка қилишга, ўраш-жойлашга қўйиладиган талаблар, ҳисоб-китоблар тартиби, шакли ва муддатлари, томонларнинг тўлов, почта ва юклар жўнатиш реквизитлари, шартнома мажбуриятлари бажарилмаганлиги ёки зарур даражада бажармаганлиги учун томонларнинг мулкӣ жавобгарлиги, низоларни, форс-мажор ҳолатларни ҳал этиш тартиби, томонларнинг реквизитлари, шартнома тузилган сана ва жой кўрсатилади

Давлат эҳтиёжлари учун қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари харид қилиш юзасидан тузиладиган контрактация шартномаларида давлат эҳтиёжлари учун харид қилинадиган ҳамда хўжаликлар ихтиёрида қоладиган маҳсулотларнинг сорти ва миқдори ҳам кўрсатилади. Шартномаларга шунингдек аниқ турдаги шартномалар учун ёки уларга нисбатан томонлардан бирининг аризасига кўра ёхуд қонунчиликка мувофиқ келишувга эришилиши керак бўлган шартномалар учун назарда тутилган бошқа муҳим шартлар ҳам киритилиши мумкин.

Шартнома томонлардан ҳар бири ва туман қишлоқ ва сув хўжалиги бўлими учун бир нусхадан тузилади. Шартноманинг барча нусхалари бир хил юридик кучга эга бўлади. Тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотлари хўжаликлар билан шартномаларнинг ўз вақтида тузилиши учун жавоб беради.

Тузилган шартнома имзоланган вақтдан бошлаб 3 кун мобайнида тайёрлов ёки хизмат кўрсатиш ташкилотлари томонидан туман қишлоқ ва сув хўжалиги бўлимига рўйхатдан ўтказиш учун тақдим этилади. Рўйхатдан ўтказиш учун тақдим этилган шартномаларни кўриб чиқиш туман қишлоқ ва сув хўжалиги бўлими томонидан 3 иш куни мобайнида амалга оширилади. Шартномаларни рўйхатдан ўтказишда қўшимча ҳужжатлар ёки тўлов талаб қилинишига йўл қўйилмайди. Шартнома бўйича хўжалик шартномада назарда тутилган ҳолларда тайёрлов ташкилотидан уруғ ва экиш материаллари билан таъминлашни талаб қилиш, маҳсулотни топширишда, унинг сифатини аниқлашда қатнашиш ва тайёрлов ташкилотидан маҳсулот учун тегишли тўловни талаб қилиш, тайёрлов ташкилотидан маҳсулот етиштириш учун шартномада белгиланган муддатларда ва миқдорда аванс тўланишини талаб қилиш, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг айрим турларини давлат эҳтиёжлари учун харид қилиш бундан мустасно, тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотидан амалдаги давлат стандартлари ва шартномани бажариш учун зарур бўлган бошқа норматив ҳужжатлар билан таъминлашни талаб қилиш, тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотидан маҳсулот хўжалик ҳисобидан ташилганда транспорт харажатларини қопланишини талаб қилиш, хизмат кўрсатиш ташкилотидан шартномага

мувофик бериладиган буюртманомага биноан тегишли сифатдаги, ассортиментдаги маҳсулотлар етказиб беришни ва хизматлар кўрсатишни (ишларни бажаришни) талаб қилиш, тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотидан шартнома шартларини бажармаслик ёки зарур даражада бажармаслик натижасида етказилган зарар копланишини талаб қилиш ҳуқуқига эга. Маҳсулотнинг муайян турларини тайёрловчи ташкилотга шартномада белгиланган миқдорларда ва ассортиментда ҳамда муддатларда тегишли сифат билан етказиб бериш, илова қилинаётган ҳужжатларни тўғри расмийлаштириш ва маҳсулотни топширишда қўйиладиган бошқа талабларга (идишга жойлаш, қадоклаш, қорамолларни тамғалаш ва бошқаларга) риоя этиш, маҳсулотни тайёрлов ташкилотига топшириш учун ўз вақтида тайёрлаш, етказиб берилган моддий-техника ресурслари ва кўрсатилган хизматлар (бажарилган ишлар) учун тўловни (ҳисоб-китобларни) хизмат кўрсатиш ташкилотлари билан тузилган шартномаларга мувофик ўз вақтида амалга ошириш хўжаликнинг мажбуриятлари ҳисобланади.

Тайёрлов ташкилотининг ҳуқуқлари:

-гасдиқланган жадвалга мувофик шартномада белгиланган муддатларда маҳсулотларнинг муайян турларини белгиланган миқдорларда ва ассортиментда, тегишли сифат билан ўз вақтида топширишни талаб қилиш;

-қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари аваанс суммасида назарда тутилган ҳажмларда топширилмаган тақдирда тузилган шартномага мувофик илгари берилган аванс маблағлари копланишини хўжаликлардан талаб қилиш ҳуқуқига эга бўлади.

Тайёрлов ташкилотининг мажбуриятлари:

-конун ҳужжатларига мувофик хўжаликлар билан томонлар келишган ҳажмларда ўз вақтида шартномалар тузиш;

-хўжаликларга шартномада белгиланган даврларда, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш муддатларига мувофик маҳсулотлар қийматининг камида 50 фоизи миқдорида (чорвачилик маҳсулотлари бўйича - шартномаларда кўрсатилган ҳажмлар қийматининг 25 фоизи миқдорида) аванс маблағлари тўлаш;

-харид қилинадиган маҳсулотнинг вазни ва сифатини тўғри аниқлаш;

-хўжаликлар томонидан етказиб бериладиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини шартномада назарда тутилган миқдорларда ва муддатларда харид қилиш, уларнинг узлуксиз қабул қилиб олинишини таъминлаш;

-хўжаликлар ихтиёрида қоладиган маҳсулотларни шартномада назарда тутилган ҳолларда давлат стандартлари ва техник шартлар талабларига мувофиқ сақлаш ҳамда уларнинг ҳолати тўғрисида хўжаликларга мунтазам равишда хабар қилиб туриш;

-хўжаликлар ихтиёрида қолдириладиган маҳсулотлар сифатининг ёмонлашиши оқибатида хўжаликларга етказилган зарарни қоплаш;

-агар шартномада ўзгача ҳол назарда тутилмаган бўлса, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини келишилган жадвалга мувофиқ қабул қилиб олишни ва ташишни таъминлаш;

-харид қилинаётган маҳсулот сифатини амалдаги стандартлар талабларига мувофиқ аниқлаш, шартномада белгиланган нархларга мувофиқ ва муддатларда маҳсулот учун ҳисоб-китоб қилиш;

-қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш, тайёрлаш, ташиш ва қайта ишлашда улар нобуд бўлишининг олдини олиш;

-маҳсулотларни амалдаги стандартларга мувофиқ қайта ишлаш, сотишга тайёрлаш ва уларни сотишга тааллуқли ҳужжатларни расмийлаштириш;

-хўжаликларни идишлар, ўраш материаллари ва норматив-техник ҳужжатлар (стандартлар, техник шартлар, маҳсулотларнинг айрим турларини харид қилиш, қабул қилиб олиш, сифатини баҳолаш тартибини тартибга солувчи қоидалар) билан шартномаларга мувофиқ таъминлаш;

-шартномаларда назарда тутилган ҳолларда хўжаликларни уруғлик ва экиш материаллари билан таъминлаш;

-қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари тайёрлов ташкилоти жойлашган жойда ёки улар кўрсатган бошқа жойда қабул қилиб олинган тақдирда хўжаликлар томонидан контракция шартномасига мувофиқ етказиб берилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини белгиланган муддатларда қабул қилиб олиш.

Хизмат кўрсатиш ташкилотларининг ҳуқуқлари:

амалдаги қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ва микдорларда шартномага мувофиқ етказиб бериладиган моддий-техника ресурслари ва кўрсатиладиган хизматлар учун олдиндан ҳақ тўлашни ва якуний ҳисоб-китоб қилишни талаб қилиш;

тақдим этилган буюртманомаларга мувофиқ етказиб берилган моддий-техника ресурсларини ва кўрсатиладиган хизматларни асоссиз равишда рад этиш натижасида етказилган зарарни қоплашни хўжаликлардан талаб қилиш.

Маҳсулотни ташиш ва тушириш бўйича барча харажатлар тайёрлов ва хизмат кўрсатиш ташкилотлари зиммасида бўлади.

Шартномалар шартнома шартлари ва талабларига ҳамда қонун ҳужжатларига риоя қилинган ҳолда зарур даражада бажарилиши керак. Агар томонлар ўз зиммаларига олган барча мажбуриятлар бажарилишини таъминласа, шартнома бажарилган деб ҳисобланади.

Шартномада маҳсулотни етказиб беришнинг даврлари белгиланиши билан биргаликда товарларни етказиб бериш жадваллари ҳам (ўн кунлик, суткалик ва бошқалар) назарда тутилиши мумкин. Агар шартномада бундай жадвал назарда тутилмаган тақдирда, хўжалик тайёрлов ташкилотини маҳсулотни шартномада назарда тутилган ассортиментда реализация қилиш учун шартномада белгиланган муддатларда мўлжалланаётган ҳажмлар ва топшириш муддатлари тўғрисида хабардор қилиши керак. Агар шартномада бундай муддат кўрсатилмаса, маҳсулот топширилгунга қадар 30 кунлик муддатда (мавсумий маҳсулотлар бўйича - 15 кундан кечикмай) топшириши ва маҳсулотни календарь (сутка бўйича) топшириш жадвалини тайёрлов ташкилоти билан қилиши керак.

Тайёрлов ташкилоти билан қилинган ҳолда хўжалик маҳсулотни кейинги топшириш даври ҳисобига ўтказган ҳолда муддатидан олдин топшириши мумкин. Агар томонлардан бири юклаш ёки тушириш бўйича бошқа томоннинг мажбуриятларини бажарса, ўз мажбуриятларини бажармаган томон белгиланган тарифлар асосида, бундай тарифлар мавжуд бўлмаган тақдирда эса - ўзаро қилишувга кўра бажарилган ишлар қийматини унга тўлайди.

Шартнома мажбуриятларини бажаришда харид қилинаётган қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг сифати ва миқдорини баҳолаш, унинг учун ҳақ ўз вақтида ва тўғри тўланиши бўйича томонлар ўртасида низоли масалалар ва қелишмовчиликлар пайдо бўлган тақдирда, бундай масалалар ва қелишмовчиликлар туман қишлоқ ва сув хўжалиги бўлими томонидан судгача бўлган тартибда ёки хўжалик суди томонидан ҳал этилади.

Ерларни ижарага бериш шартномаси.

Ер Кодексининг 24-моддасига кўра ер участкасининг ижараси ер участкасига ижара шартномаси шартларида муддатли, ҳақ эвазига эгаллик қилиш ва фойдаланишдан иборатдир.

Ер участкасини шартнома асосида Ўзбекистон Республикаси фуқароларига ва юридик шахсларига-туман ва шаҳар ҳокимлари, чет эл инвестициялари иштирокидаги корхоналарга, халқаро бирлашмалар ва ташкилотларга, чет эллик юридик ва жисмоний шахсларга-Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ижарага берадилар. Қишлоқ хўжалиги корхоналари, муассасалари ва ташкилотлари ер участкаларини ички хўжалик ижараси тартибда фақат қишлоқ

хўжалиги ишлаб чиқариши учун ижарачиларга бириктириб қўйиши мумкин.

Ижарага берилган ер участкаси ёки унинг бир қисмини иккиламчи ижарага бериш тақиқланади. Ижарага берилган ер участкалари олди-сотди, гаров, ҳадя, айирбошлаш объекти бўлиши мумкин эмас. Ер участкасини ижарага олиш ҳуқуқи кредитлар олиш учун гаровга қўйилиши мумкин. Ижарачи фақат конунда ёки ижара шартномасида назарда тутилган ҳоллардагина ер участкасига бўлган ўзининг ижара ҳуқуқларини ижарага берувчининг розилигисиз гаровга қўйишга ҳақлидир. Ер участкалари ижарасининг шартлари ва муддатлари тарафларнинг келишувига биноан белгиланади ва шартномада мустаҳкамлаб қўйилади. Қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар ижарага эллик йилгача бўлган, бироқ ўттиз йилдан кам бўлмаган муддатга берилиши мумкин. Ижарачи ер участкалари ижара шартномасининг амал қилиш муддати тугаганидан кейин шартномани янгилашда бошқа тенг шароитларда устун ҳуқуққа эга. Ер участкаларини ижарага олганлик учун ҳақ тўлаш тартиби ва унинг миқдори ижара шартномасида конун ҳужжатларига мувофиқ белгиланади. Ер участкаларини ижарага олиш шартномасини муддатидан олдин бекор қилиш тарафларнинг келишуви билан, бундай келишувга эришилмаган тақдирда эса, суднинг ҳал қилув қарори билан амалга оширилади.

Ер участкаларини ижарага бериш тартиби Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан белгиланади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим йўналишлари тўғрисида" 2003 йил 24 мартдаги ПФ-3226-сон Фармони бажариш юзасидан ҳамда қишлоқда ижара муносабатларини кенг ривожлантириш ва ҳақиқий мулкдорларни шакллантириш асосида қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш ва иктисодий муносабатларни ислох қилиш жараёнларини жадаллаштириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 05.11.2003 йил 486-сонли "Қишлоқ хўжалигида ижара муносабатларини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисидаги қарори" қабул қилинди. У асосида Ер участкаларига бўлган ҳуқуқни ҳамда қишлоқ хўжалик кооперативлари (ширкат хўжаликлари) билан фермер хўжаликлари ўртасида тузилган ижара шартномаларини қайта расмийлаштириш тартиби тўғрисида Низом қабул қилинди. Унга кўра ер участкалари ширкат хўжаликларига эллик йилгача, бироқ камида ўттиз йил муддатга узок муддатли ижарага берилади. Ижара муддати конун ҳужжатларига мувофиқ белгиланади. Ширкат хўжалиқларини ер участкаларига бўлган ҳуқуқини ижара шаклига ўтказиш бўйича

ишларни ташкил этиш ва амалга ошириш учун қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва туманлар ҳокимликлари тегишли фармойишлар чиқарадилар.

Ер участкасининг харитаси ва намунавий шаклга мувофиқ ижара шартномаси тузилади. Ер ресурслари бўйича туман хизмати ҳокимнинг қарори бўйича фермер хўжалиги билан туман ҳокими ўртасида тузиладиган ер участкасини ижарага бериш шартномасини тайёрлайди, у туман ҳокими ва фермер хўжалиги бошлиғи томонидан имзоланади. Ҳоким билан фермер хўжалиги ўртасида ер участкасини ижарага бериш шартномаси икки нусхада тузилади, биттаси фермер хўжалигига берилади, иккинчиси эса ер ресурслари бўйича туман хизматида сақланади ва ер ресурслари бўйича туман хизматида белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилади.

Ер участкалари фермер хўжаликларига ижарага захира ерлардан, юридик ва жисмоний шахсларга берилмаган қишлоқ хўжалиги ерларидан, қайта ташкил этилаётган ва тугатилаётган қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкат хўжаликлари) ҳамда бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналари ва ташкилотлари ерларидан, қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкат хўжаликлари) ва бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналари ва ташкилотлари ерларидан берилади. Илмий-тадқиқот муассасаларига, олий ўқув юр்தларига, академик лицейларга, касб-ҳунар коллежларига ва умумтаълим мактабларига ўқув, тажриба, нав синаш мақсадлари учун берилган ерлар ҳамда сув фонди ерлари фермер хўжаликларига берилмайди.

Фермер хўжалигига бериладиган ер участкаларининг энг кам ўлчами ҳар бир шартли бош чорва молига ҳисобланганда:

Дехқончилик маҳсулотлари етиштиришга ихтисослашаётган фермер хўжаликларига ижарага бериладиган ер участкаларининг энг кам ўлчами пахтачилик, ғаллачилик, боғдорчилик, узумчилик, сабзавотчилик ва бошқа экинлар етиштириш ҳолатидан келиб чиқиб ҳукумат томонидан белгиланади.

Ер участкаси фермер хўжалигига имкони борича ягона мавзе бўйича, контурлар яхлитлиги саклаб қолинган ҳолда берилади, участка чегаралари суғориш тармоқлари, коллекторлар, йўллар ва бошқа топографик элементлар бўйича белгиланади. Фермер хўжалигига берилаётган ер участкаси бошқа ердан фойдаланувчиларнинг ерлардан фойдаланиши учун ноқулайликлар вужудга келтирмаслиги керак. Фермер хўжаликлари томонидан ер участкалари ижарага олинishiда мазкур қишлоқ хўжалиги кооперативи, қорхона ва ташкилот ҳудудида яшовчи шахслар бошқа тенг шароитларда устувор ҳуқуқдан фойдаланадилар.

Фермер хўжаликларига ижарага берилган ер участкаларидан катъий мақсадга мувофиқ ҳолда фойдаланилади, улар хусусийлаштирилиши ва олди-сотди, гаров, ҳадя, айирбошлаш объекти бўлиши, шунингдек субижарага берилиши мумкин эмас. Фермер хўжалигига ижарага берилган кишлок хўжалиги ерлари, экинларидан кишлок хўжалиги экинлари шартномасида назарда тутилмаган белгиланган мақсадлардан бошқа мақсадларда фойдаланилиши амалдаги қонун ҳужжатларида ва мазкур Низомда назарда тутилган барча келиб чиқадиган оқибатлари билан биргаликда ижара шартномасининг кўпол равишда бузилиши ҳисобланади.

Фермер хўжалигига берилган ер участкаси фермер хўжалиги қайта ташкил этилганда бўлиниши мумкин.

Туман ҳокими юридик ва жисмоний шахсларга берилмаган кишлок хўжалиги мақсадидаги ерлардан ва (ёки) захирадаги ерлардан ер участкалари ажратиш тўғрисида, шунингдек ушбу ерларни фермер хўжаликларига бериш бўйича танлов ўтказиш тўғрисида қарор қабул қилади. Ҳокимнинг танлов ўтказиш тўғрисидаги қарори маҳаллий оммавий ахборот воситаларида эълон қилиниши, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, кишлок хўжалиги қорхоналари ва ташкилотлари бошқаруви (маъмурияти) биноларида осиб қўйилиши керак. Эълонда ер участкасининг ўлчами, жойлашган жойи, сифати ва бошқа тавсифлари, ташкил этилаётган фермер хўжалигининг мўлжалланаётган ихтисослашуви, танловнинг ўтказилиш вақти ва жойи кўрсатилиши лозим. Танлов уни ўтказиш тўғрисидаги қарорлар қабул қилинган вақтдан бошлаб бир ой мобайнида ўтказилиши керак.

Ер участкалари бериш тўғрисидаги ариза ташкил этилаётган хўжаликнинг бизнес-режаси ёки фаолият дастури илова қилинган ҳолда танлов эълон қилинган кундан бошлаб бир ой мобайнида туман ҳокимига берилади. Аризада ариза берувчининг фамилияси, исми ва отасининг исми, унинг турар жойи, сўралаётган ер участкаси жойлашган жой, унинг майдони, кишлок хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги)нинг номи, мўлжалланаётган ихтисослашув, чорвачилик йўналишидаги фермер хўжалиги ташкил этишда - боқилиши мўлжалланаётган молларнинг турлари бўйича бош сони, ер участкасини ижарага олиш муддати кўрсатилади. Ер участкалари бериш (сотиш) масалаларини кўриб чиқиш бўйича комиссия фермер хўжалигига ер участкалари бериш бўйича танлов ўтказилади.

Қайта ташкил этилаётган кишлок хўжалиги кооперативлари (ширкат хўжаликлари)нинг ҳамда бошқа кишлок хўжалиги қорхоналари ва ташкилотларининг ер участкалари махсус тузилган комиссия томонидан ўтказилган танлов яқунлари асосида туман ҳокимининг

қарори билан берилади. Фермер хўжалигига қайта ташкил этилаётган кишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкат хўжаликлари) ҳамда бошқа кишлоқ хўжалиги корхоналари ва ташкилотлари ерларидан ер участкалари бериш тартиби конун ҳужжатларида белгиланади.

Кишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкат хўжаликлари) ва бошқа кишлоқ хўжалиги корхоналари ва ташкилотлари ерлари фермер хўжаликларига узок муддатли ижарага:

-кишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) ёки бошқа кишлоқ хўжалиги корхоналари ва ташкилотларининг ваколатли органлари томонидан танлов ўтказилиши йўли билан;

-кишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги) ёки бошқа кишлоқ хўжалиги корхоналари, ташкилотлари ва муассасалари фермер хўжаликларига бериш учун ер участкасини аниқлаши йўли билан берилиши мумкин.

Туман ҳокими томонидан фермер хўжалигига ижарага ер участкаси бериш тўғрисида қарор қабул қилингандан кейин туман ер ресурслари ва давлат кадастри бўлими томонидан беш кун муддатда намунавий шаклга мувофиқ ер участкасини ижарага бериш шартномаси тайёрланади. Ер участкасини ижарага бериш шартномасида ерларнинг турлари бўйича ер участкаси майдони, суғориладиган ерларнинг сифати акс эттирилади, ерларни ижарага бериш муддатлари, томонларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари белгиланади, шартномани бекор қилиш шартлари ва ер участкасидан фойдаланиш масалалари бўйича низоларни ҳал этиш йўллари кўрсатилади.

Ер участкасини узок муддатли ижарага бериш шартномаси туман ер ресурслари ва давлат кадастри бўлимида рўйхатдан ўтказилади ва фермер хўжалигининг ер участкасини ижарага олганлик ҳуқуқини тасдиқловчи ҳужжат ҳисобланади.

Шартнома тузилгандан кейин беш кун муддатда ер ресурслари бўйича туман хизмати вакили чегарадош ер эгалари ва ердан фойдаланувчилар вакиллари иштирокида фермер хўжалиги бошлиғига ижарага бериладиган ер участкаси чегараларини кўрсатади. Агар чегара сувсиз ерлар бўйлаб ўтса, у ҳолда чегара шудгорланади, бурилиш бурчакларига эса чегара белгилари қўйилади.

Кишлоқ хўжалиги субъектларининг моддий-техника таъминоти бўйича шартномалари

Кишлоқ хўжалик субъектларини моддий-техника (техника, асбоб-ускуналар, машина ва механизмлар, эҳтиёт қисмлар ҳамда тузатиш материаллари, зооветеренария пунктлари жихозлари) билан таъминлаш фаолиятни ташкил этишнинг муҳим элименти ҳисобланади. Чунки у сиз хўжалик ўз нормал фаолиятини амалга ошира олмайди. Аслини олганда

қишлоқ хўжалик тадбиркорлик субъектларини моддий-техника билан таъминлаш товар-бозор мазмунига эга бўлган мулккий муносабат бўлиб, у фукаролик ҳуқуқий шартнома асосида амалга оширилади. қишлоқ хўжалигини моддий техника билан таъминлаш шартномаларининг тарафлари сифатида ҳар қандай тадбиркорлик субъекти иштирок этишлари мумкин. Бу каби шартномаларнинг аксарияти олди-сотди, махсулот етказиб бериш, ижара, текинга фойдаланиш каби шартномалар асосида расмийлаштирилади.

Бундан ташқари қишлоқ хўжалик техникаларини тузатиш ва хизмат кўрсатиш, сервис хизмати шартномалари ҳам муҳим ўрин тутди. Бундай шартномалар қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришига кўмаклашиш мақсадида тузилади. Чунки ҳар қандай техниканинг бузилишларда уни тузатмай, янгисини сотиб олиш мақсадга мувофиқ эмас. шу сабаб иложи борича уни тузатиб фойдаланилса хўжаликнинг умумий даромадига ҳам фойда бўлади.

Айрим ҳолларда муайян ҳудуддаги қишлоқ хўжалик техникасини сакланишини марказлаштириш ва ишга шай ҳолатга келтириш ишлари ҳам амалга оширилиши мумкин. Бундан ташқари барча фермер ва деҳқон хўжаликлари ҳам бирдай техника сотиб олишга имконияти йўқ. Шу сабаб бу каби моддийликларни ижарага олган ҳолда фойдаланиш ҳам ўз ижобий самарасини бериши аниқ.

Бундан ташқари қишлоқ хўжалик субъектларини моддий-техник воситалар билан таъминлашда лизинг шарномасини ўрни беқиёс. Ҳозирги кунда қишлоқ хўжалигини юқори самарали замонавий қишлоқ хўжалиги техникаси билан жиҳозлашни рағбатлантириш, қишлоқ хўжалиги машинасозлигини, шу жумладан етакчи хорижий компаниялар иштирокида ривожлантириш учун зарур шарт-шароитларни шакллантириш, қишлоққа етказиб берилаётган тракторлар ва ўрим-йиғим техникаси учун ҳисоб-китоб қилиш механизмининг такомиллаштиришда лизинг шартномаси бошқа шартномаларга қараганда етакчи ўрин тутмоқда.

Бу каби шартномаларда лизинг берувчи сифатида банк, кредит ташкилотлари, махсус лизинг ташкилотлари лизинг берувчи сифатида фаолият юритмоқда ва бу ўз ижобий самарасини бермоқда. Улар томонидан етакчи миллий ва хорижий компаниялар ишлаб чиқарилаётган замонавий қишлоқ хўжалиги техникаси (тракторлар ва ўрим-йиғим техникаси) машина-трактор паркларига, қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкатлар)га ва фермер хўжаликларига лизинг бўйича етказиб берилмоқда.

Моддий-техника ресурслари етказиб бериш ёки хизматлар кўрсатиш (ишларни бажариш) тўғрисида шартномаларни бажариш

тартиби шартномага, амалдаги қонунчиликка, Вазирлар Маҳкамасининг 04.09.2003 йил 383-сонли қарори билан тасдиқланган «Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчилари билан тайёрлов, хизмат кўрсатиш ташкилотлари ўртасида шартномалар тузиш, уларни рўйхатдан ўтказиш, бажариш, шунингдек, уларнинг бажарилиши мониторингини олиб бориш тартиби тўғрисида»ги Низомга ва иш-муомала одатларига асосланиб амалга оширилади.

Қайтариш учун савол ва топшириқлар

1. Шартнома тушунчасига таъриф беринг?
2. Қишлоқ хўжалигида қандай шартнома турлари бор?
3. Шартнома бўйича зарар қобланиши тартиби қандай бўлади?
4. Ерларни ижарага бериш шартномасининг ўзиги хос хусусияти нимада?
 5. Қишлоқ хўжалигида шартнома муносабатларининг моҳияти?
 6. Қишлоқ хўжалик шартномаларини рўйхатдан ўтказиш тартиби айтиб беринг?
 7. Қишлоқ хўжалик шартномалари тарафларининг ҳуқуқ ва мажбуриятлари деганда нимани тушунасиз?
 8. Қишлоқ хўжалик шартномаларининг алоҳида турларини айтиб беринг ?

Т Е С Т

1. Фермер хўжалиги томонидан ер участкасини узок муддатли ижарага олишнинг НАМУНАВИЙ ШАРТНОМАСИ..... ?

- A) Вазирлар Маҳкамасини 2003 йил 30 октябрдаги 400-сон қарорининг 8-илоvasи билан тасдиқланган
- B) Вазирлар Маҳкамасини 2001 йил 30 октябрдаги 476-сон қарорининг 8-илоvasи билан тасдиқланган
- C) Вазирлар Маҳкамасини 2003 йил 30 октябрдаги 476-сон қарорининг 8-илоvasи билан тасдиқланган
- D) Вазирлар Маҳкамасини 2000 йил 30 октябрдаги 487-сон қарорининг 8-илоvasи билан тасдиқланган
- E) Вазирлар Маҳкамасини 2002 йил 30 октябрдаги 476-сон қарорининг

2. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 04.09.2003 йили 383 сонли қарори қандай номланади?

А) «Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида шартномавий муносабатларни такомиллаштириш ва мажбуриятлар бажарилиши учун томонларнинг жавобгарлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»

В) «Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштирувчилари билан тайёрлов, хизмат кўрсатиш ташкилотлари ўртасида шартномалар тузиш, уларни рўйхатдан ўтказиш, бажариш, шунингдек, уларнинг бажарилиши мониторингини олиб бориш тартиби тўғрисида»

С) «Хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг шартномавий-ҳуқуқий базаси тўғрисида»

Д) «Қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришнинг энг муҳим йўналишлари тўғрисида»

Е) Тўғри жавоб йўқ.

3. Шартнома мажбуриятларини бажармаганлик ёки лозим даражада бажармаслик учун . . . жавобгарлик қўлланилади?

А) фуқаролик-ҳуқуқий

В) жиноий-ҳуқуқий

С) маъмурий-ҳуқуқий

Д) интизомий-ҳуқуқий

Е) тўғри жавоб йўқ.

4. Шартнома бўйича томонларнинг фуқаролик - ҳуқуқий жавобгарлиги ФКнинг қайси моддаларида белгиланган?

А) Фуқаролик кодексининг 45 ва 48 - моддаларига мувофиқ фуқаролик - ҳуқуқий жавобгарликка.

В) Фуқаролик кодексининг 50 ва 51 - моддаларига мувофиқ фуқаролик - ҳуқуқий жавобгарликка.

С) Фуқаролик кодексининг 60 ва 70 - моддаларига мувофиқ фуқаролик - ҳуқуқий жавобгарликка.

Д) Фуқаролик кодексининг 1022 ва 999 - моддаларига мувофиқ фуқаролик - ҳуқуқий жавобгарликка.

Е) Фуқаролик кодексининг 23 ва 29 - моддаларига мувофиқ фуқаролик - ҳуқуқий жавобгарликка.

5. Шартнома бўйича томонларнинг маъмурий - ҳуқуқий жавобгарлиги МЖТКнинг қайси моддаларида белгиланган?

А) Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 212 ва 214-моддаларига мувофиқ маъмурий жавобгарликка

В) Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 175, 176 -моддаларига мувофиқ маъмурий жавобгарликка

С) Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 175, 176, 176, 212 ва 214-моддаларига мувофиқ маъмурий жавобгарликка

Д) Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 175, 212 ва 214-моддаларига мувофиқ маъмурий жавобгарликка

Е) тўғри жавоб йўқ.

6. Вилоят кишлок ва сув хўжалиги бошқармалари вилоят бўйича шартномалар бажарилишининг боришини ... кун муддатда умумлаштирадилар?

А) 5 кун муддатда

В) 6 кун муддатда

С) 7 кун муддатда

Д) 8 кун муддатда

Е) 10 кун муддатда

7. Кишлоқ хўжалигида қандай шартномалар қўлланилади ?

А) олди-сотди, контрактация, товарларни етказиб бериш тўғрисидаги давлат контракти, кўчмас мулкларни сотиш, ҳада, қурилиш пудрати, ижара, лизинг, ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш кредит, мол-мулкни ишончли бошқариш, оддий ширкат ва бошқа шартномалар.

В) олди-сотди, контрактация шартномалардан иборат.

С) пудрати, ижара, лизинг, ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш кредит, мол-мулкни ишончли бошқариш, оддий ширкат ва бошқа шартномалардан иборат.

Д) кўчмас мулкларни сотиш, ҳада, қурилиш пудрати, ижара, лизинг, ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш кредит, мол-мулкни ишончли бошқариш, оддий ширкат ва бошқа шартномалардан иборат.

Е) ҳада, қурилиш пудрати, ижара, лизинг, ҳақ эвазига хизмат кўрсатиш кредит, мол-мулкни ишончли бошқариш, оддий ширкат ва бошқа шартномалардан иборат.

8. Қишлоқ хўжалик шартномаларида ким(шахс)нинг манфаати кўзланган ҳолда тузилади ?

- А) Қишлоқ хўжалик корхоналари ўз манфаатларини кўзлаб тузадилар
- В) жисмоний шахслар ўз манфаатларини кўзлаб тузадилар
- С) юридик шахслар ўз манфаатларини кўзлаб тузадилар
- Д) фуқаролиги булмаган шахслар ўз манфаатларини кўзлаб тузадилар
- Е) тўғри жавоб йўқ.

ТАВСИЯ ЭТИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: “Ўзбекистон”, 2003.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли. -Т.: “Ўзбекистон”, 1992.
3. Каримов И.А. Қишлоқ хўжалиги тараққиёти -тўқин ҳаёт манбаи. -Т.: “Ўзбекистон”, 1998.
4. Каримов И.А. Бизнинг бош мақсадимиз жамиятни демократлаштириш ва янгилаш, мамлакатни модернизация ва ислох этишдир. - Т.: “Ўзбекистон”, 2005.
5. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси -Т.: “Ўзбекистон”, 1998.
6. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. -Т.: Адолат, 2004.
7. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси. -Т.: Адолат, 2005.
8. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси. -Т.: Адолат, 2005.
9. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “1998-2000 йиллардаги даврда қишлоқ хўжалигидаги иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш дастури тўғрисида”ги 1998 йил 18 Март қарори
10. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Қишлоқ хўжалиги корхоналарини фермер хўжаликларига айлантириш чоратadbirlари тўғрисида”ги 2002 йил 5январ қарори..
11. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришга оид қонунлар, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами -Т.: “Ўқитувчи”, 1998.
12. Рўзиназаров Ш.Н. Бозор шароитида қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариш тизимларининг фуқаролик ҳуқуқи мақоми. - Т., Адолат, 1997.
13. Усманов М.Б.нинг умумий таҳрири остида. Ер ҳуқуқи. -Т.: ТДЮИ, 2002.
14. Усманов М.Б.нинг умумий таҳрири остида. Қишлоқ хўжалик ҳуқуқи.

-Т.: ТДЮИ, 2000.

15. Усмонов М.Б. Қишлоқ хўжалигида ижара. -Т.: ТДЮИ нашриёти, 2005.
16. Усмонов М.Б. Қишлоқ хўжалик қонунчилигини такомиллаштириш муаммолари. //Қонун ҳимоясида, 2003. -№6.

9-МАВЗУ: ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИК ҚОНУНЛАРИНИ БУЗГАНЛИК УЧУН ЖАВОБГАРЛИК

РЕЖА:

1. Қишлоқ хўжалик қонунларини бузганлик учун жавобгарлик тушунчаси.
2. Қишлоқ хўжалик қонунларини бузганлик учун интизомий жавобгарлик.
3. Қишлоқ хўжалик қонунларини бузганлик учун маъмурий жавобгарлик
4. Қишлоқ хўжалик қонунларини бузганлик учун фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик.
5. Қишлоқ хўжалиги қонунчилигини бузганлик учун жиноий жавобгарлик.

Қишлоқ хўжалик қонунчилиги комплекс аграр муносабатларни тартибга солишга қаратилган бўлиб, у бир-бири билан узвий боғланган, қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришни ташкил этишга қаратилган ер, мулкый, меҳнат ва ташкилий-бошқарув соҳаларидаги ижтимоий муносабатларни тартибга солади.

Қишлоқ жўжалик қонунчилигини бузиш ҳақида гапирганда, авваломбор шу соҳадаги қонунчилик тартибга соладиган ижтимоий муносабатларни кўриб ўтишимиз лозим. Ушбу ижтимоий муносабатлар доираси жуда кенг бўлиб, турли йўналишлардаги муносабатларни қамраб олади.

Юридик жавобгарлик кенг маънода бу ҳуқуқий институтдир. У ўзида қонун билан юклатилган мажбуриятлар ёки шартномадан келиб чиқадиган мажбуриятлар ихтиёрий бажаришдан бўйин товлаётган ёхуд ўрнатилган ҳуқуқий тартиботни бузаётган шахсларга давлат томонидан руҳсат этилган ва қўллаб қувватланган мажбурий ва салбий таъсир кўрсатиш услуб ва чора тадбирлари тўғрисидаги юридик қоидалар(нормалар) мажмуини ифодалайди⁴.

Қонунчиликда ва ҳуқуқ назариясида жавобгарликнинг жиноий, маъмурий, интизомий, мулкый, моддий ва бошқа турлари кенг қўлланилади.

Қишлоқ хўжалик соҳасидаги ҳуқуқбузарлик – бу айбдорнинг қонунга хилоф хатти-ҳаракати ёки ҳаракатсизлиги оқибатида Ўзбекистон Республикасининг қишлоқ хўжалик тизимига етказилган

⁴ Аграрное право. Учебник. Отв. редакторы: Г.Е.Быстров., М.И.Козыри. М: издательство «Юридическая литература» 1996 г. стр 493.

зарар, уни ривожлантиришга тажовуз килиш ҳамда кишлоқ хўжалик тизимида олиб борилаётган иктисодий ислохотларни чуқурлаштиришга путур етказиш, шунингдек, кишлоқ хўжалик соҳасидаги қонун ва талабларни бузишда намоён бўлади.

Қишлоқ хўжалик соҳасидаги ҳуқуқбузарликларнинг ўзига хос белгилари бўлиб – уни кишлоқ хўжалик қонунларига хилофлиги, яъни ҳуқуққа хилофлиги, айбнинг мавжудлиги, жамоат учун ҳамда кишлоқ хўжалик тизимини ривожлантириш учун хавфлилиги ҳисобланади ҳамда улар етказилган зарарнинг оқибати билан белгиланади.

Қишлоқ хўжалик қонунчилигини бузганлик учун жавобгарлик субъектлари бўлиб, давлат ҳокимияти ва бошқарув органи мансабдор шахслари, фуқаролар, фермер хўжалиги бошликлари, шахсий томорқа хўжалиги эгалари, кишлоқ хўжалигининг бошқа ишчилари, шу билан бирга асосий фаолияти кишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқариш ва реализация қилиш бўлган корхоналар, кишлоқ хўжалик кооперативлари (ширкат хўжаликлари), хўжалик бирлашмалари ва жамиятлари ҳисобланади.

Фуқаролар ҳуқуқий жавобгарлик деганда ҳуқуқбузарга қўшимча мулкый харажатлар қилиниши ва унинг муносаб хулқ атворда бўлишини белгилловчи санкция тушунилади. Фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик асосан зарарни қоплаш, бурчни натура ҳолда бажаришга мажбур этиш қабилардан иборат бўлиб, бу жавобгарлик шартномалардан, зарар етказиш натижасида келиб чиқиши амалдаги қонунчиликда назарда тутилган. Фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик ФК ва маҳсус қонун ҳужжатларида белгиланган ҳаракатларни ғайриқонуний содир этганлик ва унинг оқибатида зарар етганлик учун белгиланади. Аграр қонунчиликда мулкый жавобгарликнинг ҳуқуқий муносабатнинг характерига қараб турли хил шакллари мустақамланган. Аграр соҳадаги фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик шартномавий мажбуриятлардан ва зарар етказганлик натижасида келиб чиқади.

Аграр соҳадаги ҳуқуқбузарликлар учун фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарлик шартли равишда қуйидагиларга бўлган ҳолда ўрганиш мақсадга мувофиқ:

Ерга оид мажбуриятларни бажармаганлик учун мулкый жавобгарлик. Корхона, муассаса, ташкилот ва фуқаролар ер қонунчилигини бузиш натижасида етказилган зиённи қоплашга мажбурдирлар. Бундай жавобгарлик аввола ерни ўзбошимчалик билан эгаллашдан келиб чиқади. Ўзбекистон Республикаси Ер кодексининг 91-моддасига кўра ўзбошимчалик билан эгаллаб олинган ер участкалари уларга ғайриқонуний равишда эгалик қилинган ва фойдаланилган

вақтда қилинган сарф-ҳаражатлар копланмаган тарзда тегишлилигига кўра қайтарилади.

Ер участкаларини фойдаланиш учун яроқли ҳолатга келтириш, шу жумладан ундаги иморатларни бузиш ер участкаларини ўзбошимчалик билан эгаллаб олган шахслар ҳисобидан амалга оширилади. Ўзбошимчалик билан эгаллаб олинган ер участкасини ер эгасига, ердан фойдаланувчига, ер участкаси ижарачисига ёки мулкдорига қайтариш тегишли туман, шаҳар, вилоят ҳокимининг қарорига биноан ёки суднинг ҳал қилув қарорига кўра амалга оширилади.

Ер эгалари, ердан фойдаланувчилар ва ижарачилар томонидан амалга оширилган ер участкалари олди-сотдиси, уларни ҳаля қилиш, гаровга қўйиш (ер участкасига мерос қилиб қолдириладиган умрбод эгалик қилиш ҳуқуқини, шу жумладан, кимошди савдоси асосида олинган шундай ҳуқуқни, шунингдек ер участкасини ижарага олиш ҳуқуқини гаровга қўйиш бундан мустасно), ер участкаларини ўзбошимчалик билан айирбошлаш ҳақиқий эмас деб ҳисобланади.

Аграр қонунчилик нормалари бўйича мулкий жавобгарлик нафақат ҳуқуқбузарлик билан етказилган зиёндан келиб чиқади, шу билан бирга ҳуқуққа мос ҳаракатлардан келиб чиқадиган зиённи тўлаш турида ҳам намоён бўлади. Ер участкаси давлат ва жамоат эҳтиёжлари учун олиб қўйилганда, шу билан бирга ердан фойдаланувчилар ҳуқуқларини чеклаш ёки қорхона, ташкилот, муассаса ва фуқаро фаолияти таъсири натижасида ерлар сифатининг ёмонлашиши билан етказилган зарар шу зарар етказувчи томонидан ердан фойдаланувчиларга тўлиқ ҳажмда тўланиши лозим.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида даромадларни қисқарганлиги учун мулкий жавобгарлик. Масалан, ер участкасидан оқилона фойдаланилмаганлик натижасида қишлоқ хўжалигига мўлжалланган ерлар учун ҳосилдорлик даражаси нормативдан (кадастр баҳосига кўра) паст бўлганда олинадиган даромаднинг қисқариши учун мулкий жавобгарлик юзага келади. Бу ерда фуқаролик-ҳуқуқий жавобгарликнинг реал зарар ва бой берилган фойдани қоплаш шакллари қўлланилади.

Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришидаги бой берилган фойдани қоплаш кўринишидаги мулкий жавобгарлик. Ўзбекистон Республикаси Ер кодексининг 87-моддасига кўра қишлоқ хўжалиги ерларини, шу жумладан жисмоний шахслар эгалигидаги ва фойдаланишидаги қишлоқ хўжалиги ерларини қишлоқ хўжалигини юритиш билан боғлиқ бўлмаган мақсадларда фойдаланиш учун олиб қўйиш, ер эгалари, ердан фойдаланувчилар ва ижарачиларнинг ҳуқуқлари чекланиши ёки қорхоналар, муассасалар ва ташкилотлар фаолиятининг таъсири

оқибатида ерларнинг сифати ёмонлашуви туфайли кишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши нобудгарчиликларининг ўрни ер эгалари, ердан фойдаланувчилар, ер участкалари ижарачиларига ва мулкдорларига етказилган зарар ўрнини қоплаш (Ер кодексининг 86-моддасида назарда тутилган зарарлар ўрнини қоплаш) дан ташқари қопланади.

Аграр қонунчилик нормалари бўйича мулккий жавобгарлик нафақат ҳуқуқбузарлик билан етказилган зиёндан келиб чиқади, шу билан бирга ҳуқуққа мос ҳаракатлардан келиб чиқадиган зиённи тўлаш турида ҳам намоён бўлади. Ер участкаси давлат ва жамоат эҳтиёжлари учун олиб қўйилганда, шу билан бирга ердан фойдаланувчилар ҳуқуқларини чеклаш ёки қорхона, ташкилот, муассаса ва фуқаро фаолияти таъсири натижасида ерлар сифатининг ёмонлашиши билан етказилган зарар шу зарар етказувчи томонидан ердан фойдаланувчиларга тўлиқ ҳажмда тўланиши лозим.

Қонунчиликда интизомий жавобгарликнинг икки тури мавжуд: умумий интизомий жавобгарлик ва махсус интизомий жавобгарлик. Умумий интизомий жавобгарлик ички меҳнат тартиби қоидалари билан белгиланган. Махсус интизомий жавобгарлик интизом тўғрисидаги уставлар ва низомлар, алоҳида қоидалар, қонунлар билан белгиланган. Махсус интизомий жавобгарлик ўзи тадбиқ этиладиган шахсларнинг доираси ҳамда ихтиёрига интизомга чақируви ваколат берилган шахслар ва органларнинг умумий доираси, қўшимча жазо чорасининг мавжудлиги, шунингдек берилган жазо устидан шикоят қилиш тартиби жиҳатидан умумий интизомий жавобгарликдан фарқ қилади. Интизомий жавобгарликнинг ҳамма турларига қуйидаги белгилар ҳосил: фақат қонунларда ва интизом уставларида, низомларда кўрсатилган жазоларни бериш мумкин; меҳнат интизومي бузилган ҳар бир ҳол учун фақат битта интизомий жазо чораси қўланилади; жазо беришда содир этилган ноҳўя ҳаракатнинг оғир-енгиллиги, у содир этилган вазият, ходимнинг олдинги иши ва ҳулқ атвори эътиборга олиниши керак; интизомий жазо бевосита ноҳўя хатти-ҳаракат содир қилинганлиги маълум бўлгандан кейин қўлланилади⁵.

Интизомий жавобгарлик ички меҳнат тартиби қоидаларига биноан қорхоналар, муассасалар, ташкилотлар, ходимларнинг аксарият кўпчилигига тадбиқ этилади. Махсус интизомий жавобгарлик белгиланган ходимлар тоифалари бундан мустаснодир. Умумий интизомий жавобгарликда меҳнат интизомини бузганлик учун жазо чоралари, уларнинг қўлланиш тартиби, улар устидан шикоят қилиш ва жазони олиб ташлаш тартиби Меҳнат кодексига (“Меҳнат интизومي”

⁵ Ўзбекистон Республикасининг меҳнат ҳуқуқ. Олий ўқув юрғлари учун дарслик / А.А.Иноятов.-Тошкент: “Иқтисоднёт ва ҳуқуқ дунёси” нашриёт уйи, 2002 йил, 258-259 бетлар.

боби) ҳамда Намунавий ички меҳнат тартиби қондаларида белгиланган. Интизомий жазо ишга қабул қилиш ҳуқуқи берилган шахслар (орган) томонидан берилади.

Меҳнат кодексининг 181-моддасига мувофиқ иш берувчи меҳнат интизомини бузганлиги учун ходимга қуйидагилар интизомий жазо чораларини қўллашга ҳақли:

1) Ҳайфсан;

2) Ўртача ойлик иш ҳақининг 30 фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда жарима. Ички меҳнат тартиби қондаларида ўртача ойлик иш ҳақининг 50 фоизидан ортиқ бўлмаган миқдорда жарима солиш ҳоллари ҳам назарда тутилиши мумкин. Ходимнинг иш ҳақидан жаримани ушлаб қолиш Кодекснинг 164-моддаси талабларига риоя қилган ҳолда иш берувчи томонида амалга оширилади;

3) Меҳнат шартномасини бекор қилиш. Меҳнат кодексининг 100-моддасига кўра номуайян муддатга тузилган меҳнат шартномасини ҳам, муддати тугагунга қадар муддатли меҳнат шартномасини ҳам иш берувчининг ташаббуси билан бекор қилиш асосли бўлиши шартлиги белгиланиб, қуйидаги сабаблар, яъни ходимнинг ўз меҳнат вазифаларини мунтазам равишда бузганлиги ҳамда ходимнинг ўз меҳнат вазифаларини бир марта қўпол равишда бузганлиги ҳолатлари меҳнат шартномасини бекор қилишнинг асосли эканлигини билдиради.

Меҳнат низосини кўриб чиқаётган орган содир этилган ноҳўя хатти-ҳаракат қандай вазиятда юз берганлигини, ходимнинг ҳулқ-атворини, меҳнатга бўлган муносабатини, интизомий жазонинг содир этилган ноҳўя хатти-ҳаракатнинг оғирлик даражасига мос келишини, иш берувчининг интизомий жазо бериш тартибига риоя қилганлигини олиб, ходимга нисбатан қўлланилган интизомий жазони ғайриқонуний деб топиш ва уни бекор қилиш тўғрисида қарор чиқаришга ҳақли. Махсус қонунларда ва интизом тўғрисидаги уставларда, шунингдек низомлар айрим тоифа ходимлар учун айрим ноҳўя ҳаракатлар учун юқорида кўрсатиб ўтилган умумий интизомий жазолардан ташқари кўшимча, каттиқрок жазолар назарда тутилган бўлиши мумкин. Интизомий жазолар мавжуд қондаларга мувофиқ, ўша шахсни лавозимга тайинлаш ҳуқуқига эга бўлган шахслар ёки органлар томонидан ёхуд мазкур шахслар ва органларга нисбатан бўйсиниш тартибида юқори турувчи шахслар ва органлар томонидан берилади. Жазо бериш масалалари бўйича меҳнат низолари бўйсиниш тартибида юқори органлар томонидан кўриб чиқилади. Жазо қонунсиз берилган деб топилган тақдирда, юқори турувчи орган жазони бекор қилиш тўғрисида буйруқ чиқаради, бу буйруқ ходимга ва иш берувчига дарҳол юборилади.

Маъмурий жавобгарлик юридик жавобгарликнинг алоҳида тури ҳисобланиб, у ҳуқуқий меъёрлар асосида ўрнатилади, шахс томонидан содир этилган ҳуқуқбузарлик учун қўлланилади ва ваколатли давлат органлари (мансабдор шахслар) томонидан ўрнатилган процессуал тартибда ҳуқуқий меъёрларда назарда тутилган санкцияларни қўллашда ифодаланади⁶.

Маъмурий жавобгарлик, одатда, маъмурий-ҳуқуқий меъёрларнинг талаблари бузилган тақдирда юзага келади. Шу билан бирга, амалдаги кишлоқ хўжалик қонунчилиқ меъёрлари бузилганда ҳам қўлланилиши мумкин. Бу эса маъмурий жавобгарликнинг саҳалараро боғлиқлигидан далолат беради.

Кишлоқ хўжалиқ қонунчилигини бузганлик учун маъмурий жавобгарликка тортиш учун маъмурий ҳуқуқбузарликнинг содир этилиши асос бўлади. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 10-моддасига кўра маъмурий ҳуқуқбузарлик деганда қонун ҳужжатларига биноан маъмурий жавобгарликка тортиш назарда тутилган, шахсга, фуқароларнинг ҳуқуқлари ва эркинликларига, мулкчиликка, давлат ва жамоат тартибига, табиий муҳитга тажовуз қилувчи ғайриҳуқуқий, айбли (қасддан ёки эҳтиётсизлик орқасида) содир этилган ҳаракат ёки ҳаракатсизлик тушунилади.

Маъмурий жавобгарлик, башарти бу ҳуқуқбузарлик ўз хусусиятига кўра жиноий жавобгарликка тортишга сабаб бўлмаган тақдирда, амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 10-бобида кишлоқ хўжалигидаги ҳуқуқбузарликлар учун маъмурий жавобгарлик белгиланган бўлиб, улар куйидагилардан иборат:

- Экинзорларни пайхон қилиш, кишлоқ хўжалиқ экинларининг далада тўплаб қўйилган ҳосилига зарар етказиш ёки уни йўқ қилиб юбориш, кўчатларга шикаст етказиш (104-модда);

- Қишлоқ хўжалиқ экинларининг навини янгилаш ва нав жойлаштириш тартибини бузиш (104¹-модда.);

- Таркибида гиёҳванд моддалар бўлган экинларни кўриклашни таъминлаш чораларини кўрмаганлик (105-модда);

- Ёввойи нашани йўқ қилиб юбориш чораларини кўрмаганлик (106-модда);

⁶ Эркин Ҳожиев. Маъмурий жавобгарлик. Рисола. –Т.. 2006. 41-42 бетлар.

- Карантин эълон қилинган зараркунандаларга, ўсимликлар касалликлари ва бегона ўтларга қарши кураш қоидаларини бузиш (107-модда);

- Карантин текширувидан ва тегишли тартибда ишлов беришдан ўтказилмаган материалларни ташиб чиқиб кетиш (108-модда);

- Ҳайвонларни карантинга қўйиш қоидаларини ва бошқа ветеринария-санитария қоидаларини бузиш (109-модда);

- Механизаторлар томонидан қишлоқ хўжалик машиналаридан техник жиҳатдан фойдаланиш ва техника хавфсизлиги қоидаларини қўпол равишда бузиш (112-модда).

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши муносабатлари табиат объектлари билан ўзаро боғлиқ бўлганлиги сабабли, маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 8-бобида белгиланган табиий муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасидаги қўйидаги ҳуқуқбузарликларни қишлоқ хўжалиги оид ҳуқуқбузарликлар деб қўрсатиш мумкин:

- Ерлардан хўжасизларча фойдаланиш ёки уларни яроқсиз холга тушириш (65-модда);

- Ер бериш тартибини бузиш (66-модда);

- Вақтинча эгаллаб турилган ерларни ўз вақтида қайтариб бермаслик ёки уларни ўз ўрнида фойдаланиш учун яроқли холга келтирмаслик (67-модда);

- Хўжалик ичидаги ер тузиш лойиҳаларидан ўзбошимчалик билан четга чиқиш, давлат ер кадастри юритиш қоидаларини бузиш (68-модда);

- Чегара ва чеклов белгиларини йўқ қилиш ёки шикастлантириш (69-модда);

- Сув захираларини муҳофаза қилиш қоидаларини бузиш (72-модда);

- Сувдан фойдаланиш қоидаларини бузиш (74-модда);

- Сувларнинг давлат ҳисобини юритиш қоидаларини бузиш (75-модда);

- Сув хўжалиги иншоотлари ва қурилмаларини шикастлантириш, улардан фойдаланиш қоидаларини бузиш (76-модда);

- Ўсимликларни ҳимоя қилиш воситалари ва бошқа дориларни ташиш, сақлаш ва қўлланиш қоидаларини бузиш (89-модда).

Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекснинг 23-моддасига асосан маъмурий ҳуқуқбузарлик содир этганлик учун қўйидаги маъмурий жазо чоралари қўлланилиши мумкин:

1) жарима;

2) маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этиш кулоли ҳисобланган ёки бевосита шундай нарса бўлган ашёни ҳақини тўлаш шарти билан олиб кўйиш;

3) маъмурий ҳуқуқбузарликни содир этиш кулоли ҳисобланган ёки бевосита шундай нарса бўлган ашёни мусодара қилиш;

4) маъмурий қамокқа олиш.

Қишок хўжалик қонунчилигини бузганлик учун жиноий жавобгарлик – бу жазо таҳдиди остида жиноят қонунда назарда тутилган ижтимоий хавфли қилмиш бўлиб, у Ўзбекистон Республикаси қишлоқ хўжалик тизимига, атроф табиий муҳитга ва унинг алоҳида қомпанентларига, табиий ресурслардан оқилона фойдаланишга, қишлоқ хўжалик маҳсулоти ишлаб чиқариш сифати самарадорлигига, қишлоқ хўжалик қорхоналари ҳамда қишлоқ хўжалик ишлаб чиқариши билан шуғулланувчи фуқароларнинг қонуний манфаатларига таҳдид кўрсатувчи ҳар қандай ҳаракат ёки ҳаракатсизликдир.

Қишлоқ хўжалик қонунчилигини бузганлик учун жиноий жавобгарликни қўллашдан асосий мақсад ушбу ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, унга қарши қурашиш ҳамда содир этилган жиноятлар учун тегишли жазо тайинлашдан иборатдир.

Шуни таъкидлаш керакки, жиноий жавобгарликка тортиш учун қонунда қурсатилган шарт-шароитлар вужудга келган бўлиши керак. Жиноий жавобгарликка тортиш учун қуйидаги шартлар мавжуд бўлиши лозим:

- 1) ижтимоий хавфлилик
- 2) ҳуқуққа хилофлилик
- 3) айбнинг мавжудлиги
- 4) жазога сазоворлиги.

Ижтимоий хавфлилик - жиноятнинг моддий белгиси бўлиб, унинг ижтимоий мавжудлигини аниқлаштириб беради. Бу ижтимоий хавфли қилмиш шахс, жамият ва давлат манфаатларига зарар етказиш ёки зарар етказиш таҳдидининг вужудга келишида намоён бўлади.

Ҳуқуққа хилофлилик - бу қилмишнинг жиноят қонунини билан таққиланганлигини англатади.

Айбнинг мавжудлиги - жиноятнинг зарурий белгиларидан бири ҳисобланади. Ижтимоий хавфли қилмиш шахснинг ҳаракат (ҳаракатсизлик) ва жиноий оқибатга (қасддан ёки эҳтиётсизлик оркусидан) бўлган психологик муносабатини инобатга олган ҳолда жиноят деб тан олиниши мумкин.

Жазога сазоворлиги - бу ҳам ҳуқуққа хилофлилик сингари жиноий жавобгарликка тортишнинг асосий шартларидан биридир. Фақатгина

жиноят қонуни билан таққиланган ва жазога сазоворлик билан тақдид солинаётган қилмишни содир этиш жиноят деб топилиши лозим.

Қишлоқ хўжалик қонунчилигини бузганлик учун жиноий жавобгарлик, жиноятнинг тўрт томонини, яъни субъект, субъектив томон ҳамда объект, объектив томонни қамраб олади.

Қишлоқ хўжалик соҳасида содир этилган жиноятларнинг субъекти бўлиб юридик ва жисмоний шахслар, чет эл юридик ва жисмоний шахслари ҳисобланади.

Қишлоқ хўжалик соҳасида содир этилган жиноятларнинг объекти бўлиб эса Ўзбекистон Республикасининг қишлоқ хўжалиги тизими, ер, сув муносабатлари, қишлоқ хўжалик маҳсулоти ишлаб чиқаришнинг сифати ва самарадорлиги, қишлоқ хўжалик қорхоналари ҳамда қишлоқ хўжалиги билан шуғулланувчи фуқароларнинг қонуний манфаатлари ҳисобланади.

Қишлоқ хўжалиги соҳасида содир этилган жиноятларнинг субъектив томони бўлиб, субъектнинг қасдан ёки эҳтиётсизликдан, яъни ҳуқуқбузарликдан келиб чиққан оқибатга нисбатан булган руҳий муносабати тушунилади.

Аграр соҳада содир этилган жиноятлар субъектив томониинг хусусияти шундаки, улар бевосита содир этилган ҳатти-ҳаракатларнинг мотив ва мақсади билан ҳам ҳар доим боғлиқ бўлади.

Қишлоқ хўжалиги комплекс соҳа бўлганлиги учун Ўзбекистон Республикаси Жиноят кодексида қишлоқ хўжалиги соҳасидаги жиноятлар учун алоҳида боб ёки бўлим киритилмаган. Аммо қишлоқ хўжалиги соҳасидаги жиноятлар жиноят кодексининг иқтисодиёт, хўжалик, экология соҳасидаги жиноятлар таркибида ўзининг ифодасини топган бўлиб, булар қуйидагилардан иборат:

1. Иқтисодиёт соҳасидаги жиноятлар. Буларга: Ўзлаштириш ёки растрата йули билан талон-тарож қилиш (167-модда); Мулкни қўриқлашга виждонсиз муносабатда булиш (172-модда); Мулкни қасдан нобуд қилиш ёки унга зарар етказиш (173-модда); Сохта тадбиркорлик (179-модда); Банкротликни яшириш (181-модда); Солик ва бошқа тўловларни тўлашдан буйин товлаш (184-модда); Сифатсиз маҳсулот чиқариш ва сотиш (186-модда); Харидор ёки буюртмачиларни алдаш (187-модда) ва бошқалар.

2. Экология соҳасидаги жиноятлар. Буларга: Экология хавсизлигига оид нормалар ва талабларни бузиш (193-модда); Атроф табиий муҳитнинг ифлосланганлиги тўғрисидаги маълумотларни қасдан яшириш ёки бузиб кўрсатиш (194-модда); Атроф табиий муҳитнинг ифлосланиши оқибатларини бартараф қилиш қораларини кўрмаслик (195-модда); Атроф табиий муҳитни ифлослантириш (196-

модда); Ер, ер ости бойликларидан фойдаланиш шартларини ёки уларни муҳофаза қилиш талабларини бузиш (197-модда); Экинзор, ўрмон ёки бошқа дов-дарахтларга шикаст етказиш ёки уларни нобуд қилиш (198-модда); Ўсимликлар касалликлари ёки зарарқундалари билан кураш талабларини бузиш (199-модда); Ветеринария ёки зоотехника қоидаларини бузиш (200-модда); Зарарли кимёвий моддалар билан муомалада бўлиш қоидаларини бузиш (201-модда); Ҳайвонот ёки ўсимлик дунёсидан фойдаланиш тартибини бузиш (202-модда); Сув ёки сув ҳавзаларидан фойдаланиш шартларини бузиш (203-модда).

Қишлоқ хўжалик қонунчилигини бузиб жиноят содир этишда айбли деб топилган шахсларга нисбатан қуйидаги асосий жазолар қўлланилиши мумкин:

- жарима;
- муайян ҳуқуқдан маҳрум қилиш;
- ахлоқ тузатиш ишлари;
- қамок;
- озодликдан маҳрум қилиш.

Қайтариш учун савол ва топшириқлар

1. Жавобгарлик нима?

2. Қандай жавобгарлик турлари бор?

3. Моддий жавобгарлик билан мулкый жавобгарлик бир хилми?

4. Интизомий жавобгарлик аграр соҳада қандай ҳолатларда қўлланилади?

5. Қишлоқ хўжалик қонунларини бузганлик учун қандай маъмурий жазо қўлланилади?

6. Маъмурий тусдаги ҳуқуқбузарликларни таснифланг.

7. Қишлоқ хўжалиги соҳасида содир этилган ҳуқуқбузарликлар учун жиноий жавобгарлик деганда нимани тушунаси?

8. Қишлоқ хўжалиги соҳасида содир этиладиган ҳуқуқбузарликларни қамайтириш учун келажакда нималар қилиш керак?

ТЕСТ

1. Ер ҳуқуқбузарлиги учун қандай жавобгарлик турлари мавжуд?

- А) интизомий, жиноий
- В) интизомий, фуқаровий, маъмурий, жиноий ва ер-ҳуқуқий
- С) маъмурий ва жиноий
- Д) маънавий, мулкый, маъмурий, ер-ҳуқуқий

Е) тўғри жавоб йўк

2. Ер-ҳуқуқий жавобгарлик чоралари қайсилар?

А) ерга нисбатан тузилган ғайри-қонуний битимларни ҳақиқий эмас, деб тан олиш

В) Ўзбошимчалик билан эгаллаб олинган ер участкасини

қайтариб олиш ва эгасига бериш

С) ер участкаларини олиб қўйиш

Д) А, В, С – ларда баён қилинганларнинг барчаси

Е) тўғри жавоб йўк

3. Ер солиғини тўлашдан бўйин товлаган шахсларга нисбатан қандай қонуний чора қўрилади?

А) жиноий иш қўзғатилади

В) маъмурий иш қўзғатилади

С) суд орқали ундириб олинади

Д) ер участкаси тортиб олинади.

Е) тўғри жавоб йўк

4. Ер ҳуқуқбузарлиги нима?

А) ерни ўзбошимчалик билан эгаллаб олиш

В) ерни чиқиндилар билан ифлослантириш

С) ер ҳуқуқи нормаларига қарама-қарши бўлган ижтимоий хавфли, айбли хатти-ҳаракат ёки ҳаракатсизлик

Д) ерни оқова сувлар билан суғориш натижасида

Е) тўғри жавоб йўк

5. Жиноят қонунчилигида ердан фойдаланиш тўғрисидаги қонунни бузганлик учун жавобгарлик назарда тутилган.

А) «Экология соҳадаги жиноятлар» бобида,

В) «Бошқарув тартибига қарши жиноятлар» бобида,

С) «Атроф муҳитни муҳофаза қилиш ва табиатдан фойдаланиш соҳасидаги жиноятлар» бобида,

Д) А, В ва С.

Е) Тўғри жавоб йўк

6. Ер-ҳуқуқий жавобгарлик чоралари қайсилар?

А) Ерга нисбатан тузилган ғайри-қонуний битимларни ҳақиқий эмас, деб тан олиш

В) Ўзбошимчалик билан эгаллаб олинган ер участкасини қайтариб олиш ва эгасига бериш

С) Ер участкаларини олиб қўйиш

Д) А, В, С – ларда баён килинганларнинг барчаси
е) тўғри жавоб йўк

7. Жиноят кодексда аграр соҳадаги жиноятлар учун нечта жазо тури қўлланилади?

- А) 3 та
- В) 4 та
- С) 5 та
- Д) 6 та
- Е) 7 та

8. Жиний жавобгарлик аграр соҳада қандай шахсларга нисбатан қўлланилади?

- А) мансабдор шахсларга
- В) фуқароларга
- С) ходимларга
- Д) юридик шахсларга
- Е) жисмоний шахсларга

ТАВСИЯ ЭТИЛАДИГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙҲАТИ:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. -Т.: “Ўзбекистон”, 2003.
2. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли. -Т.: “Ўзбекистон”, 1992.
3. Ўзбекистон Республикасининг Ер кодекси -Т.: “Ўзбекистон”, 1998.
4. Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси. -Т.: Адолат, 2004.
5. Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодекси. -Т.: Адолат, 2005.
6. Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодекси. -Т.: Адолат, 2005.
7. Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ хўжалигида ислохотларни чуқурлаштиришга оид қонунлар, ҳукумат қарорлари ва меъёрий ҳужжатлар тўплами -Т.: “Ўқитувчи”, 1998.

М У Н Д А Р И Ж А :

КИРИШ	3
1-мавзу: Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг умумий тушунчаси.....	4
2-мавзу: Қишлоқ хўжалик ҳуқуқининг манбалари.....	11
3-мавзу: Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан тартибга солиш.....	18
4-мавзу: Қишлоқ хўжалиги кооперативи (ширкат хўжалиги)нинг ҳуқуқий ҳолати.....	25
5-мавзу: Фермер хўжаликларининг ҳуқуқий ҳолати.....	33
6-мавзу: Дехкон хўжаликларининг ҳуқуқий ҳолати.....	42
7-мавзу: Қишлоқ хўжалигида меҳнат муносабатларини ҳуқуқий тартибга солиш.....	49
8-мавзу: Қишлоқ хўжалигида шартнома муносабатларига умумий тавсифнома.....	57
9-мавзу: Қишлоқ хўжалик қонунларини бузганлик учун жавобгарлик.....	84

